T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DİJİTAL MEDYA VE ÇOCUK: SOSYALLEŞMENİN YENİ BOYUTLARI

DOKTORA TEZİ

Abdurrahman ÖZKAN

Enstitü Anabilim Dalı: Sosyoloji

Tez Danışmanı: Doç. Dr. İsmail HİRA

ARALIK - 2016

T.C.

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DİJİTAL MEDYA VE ÇOCUK: SOSYALLEŞMENİN YENİ BOYUTLARI

DOKTORA TEZİ

ABDURRAHMAN ÖZKAN

Enstitü Anabilim Dalı: Sosyoloji
Enstitü Bilim Dalı : Sosyoloji

"Bu tez 09/12/2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirligi / ~~Oyçoklugu~~ ile kabul edilmistir."

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Prof. Dr. Yılmaz DAŞCIOĞLU	BAŞARILI	
Prof. Dr. Mustafa Kemal ŞAN	Başarılı	
Doç. Dr. Ömer SAY	Başarılı	
Doç. Dr. Fahri ÇAKI	Başarılı	
Doç. Dr. İsmail HİRA	Başarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygu olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Abdurrahman ÖZKAN

09.12.2016

ÖNSÖZ

Çocukların dijital dünyada sosyalleşmelerini anlamaya yönelik bu tez, öncelikle bana çocukları daha dikkatli gözlemleme, duygu ve düşüncelerini anlama fırsatı verdi. Sadece çocukları değil, çocukları üzerine titreyen ebeveynlerin dijital çağda çocukları ile ilgili beklenti, endişe ve umutlarını dinlemek ve gözlemek de eşsiz bir deneyim sundu.

Bir tez, yazarının tek başına aylarca çalışmasıyla somut hale gelmesine rağmen, gerek yazarının yetişmesinde gerekse baştan sona kadar teze birçok doğrudan ve dolaylı bireysel katkıdan bahsedilebilir. Bu durum bu tez için de geçerlidir. Hepsine mümkün olmasa da bazılarına teşekkür etmeden geçemeyeceğim.

Öncelikle, tez danışmanım Doç. Dr. İsmail Hira'ya, hem yol göstericiliği hem de sabır ve nezaketi için müteşekkirim. Ayrıca tez izleme jüri üyelerim Prof. Dr. H. Musa Taşdelen ve Prof. Dr. Yılmaz Daşcıoğlu'na; tez savunma jüri üyeleri Prof. Dr. Mustafa Kemal Şan'a, Doç. Dr. Fahri Çakı'ya ve Doç. Dr. Ömer Say'a eleştiri ve önerileri için; değerli zamanlarını ayırıp önerilerini paylaşan Çocuk Vakfı kurucusu Mustafa Ruhi Şirin'e, Prof. Dr. Ertan Eğribel'e görüş ve önerileri için teşekkür ederim.

İstanbul-Küçükçemece'de Şafak Gündüz, Muhammed Doydu, İdris Pekdemir ve Küçükçekmece Bilgievleri öğretmen ve yöneticilerine; Şişli ve Üsküdar için Ramazan Oruç ve Faruk Yakaryılmaz'a, Yusuf Tosun ve Mehmet Said Taşkın'a ve ismini yazamayacağım kadar başkalarının da alan çalışmasına destekleri için ayrı ayrı teşekkür ederim. Ayrıca, mülakat ses kayıtlarının çözümlemesi için kardeşlerim Yusuf Özkan ve Güneş Özkan'a, Balıkesir Üniversitesi lisans ve lisansüstü öğrencilerine, mülakatların değerlendirilmesinde görüş ve önerileri için Doç. Dr. Mehmet Anık'a; hem mülakatların değerlendirilmesinde ve tezin son okumalarını yapan Dr. Emrullah Türk ve Dr. Adem Bölükbaşı'na teşekkür ederim.

Son olarak, bu tezi, doktora ders ve tez dönemi boyunca yeteri kadar zaman ayıramadığım eşim ve çocuklarıma ithaf ediyorum.

Abdurrahman ÖZKAN

09.12.2016

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR ..... **iii**
ÖZET ..... **iv**
SUMMARY ..... **v**

GİRİŞ **1**
BÖLÜM 1: ÇOCUKLUK ÇALIŞMALARINDA DEĞİŞİMLER VE YENİ GELİŞMELER **11**
1.1. Çocukluk Tarihinde Ana Temalar, Değerler ve Kurumlar: 11
1.1.1. Modern Çocukluk Araştırmalarının Gelişimi 16
1.1.2. Modern Çocukluk Anlayışının Gelişimi 19
1.1.3. "Yeni" Çocukluk Çalışmaları (Sosyolojisi) 23
1.2. Sosyalleşme Kuramları Açısından Çocukluk 28
1.3. Çocuk Gelişim Kuramlarına Göre 6-12 Yaş Çocukluğu 31
1.4. Sosyalleşme Anlayışlarının Değişimi 37
1.5. Dijital Medyanın Tarihsel Gelişimi ve Yaygınlaşması 44
1.6. Televizyondan İnternete Çocuk-Medya Etkileşimleri 51
1.7. Türkiye'de Çocukların Dijital Medya Kullanımı 54
1.8. Çocuk-İnternet İlişkisine Dair Ebeveyn Kaygıları 56
1.9. Aile ve Ebeveyn-Çocuk İlişkilerindeki Değişimler 59
1.10. Yetişkinlik ve Çocukluk Kültüründe Değişim 62
1.11. Aile Yapısındaki Değişimlerin Çocuklar İçin Yarattığı Yeni Ortam 67
1.12. Kentsel Çevre Ekseninde Çocukluk 69

BÖLÜM 2: ARASTIRMANIN METODOLOJİSİ **71**
2.1. Araştırmanın Modeli 71
2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi 72
2.3. Araştırmanın Ana ve Alt Soruları 73
2.4. Araştırmanın Ön Kabulleri 75
2.5. Araştırmanın Sınırları 76
2.6. Veri Toplama Tekniği 76

2.7. Verilerin Analizi 79
2.8. Araştırmanın Güvenilirliği ve Geçerliliği 81

BÖLÜM 3: ARAŞTIRMANIN BULGULARI 83
3.1. Çocukların Dijital Medyayı Kullanmalarına Ebeveynlerin Genel Bakışı 87
3.2. Dijital Medya Kullanımının Çocuk Gelişimine Zararları 93
3.3. Ailelerin Çocuklarını Dijital Medyanın Olumsuz Etkilerinden Koruma Stratejileri 102
3.4. Dijital Medya Kullanımın Çocuk Gelişimine Faydaları 110
3.5. Dijital Medya Kullanımı ve İçeriği İle ilgili Yasal Sınırlar 113
3.6. Dijital Çağda Sosyalleşmenin Yeni Boyutları 115
3.6.1. Ebeveyn-Çocuk İlişkileri 117
3.6.2. Komşuluk 124
3.6.3. Akrabalık 128
3.6.4. Arkadaşlık 130
3.6.5. Okul 131
3.6.6. Dijital Çağda Çocuk ve Kentsel Çevre 133

SONUÇ VE ÖNERİLER 137
KAYNAKÇA 150
ÖZGEÇMİŞ 158

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birlesik Devletleri

AVM : Alışveriş Merkezi

Bkz. : Bakınız

CIT : Computer and Internet Technology

Ed. : Editör

s. : Sayfa

Yay. haz. : Yayına hazırlayan

Tezin Başlığı: Dijital Medya ve Çocuk: Sosyalleşmenin Yeni Boyutları

Tezin Yazarı: Abdurrahman ÖZKAN **Danışman:** Doç. Dr. İsmail HİRA

Kabul Tarihi: 09 Aralık 2016 **Sayfa Sayısı:** v (ön kısım) + 158 (tez)

Anabilimdalı: Sosyoloji **Bilimdalı:** Sosyoloji

Bilgisayar ve internet odaklı dijital medya, çocuk oyunlarını, çocuk eğitimini ve onların sağlığını, daha geniş anlamda çocukların sosyalleşmesini de etkilenmektedir. Sosyolojinin birer alt dalı olarak iletişim ve medya sosyolojisi, bilgisayar ve internet teknolojileri ile beraber ulaştığı yeni boyutlar, sosyal bilimlerin önemli bir araştırma alanı haline gelmiş bulunmaktadır. Diğer yandan sosyolojinin önemli bir kavramı olan sosyalleşmenin yeniden tanımlanması ve sosyalleşme sürecinin de yeni boyutlarıyla yeniden açıklanması gerekmektedir. Kitap, radyo, televizyon, sinema gibi kitle iletişim araçları bir merkezden tek yönlü olarak kitlelere paket mesajlar yollarken; dijital çağda mesaj çoklu kaynaktan çoklu hedeflere gönderilebilmekte, alıcılar da mesajı eleştirel süzgeçten geçirebilmekte, kaydedebilmekte veya yorumlayarak anında yanıt verebilmektedirler. Bu gibi özellikler, toplumda bireyler ve kurumlar arası hızlı iletişim ve etkileşimi kolaylaştırmaktadır.

Dijital medya teknolojisiyle oluşturulmuş facebook, twitter başta olmak üzere, linkedin, instragram, myspace, youtube, instagram, pinterest, gibi sosyal paylaşım siteleri bireysel ve toplumsal yaşama yeni bir alan açmaktadırlar. Dijital medyanın tüm bu pozitif görünen etkileri yanında, sosyal yaşamda çocukları tehdit eden birçok olumsuz eylem ve görüntüleri de barındırmaktadır. Sosyal medya olarak adlandırılan bu platformlarda çocuklar, gerçek yaşamda yüzleşmesine izin verilmeyen birçok medya içeriğine kolaylıkla ulaşabilmektedirler. Çocukların uzun süre interneti kullanmaları sebebiyle internet bağımlılığı hızla yayılmaktadır. Bu bağımlılık çocukların her bakımdan gelişimlerini olumsuz etkilemektedir.

Bu araştırmanın ana sorusu, yukarıda çerçevesini çizdiğimiz dijital medyanın sağladığı yeni sosyal ortamlar ve bu ortamların çocukların sosyalleşmesindeki rolünü ne olduğudur. Bu rolün açıklanmasıyla dijital medyanın hem olumlu hem de olumsuz etkilerini anlamak ve gerekli önlemleri almamıza yarayacaktır. Tezin amacı da dijital medya-çocuk etkileşimlerini sosyalleşme bağlamında açıklamaktır.

Tezin ana sorusunu cevaplamada bazı temel argümanlardan hareket edilmiştir. Bunlar:

Dijital medya hem gerçek yaşamdaki ilişkilerle ilişkili hem de farklı birçok yeniliği barındırmaktadır. Çocuklar giderek daha çok dijital medya ile etkileşim içinde olmaktadır. Bu etkileşimler çocukların sosyalleşmesinde gittikçe artmaktadır. Kentsel aileler, komşu, akraba, mahalle sakinleri ve doğal ortamları ile ilişkilerinin niteliği bu etkileşimin artmasında etkili olabilmektedir. Buna karşın geleneksel sosyalleştirici kurumların etkileri giderek azalmaktadır.

Bu nitel çalışmada, tüme varımsal bir yöntem izlenmiş olup, yarı yapılandırılmış mülakat ve gözlemlerden yararlanılmıştır. İstanbul'un Küçükçekmece, Şişli ve Üsküdar ilçelerinde yaşayan ebeveynlerin gözlem, deneyim ve düşüncelerine göre çocuk-dijital medya etkileşimleri değerlendirilmiştir.

Verilerin değerlendirilmesinden şu sonuçlara ulaşılmıştır: Her üç ilçenin kentsel çevre ve olanakları, ebeveynlerin iş, eğitim, yaş gibi durumlarının çocukların interneti kullanma biçimlerinde belirleyici bir faktör olmadığı, daha çok ailelerin özel bilgi ve durumlarının etkili olmaktadır. Ebeveynler çocuklarının dijital medyayı yararlı kullanmalarını genel olarak desteklemektedirler. Diğer yandan medya içerikleri ve internet ve bilgisayarın uzun süre kullanılması ebeveynleri çocukları için kaygılandırmaktadır. Çekirdek ailelerin çocukları, gerçek sosyal ilişkiler geliştirme açısından daha fazla dezavantajlara sahiptirler. Dijital medya yeni bir okuryazarlık gerektirmektedir. Ebeveynler ile çocukları arasında dijital okuryazarlık düzeyi farkı onların iletişimlerini olumsuz etkilemektedir. Dijital medya çocukların hızlı bir sosyalleşme süreci yaşamalarına neden olmaktadır. Dijital medya-çocuk etkileşimi sonucu yaşanan sosyalleşme süreci kavramsal olarak, yatay, dikey ve düzensiz sosyalleşme olarak ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital medya, Çocuk, Sosyalleşme, Aile, Kentsel çevre.

Sakarya University Institute of Social Sciences **Abstract of PhD Thesis**

Title of the Thesis: Digital Media and Child: New Dimensions of Socialization	
Author: Abdurrahman ÖZKAN	**Supervisor:** Assoc. Prof. İsmail HİRA
Date: 09 December 2016	**Nu. of pages:** v (pre text) +158 (main body)
Department: Sociology	**Subfield:** Sociology

Computer and internet-based digital media effects children's games, children's education and their health, more broadly, the socialization of children. Communication and media sociology, as a sub-branch of sociology, with new dimensions of computer and internet Technologies, has already become an important research area of social sciences. On the other hand, socialization as a significant concept of sociology should be redefined and the process of socialization should also be explained again with the new dimensions. While by the books, radio, television, cinema... etc. mass media messages can be sent from a central to audiences as one-way, in the digital age messages can be sent from multiple sources to multiple targets and the recipients can critize, save, interpret and immediately response. Such features facilitate rapid communication and interaction between individuals and institutions in society.

Social networking sites, which are based on digital media technology, especially Facebook, Twitter and LinkedIn, Youtube, Instagram, Pinterest, have constituted new spaces for individual and social life. In this multi-featured platform, which are created in digital media, able to do children make friends, play, research about school subject or personal interest. However, besides these visible positive effects of digital media, it includes all threatening actions and images which have effect on children in real life. In these platforms, called social media, the children have access easily to media contents which are not allowed in real life. Due to the children use of the internet long-term, internet addiction has been spreading rapidly. The internet addiction affects children's development in all respects negatively.

The main research question of this study is the new social spaces, which is outlined above, and what kind of a role it has on children's socialization. The explanation of this role serve to the understanding of both positive and negative effects of social media and take necessary measures for these problems. The aim of the thesis is to explain digital-media-children interactions in the context of socialization.

We have some basic arguments as starting points in answering the main question of the thesis:

Digital media contain several novelties regarding real-life relations and other different areas. Children is getting increasingly in interaction with social media. The nature of their relations with urban families, neighbours, relatives, neighbourhood residents and their natural environments can have an effect on the increasing of this interaction. On the contrary, the effect of traditional institutions is gradually decreasing.

In this qualitative study, an inductive method, and semi-structured interview, observations are used. Positive and negative consequences of digital media and children relations are evaluated according to the parents' observations, experiences and thoughts who are living in İstanbul's districts Küçükçekmece, Şişli and Üsküdar.

In this evaluation we have reached some findings: Urban environment and opportunities of each three district, parents' status positions such as work, education and ages are not decisive factors in children's internet using patterns but rather families's special information and status have a strong effect on this. Parents usually support their children's beneficial use of internet. On the other hand, their children's long hours of using internet makes their parents anxious for their children. Nuclear family has more disadvantages than extended families in improving real social relations. Digital media requires a new literacy. The gap of digital literacy levels between parents and children has a negative impact on parents-children communication. Digital media causes children to experience socialization process rapidly. The socialization process experienced as a result of the interaction between digital media and children is expressed as vertical, horizontal and irregular socialization process in this study.

Keywords: Digital Media, Children, Socialization, Family, Urban Neighborhood.

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Medya teknolojisinde yaşanan gelişmeler, toplumsal yaşamımızın her alanında etkili olmaktadır. Dijital medya, zaman ve imkân sınırlamalarını aşan bir hız ve yaygınlıkta çocuklarla da buluşmaktadır. Yetişkinler, bilgi ve deneyimleri ile bu yeni teknolojileri kullanırken, bunların olası ve görünen zararlarına karşı tedbirleri de alabilmektedirler. Ancak yeni medya teknolojisiyle ilgili yetişkinlerin bilgi ve deneyimlerine sahip olmayan çocukların medya ile etkileşimleri birçok sorunu da gündeme getirmektedir. Dolayısıyla, bilgisayar ve internete çocukların kolay ulaşması ve bu araçlarla çok yönlü etkileşim içine girmesiyle çocukluk yıllarında farklı bir sosyalleşme sürecini yaşamalarına zemin hazırlamaktadır. Bu farklı sosyalleşme süreci, sosyalleştirici eski kurumları (agents) ve kuramları yeniden değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.

Sosyolojinin temel kavramlarından biri olan sosyalleşme, yeni medya teknolojilerinin ve özellikle de sosyal medyanın etkileri bağlamında, yeniden tartışılmakta olup konuyla ilgili araştırmaların sayısı gittikçe artmaktadır. Bu bağlamda, 1960'lı yıllarda başlayıp 1990'larda hızla artan çocukluk çalışmaları, günümüzde bilgisayar ve internet teknolojisinin gelişimiyle beraber medya-çocuk ilişkisi, sosyalleşmenin öne çıkan konularından biri olmaktadır.

Medya-çocuk etkileşimlerinin yarattığı sorunlar, büyük kentlerde aile yapısı, çalışma hayatı ve kentsel çevreyle ilişkileri de sık sık gündeme getirmektedir. Kentsel çevre sorunları, çocukların kentsel toplumdaki varlıklarını da önemli ölçüde etkilemektedir. Kötü çevre şartları çocukların İstanbul gibi büyük kentlerin gündelik yaşamında veya kamusal alanda görünümünü zorlaştırmaktadır. Sıralı beton blokları onlar için doğal veya özel oyun ve yaşam alanlarını ortadan kaldırmakta ve onların daha fazla iç mekânlara hapsolmasına neden olmaktadır. Zamanının çoğunu ev ve okulda geçiren çocuklar, okul dışında sadece yetişkinlerle değil, akranlarıyla daha az bir araya gelememektedir. Okul gün ve saatleri haricinde, çocuklar, zamanlarının önemli bir kısmını medya araçlarıyla geçirdikleri gözlenmektedir.

Çocukların büyük kentlerde doğal açık alanlardan ve sosyal çevrede zaman geçirme istek ve şansları azalırken, diğer taraftan, dijital medya ile daha çok zaman geçirme

fırsatı bulmaktadırlar. Dolayısıyla, dijital medyanın sunduğu ortam/çevrenin gittikçe daha fazla doğal çevrenin yerini almaktadır. Çocukların dijital medya ile etkileşimlerini sadece doğal alanlar ve sosyal çevrenin olumsuz şartlarına bağlamak yetersiz olur. Bunun yanında, medya teknolojilerinin artık sosyal yaşamın bir parçası olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, çok farklı özelliklere ve imkânlara sahip ailelerin çocuklarının kolaylıkla medya araçlarına ulaşabildikleri de bir gerçektir. Bu durumda, hem aile yapıları, tutumları ve imkânları hem de yeni medya teknolojilerinin özelliklerinden yola çıkarak oluşan çevrenin geniş çerçevede çocuklar üzerindeki etkilerini değerlendirmek daha gerçekçi olacaktır.

Medyanın çocuklar üzerindeki etkileri olduğu gibi, çocukların da medyanın içeriklerine aktif katılma olanakları sebebiyle tek yönlü bir etki değil bir etkileşimden bahsetmek mümkündür. İşte çok yönlü bu etkileşimi, sosyalleşme kavramı çerçevesinde değerlendirmenin doğru olacağı söylenebilir.

1980'lere gelindiğinde, video ve TV ile hızla başlayan, 1990'larda kullanımı hızla yaygınlaşan cep telefonu, bilgisayar ve internet kullanımı ile birlikte yeni bir sosyalleşme ortamının da ortaya çıktığı kabul edilmektedir. 1990'lardan itibaren sosyalleşme olgusuna yeni boyutlar ekleyen, eskilerini değiştiren medya teknolojisindeki gelişmeler, çocukluk dönemi gelişimlerini de etkilemekte, psikolojik gelişim kuramlarının dönemsel öngörülerinden farklı sonuçların ortaya çıkmasında etkili olmaktadır.

Kentsel mahallenin giderek ortadan kalkması, çekirdek ailenin çalışan ebeveynlerinin çocuklarına yeterince zaman ayıramaması, akraba, komşu, okul ve akran gruplarının eski sosyalleştirme rolünün giderek zayıflaması, çocukların yeni medya ile buluşmasını ve zamanının çoğunu yeni medya araçları ile geçirmesini olağan hale getirmiştir. Medyanın bilgi, eğlence, arkadaşlık, satın alma gibi birçok alanda farklı tercihler sunduğu bir ortamda çocuklar da payına düşenle fazlasıyla muhatap olmaktadırlar. Dijital medyanın sağladığı bu ortam, ebeveynler için öngörülemeyen, dolayısıyla birçok korku ve endişeyi de beraberinde getiren yeni bir sosyalleştirici rol oynamaktadır.

Çocukların dijital medyadan yararlanma biçimleri, onların sosyalleşme sürecini geleneksel sosyalleşme sürecinden birçok yönüyle ayrılmaktadır. Bu açıdan, dijital

medyanın toplumsal yaşamdaki etkileri sosyalleşme olgusunun yeniden gözden geçirilmesi ve tanımlanmasını gündeme getirmektedir.

Analog medya teknolojisinden dijital medya teknolojisine geçişte yaşanan gelişmeler, geleneksel sosyalleştirici kurumların rolünü sabote etmenin yanında çerçevesi ve sonuçları tam olarak öngörülemeyen yeni bir sosyalleştirici ortam sunmaktadır. Dijital medya araçları, aile, akran gruplar, okul, dini kurumlar gibi geleneksel sosyalleştirici kurumların rolünü üstlenerek, bu kurumları hem anlam hem de işlevleri bakımından tartışmalı konuma sokmuştur.

Dijital medyanın, işlev açısından geleneksel kurumların bazı işlevlerini üstlenirken, sürekli gelişen ve değişen kaotik yapısıyla, kontrol edilmesinin güçlükleri de vardır. Dijital medya, hem özellikleri açısından hem de kurumsal, hukuki sistemler açısından birçok yeni tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Medyanın kendisiyle ilgili tartışmalar, medya-çocuk ilişkisi söz konusu olunca başka boyutlar da kazanmaktadır. Çocuk yaştakilerin sosyalleşme sürecinde öğrenme ve bazı tutum ve alışkanlıkları edinmede yetişkinlere göre daha pasif bir alıcı olması, dijital medya-çocuk ilişkisinin önemini artırmaktadır. Bu ilişki etkileri sebebiyle dijital medya araç, program ve içerikleri çocuklar açısından sorgulanmaktadır.

İletişim ve medya tarihine bakıldığında her teknolojik yeniliğin beraberinde bazı tartışmaları getirdiği görülebilir. Matbaanın yaygınlaşmaya başladığı ilk yıllarda kitaba kolay ulaşılmanın sakıncalarının tartışıldığı bir dönemin yaşandığını, günümüzde de farklı örnekleri olan gazete, dergi ve televizyon yayınlarının yaygın kültür, ahlak ve hukuk normlarına muhalif düşünceler içermesi durumunda, bu yayınların ve bu yayınlardan yararlananların kovuşturmaya uğradığını biliyoruz. Ancak dijital teknoloji, sağladığı yeni özelliklerle geleneksel ve yeni iletişim içerik ve etkilerinin yasal ve sosyal kontrolünü imkânsız kılmaktadır.

Radyo, televizyon, sinema gibi analog yapıya sahip iletişim araçlarının tek yönlü ileti gönderme özelliklerinin aksine dijital medya araçları çift yönlü etkileşimlere olanak sağlamaktadır. Bilgisayar, telefon, fax ve internet gibi birçok medya aracının işlevlerinin toplandığı akıllı cep telefonlarının yaygınlaşmasıyla herkes gibi çocuklar da bunlara kolay ulaşmaktadır. Dijital medya araçlarına çocukların kolay ulaşması,

çocukların bu araçları kullanmaktan doğan olumsuz etkilere maruz kalmasını kolaylaştırmaktadır.

Dijital medya teknolojisi ile enformasyonun kontrol edilemez boyutta hızlı ve girift hale geldiğini ve bununla beraber çocukların eğitimi, gözetimi ve kontrolünün geleneksel kurumların elinden çıkışıyla ilgili günden güne artan bir literatür oluşmaktadır.

Dijital medyanın yaygın kullanımı karşısında, aile, akraba ve mahalle gibi geleneksel çevre ve aile, okul gibi geleneksel kurumların etkisi azalmaktadır. Başka bir deyişle, olumsuz kent şartları, aile yapısı ve aile içi ilişkiler sebebiyle dijital medyanın etkisinde kontrol edilemez bir sosyalleşme süreci yaşanmaktadır. Kentsel yaşamda çocuğun gerçek dünyanın doğal haliyle iletişim kurma şansı oldukça azalmıştır. Ebeveynler ve politika geliştiren sorumlu resmi kurumlar, çocukların dijital çevre içinde yetişmelerinin getirdiği sorunlar karşısında nasıl bir yaklaşım geliştirecekleri konusunda bazı ilke ve kuralları benimsese de dijital medyanın kötü kullanımlarının önüne geçememektedirler.

Hükümetler ve yerel yönetimlerin kent ve çevre ile ilgili politikalarında çocuklar için yeterli doğal ve kültürel çevre yaratmakla (ya da bırakmak) ilgili ilke ve hassasiyetler henüz yeterince gelişmiş değildir. Son yıllarda okullara yapılan spor alanları ve bazı mahallelere yapılan park ve bu parklara konulan spor aletleri mahalle nüfusuna ve etkinlik ihtiyaçlarına göre oldukça yetersiz görünmektedir. Bütün bunların sonucu olarak, 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'de hızla yaygınlaşan internet ve bilgisayar kullanımı çocuklar için boş zamanların değerlendirmede öncelikli hale gelmiştir. Çocuklar için çevre, gittikçe dijital medya araçlarından oluşan bir çevre haline gelmektedir.

Bir taraftan plansız kentleşmenin bir ürünü olarak, geniş park, bahçe, gezme ve dinlenme yerleri oldukça yetersiz kalırken, diğer yandan hızla yükselen çocuk kültürü endüstrisi ve çocuk hakları hareketinin çocukları hak ve tercihlerinde destekleyen kişi, kurum ve kuruluşlar artmaktadır. Bu kurum ve kuruluşların kent yaşamının farklı yönleriyle çocukları olumsuz etkilerine yönelik tepkileri de giderek artmaktadır.

Bilgisayar, cep telefonu, internet gibi dijital medya araçlarını kullanarak gerçek kişi ve çevre ile farklı bir ilişki kurmasını kolaylaştırmaktadır. Bu ilişki gündelik yaşamda artık o kadar yaygınlaşmış ki, bu ilişkiye sanal demek de tartışılabilir. Çocukların dijital

medya araç ve programlarıyla ilişkisi her halükarda sorunlu bir ilişki olmayabilir. Ancak, çocukların deneyim ve bilinç düzeylerinden ve dijital medyanın kontrol edilemeyen sınırları sebebiyle bu ilişki, sosyalleşme sürecinde birçok önemli sorunu beraberinde getirmektedir.

Erken çocukluk gelişiminde, "gelişim ekolojileri" olarak ifade edilen kentsel çevre, okul, mahalle, aile yapı ve tutumlarının sosyalleşme sürecinde, kültürel farklılıklarla beraber, her toplumda etkili olduğu kabul edilmektedir. Bu unsurların çocuklarla etkileşimi 6-12 yaş dönemi çocuklarının dijital medyayı kullanıma biçimlerini de etkileyebilmektedir.

Çocuk-dijital medya ilişkisi söz konusu edildiğinde, medyanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri yaygın olarak ve sıkça tartışılmaktadır. İşlevselci yaklaşımla değerlendirdiğimizde, yeni kitle iletişim araçları da toplum gereksinimlerinin bir parçasıdırlar. Ancak, toplumsal gereksinimleri karşılayan yeni teknolojilerin kötülüğünün kendinden menkul olduğu düşüncesi, teknolojik yeniliklere karşı bir önyargıyı ifade eder. Buna karşın, radyo ve televizyon teknolojisiyle başlayarak, bilgisayar ve internet teknolojisinin yaygınlaşmasıyla geçen süre içinde hemen her alanda insan ilişkilerinin değişiminde etkili oldukları kabul edilmektedir. Özellikle Marshall McLuhan, "Yaradanımız Medya" adlı eserinde birçok alanda öngörülerde bulunmuştur. Teknolojinin toplumsal değişmedeki belirleyiciliğin açıkça öne çıktığı McLuhan'ın düşünceleri artık kanıksanmış durumda. Artık kitle iletişim araçlarının oluşturduğu yeni toplumsal koşullar, hem toplum hem de iletişim kuramları açısından yeniden tanımlanmaktadır. Ağ toplumu, iletişim çağı, bilgi çağı, dijital çağ gibi.

Çocuklar açısından da dijital medya araçları ve programları, aile, okul, çevre ve akran gruplarından daha etkili bir sosyalleştirme rolü oynamaktadır. Dijital medyanın söz konusu geleneksel kurumların rolünü devraldığı için oynadığı rolü 'sosyalleştirme' olarak nitelersek de dijital medyanın sosyalleştirme rolünün birçok sorun yarattığı yaygın bir kanı olmuştur artık.

Yeni sosyalleşme süreci, dijital medyanın yoğun olarak kullanıldığı bir ortamda yaşanmaktadır. Bu ortamın özellikleri sebebiyle aileler, çocukların sağlığı, zihinsel gelişimi, kültür ve geleneklerle ilgili birçok korkuyu dile getirmekte ve çocuk yetiştirmenin zorluklarını dile getirmektedirler.

Çalışmanın temel sorusu, dijital medyanın çocukların sosyalleşmesinde oynadığı rol ve bunun sonuçlarıdır. Bu temel soruyla ilişkili olarak, medyanın sosyalleşmede artan rolüne karşın aile, okul, akraba, komşu ve akran gruplarının nasıl bir etkiye sahip olduğu sorusu da önemsenmiş ve cevabı aranmıştır. Neredeyse tamamen dijital bir döneme geçen iletişim araçlarının çocukların sosyalleşmesindeki rolünün az ya da çok, olumlu ya da olumsuz sonuçlar vermesinde ebeveynlerin çocuk-dijital medya etkileşimlerine dair ebeveynlerin tutum ve düşüncelerinin yanı sıra, kentsel mahalleden kaynaklanan yetersizlikler ile ilgili görüşlerinden de yararlanılmıştır

Kimi dönem sınırlı, kimi dönem yaygınlık kazansa da ideal çocuk yetiştirmenin, okul, aile ve çevre üçgeninde gereklilikleri yanında, çocuğun hangi kurum için yetiştirileceği de (Tanrı, toplum, veya kendisi için) her dönemde tartışılmıştır. Çocuğun hangi erekler için yetiştirileceği, çocuğa dair toplumsal bilinci de büyük oranda belirlemiştir. 19. Yüzyılın son çeyreğinden başlayarak, ama özellikle 20. Yüzyıl boyunca etkili olan ulus devlet sistemlerinin bekası çocuk ve gençler için eğitim sistem ve programlarına özel bir önem verdikleri bilinmektedir. Yeni toplum yaratma projesinde genç ve yetişkinlere yönelik hedef ve uygulamaların benzerlerini görmek mümkündür. Bu projede çocukluk, bireyin toplumsallaşma ajandasının ilk yıllarında sosyal, kültürel ve bedensel olarak hangi eğitimlere tabi tutulacağı belirlenmiştir. Dijital medya, çocukların siyasal sosyalizasyonu açısından da çocukların birçok alternatif söylem, bilgi, eğitim ve çevre sunmaktadır. Bu anlamda dijital medyanın modern ulus devletin pedagojik formasyonun içerik ve sınırlarını aşan bir alan sunmaktadır.

Bilgisayar teknolojisinin ve internet ağlarının gelişip yaygınlaşmasıyla beraber, kurumsal sistemlerde, sosyal ilişkilerde ve bireysel yaşamımız etkilenmektedir. Söz konusu yeni medya teknolojilerinin yaşamımızı kolaylaştırmasının yanı sıra, bu teknolojilerin yarattığı sorunlar da çokça tartışılmaktadır. Bu sorunlar kurumsal, sosyal ilişkiler ve bireysel yaşamımızda medyanın kontrol edilemez etkileri, belirlenemeyen sınırları gibi bazı temel konularda yoğunlaşmaktadır. Çocuklar da bu üç düzlemde (kurumsal, sosyal ilişkiler, bireysel yaşamda) yaşanan sorunlardan etkilenmektedir. Ancak yetişkinlerden farklı olarak, bilgi, deneyim ve kavrayış açısından daha çok yetersiz olduklarından, yeni medya teknolojilerinin etkileri karşısında daha az bilinçli seçim yaptıklarını ve daha çok olumsuz yönde etkileneceklerini kabul ediyoruz. Medya

araçlarının sık ve uzun sürelerle kullanılması, bu araçların her zaman bilinçli kullanıldığı anlamına gelmiyor. Nitekim eğitim, güvenlik, sağlık, hukuk, ahlak vb. birçok alandaki olumsuz etkileri sık sık tartışma konusu olmaktadır.

Araştırmanın Amacı

"Dijital Medya ve Çocuk: Sosyalleşmenin Yeni Boyutları" konulu bu çalışmanın amacı, dijital medyanın çocukların sosyalleşmesindeki rolünü anlamaktır. Bununla beraber dijital medyanın geleneksel aile, okul ve çevre bağlarından farklı bir sosyalleşme ortamı sunması sebebiyle, bu yeni ortamda sosyalleşmenin yeni biçimlerini ve boyutlarının açıklanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, 06-12 yaş aralığında çocukları olan, ebeveynlerin gözlem ve düşüncelerine başvurulmuştur. Farklı özelliklere sahip ailelerin, dijital medya ile ilgili olumlu kanaatleri yanında, olumsuz yanlarını nasıl tarif ettikleri ve bu olumsuzluklara tepkileri, çocuklarının dijital medyayı kullanma biçimleri ve kullanma biçimlerinden doğan etkileşimleri nasıl değerlendirdikleri anlaşılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada dijital medyanın iletişimin çok boyutlu etkilerinin geleneksel kurumların anlam ve işlevini etkilediği gibi, çocukların gelişim ve sosyalleşmesine de yeni boyutlar kattığını, yeni anlamlar kazandığını, bir sosyal kategori olarak sosyal yaşamda etkilenme biçimleri ve etkileri bakımdan ihtiyaçlarının ve sorunlarının yeniden tanımlanması gerektiğine vurgu yapan bir yaklaşım benimsenmiştir

Araştırmanın Önemi

Çocukluğun sınıf, gençlik ve yetişkinlik gibi birer kategori olarak sosyal bilimlerin konusu olması, 1960'larda başlayan çalışmalara kadar uzanmaktadır. Batı Avrupa ülkelerinde çocuklukla ilgili yapılmaya başlanan çalışmaların benzerleri başka ülkelerde de yapılmaya başlandı. Türkiye'de kuramsal olarak bu konularla ilişkili geniş çerçevede çalışmalar yapılmamışsa da süreli yayınlarda Batı Avrupa'daki çocukluk çalışmalarını gündemine alan çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da çocukluk çalışmalarında felsefi ve sosyolojik değerlendirmelerin, buralarda çocukluğun sosyal, kültürel ve siyasal tarihiyle ilgili yapılan araştırmalarının birikiminden yararlandığını görmek mümkündür. Ancak Türkiye'de çocukluğun sosyal, kültürel ve siyasal ve eğitim tarihi çalışmalarının yetersiz olduğu bir gerçektir. Bu

gerçeklikten yola çıkarak, çocuklukla ilgili bilgisayar ve medya teknolojilerindeki gelişmelerle beraber Türkiye'ye has değişimleri ve küresel gelişmelerle etkileşimleri anlamak, değerlendirmek ve kuramsal bir çerçeve çizebilmenin zorluğu ortadadır. Buna karşın yeni bir alan sayılmasına rağmen, disiplinler arası niteliğinden dolayı, çocuklukla ilgili araştırmalar hızla artmaktadır.

Televizyon, sinema, dergi ve gazetelerle yaygınlaşan görsel kültürün dijital medya ile ayyuka çıktığı, bunun eğitim müfredatlarını, okuma ve yazma alışkanlıklarını değiştirdiği yaygın şekilde görülmektedir. Ayrıca, çocukların sosyalleşmesi de dijital medya araçları, programları ve bunlarla yayılan yeni bir kültürel ortamda gerçekleşmektedir. Çocukların kentsel mahallede kolay ve yeterince ev dışındaki yaşam alanlarını kullanma ve akranlarıyla vakit geçirme imkânlarının oldukça sınırlı olması, dijital medya araçlarıyla daha fazla zaman geçirmelerine kolay zemin hazırlamaktadır. Böyle bir zeminde çocukların gelişiminde görülen sorunlar, dijital medya araçlarını ve dijital medya ortamlarını (bilgisayarlar, akıllı telefonlar ile web site, çağrı ve paylaşım programları) önemli bir inceleme konusu kılmaktadır.

Dijital medyanın çocuklar üzerindeki etkisi, sosyalleşme sürecinde, sosyal, kültürel, dini, ahlaki vb. değer ve kuralların benimsemesi gibi birçok konuda ebeveyn ve diğer yetişkinlerin beklentilerini boşa çıkarmaktadır. Bu beklentilerin boşa çıkarılması, dijital medyanın etkilerinin kontrol edilmediği, sonuçlarının da öngörülemediğinin ifadesi olarak değerlendirilebilir.

Türkiye'de de ailelerin çocuğa bakışında dönüşümler yaşanmakta, geleneksel değerleri benimsemiş, daha çok toplumsal fayda yerine bireysel yeterlilik ve başarı anlayışı yerleşmektedir. Bu değişimde medyanın çok yönlü etkileri olduğu inkâr edilmemektedir. Her tarihsel dönemin bir ideal çocukluk düşüncesi olduğunu kabul edersek, dijital çağda da medyanın yarattığı sosyal ortamın etkilerinin bu çağın çocukluk anlayışının oluşmasındaki etkileri görmezden gelinemeyecektir.

Küresel medya üzerinden küresel bir çocuk kültürünün de (giyim-kuşam, oyun-oyuncak ve beslenme alışkanlıkları gibi) günden güne daha çok yayıldığı kabul edilmektedir. Ancak aile tutumları ve diğer sosyalleştirici şartların farklılığı çocukların medya kullanımlarını ne kadar ve nasıl etkilediği önemli bir soru olarak önümüzde durmaktadır. Dijital medya kullanımının çocuklar için birçok riski barındırdığını ancak

her çocuğun dijital medya kullanımından olumsuz etkilenmediğini kabul ettiğimizde, bu farklı sonuçların ortaya çıkmasında etkili olan faktörleri belirlemek daha da önem kazanmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada tümevarımsal bir yöntem ve nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda çoğunlukla araştırılan sosyal çevrenin ayrıntılı bir tasviri yapılarak, araştırmaya dâhil olan katılımcıların bakış açısının dayanakları ve ayrıntıları daha iyi anlaşılmaya çalışılmaktadır.

1990'ların sonunda başlaya cep telefonu, bilgisayar ve internetin yirmi yıldan daha az bir sürede hızla yaygınlaşması ve yenilenmesi, yetişkinler açısından olduğu kadar çocuklar üzerindeki etkileri bakımından da yeni bir fenomen olmaktadır. Dolayısıyla, dijital medyanın çocuklar üzerindeki etkileri ve çocukların dijital medyayı kullanma amaç ve biçimlerini, yani çocukların sosyalleşmesinde yeni bir etkileşim biçimini çok yönlü anlamada tümevarımsal yöntemin daha işlevsel olacağı kabul edilmiştir.

2000'li yıllarla hızla gelişen ve yaygınlaşan dijital medya bireysel ve sosyal yaşamın her alanında kullanılmaktadır. Kısa bir geçmişe rağmen bu denli etkili olan dijital medyanın çocukların sosyalleşmesindeki rolünün çok yönlü ortaya konulması için nitel veri toplama tekniklerinin daha verimli olacağı düşünülmüştür.

İstanbul'un Küçükçekmece Şişli ve Üsküdar ilçelerini kapsayan bu çalışma için gözlem, yarı yapılandırılmış mülakat görüşme teknikleri kullanılmıştır. Küçükçekmece ilçesinde bir yılı aşkın ön gözlemlerden sonra Şişli ve Üsküdar ilçelerinde de ebeveyn ve çocuklarının, park ve bahçe alanları, kültür-sanat, gençlik ve spor merkezlerinin yanı sıra, Alışveriş merkezlerini kullanma alışkanlıkları ile çocukların dijital medya araçlarını kullanma pratikleri gözlenmiştir. Söz konusu üç ilçede iki ayı aşkın bir süre içinde ebeveynlerle mülakatlar yapılmıştır. Mülakatlarda ses kayıt cihazı kullanılmış olup, mülakat kayıtları metne aktarılmak suretiyle katılımcıların görüşleri değerlendirme yoluna gidilmiştir.

Çocuklar, dijital medya alanındaki hızlı yenilikleri daha yakından takip ediyor ve kullanıyor. Doğaldır ki, ailelerin ve eğitim kurumlarının bu teknolojilerin nasıl kullanılacağına dair strateji geliştirmesi aynı hızda olmamaktadır. Bu sebeple aile ve

devlet kurumlarının, bu teknolojilerin kullanılmasıyla yaşanan sosyalleşme süreci karşısında tedirgin olduğu gözlenmektedir. Bu tedirginlik, istenen anlayışta bir çocuk yetiştirmeyi sorunlu hale getirmektedir. İşte dijital medya ortamlarının sağladığı yeni sosyalleşme süreci sadece aile ve devletin beklentileri açısından değil, aynı zamanda sosyalleşme teorileri açısından da yeniden gözden geçirmek gerekmektedir. İşte bu çalışmada ailelerin gözünde çocukların dijital medya ortamlarında yaşadığı sosyalleşme süreci değerlendirilmiştir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölüm, çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Bu bölümde; çocukluğa bakışın tarihsel değişimi ve modern çocukluk anlayışının gelişiminde etkili olan unsurlar değerlendirilmiş ve günümüz çocukluk sosyolojiyle ilgili çalışmalara değinilmiştir. Bu bağlamda günümüz çocukluk sosyolojisiyle ilgili araştırmalarda öne çıkan "Yeni Çocukluk Araştırmaları" ya da "Yeni Çocukluk Sosyolojisi" (New Childhood Studies) yaklaşımının temel görüşleri değerlendirilmiştir. Çalışmanın kuramsal bölümünde geleneksel sosyalleşme kuramlarının çocuk ve sosyalleşmeye dair görüşleri ve sosyalleşme olgusunun farklı anlamları üzerinde durulmuştur.

İkinci bölüm, çalışmanın metodolojisini oluşturmaktadır. Bu bölümde çalışmanın amacı, evreni, sınırlılıkları, örneklemin özellikleri, veri toplama teknikleri, güvenilirlik ve geçerliliği ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise, saha çalışmasında elde edilen verilerin değerlendirilmesi ve ulaşılan sonuçlar göz önünde bulundurularak yapılan önerilere yer verilmiştir.

BÖLÜM 1: ÇOCUKLUK ÇALIŞMALARINDA DEĞİŞİMLER VE YENİ GELİŞMELER

1.1. Çocukluk Tarihinde Ana Temalar, Değerler ve Kurumlar:

Günümüzde çocukluk düşüncesi ve ya çocukların gündelik yaşamları ve sorunları ile ilgili yapılan çalışmalar, birçok konuda olduğu gibi, bazı tarihsel/dönemsel karşılaştırmaları da barındırmaktadır. Bu karşılaştırmalarda örneğin, çocukların hangi tarihsel dönemlerde önemsendiği ya da daha mutlu olduğu tartışması, özellikle toplumsal refah ve çocuk hakları söz konusu edildiğinde gündeme gelmektedir. Bu tartışma ekseninde sunulan argümanlarla çocukların tarihte farklı toplumlar için önemi, çocuk üzerinde söz sahibi ve sosyalleştirici kurumların neler olduğu ve bunların işleyişi gibi konularda karşılaştırmalar yapılmaktadır. Bu karşılaştırmalarla farklı bakış açılarıyla farklı sonuçlara varılabilmektedir. Ancak, çocukluk çalışmalarında bir kuramsal yaklaşım ve bazı metodolojik ilkeler belirleyebilmek ya da ilkelerle hareket edebilmek için çocukluğun her toplum için bazı ortak anlamlarının olup olmadığı önem kazanmaktadır.

Eski uygarlıklarda çocuk sahibi olma nedenleri ve çocukların yetiştirilmesine dair birçok farklı geleneğin varlığından bahsedilebilir. İlkçağ Doğu toplumlarından bize ulaşan bazı kaynaklar, ebeveynlerin çocukla ilişkisini ve toplumun çocuktan beklentilerini bize göstermektedir. Örneğin Mezopotamya uygarlığında, çocukları olmayan ailelerin evlatlık almaları, çocuğun sütanneye verilmesi, ebeveynlerin çocuklarına iyi bir eğitim aldırmak için çaba göstermeleri, çocukları için gelecek planlaması yapmaları ve çocuk haklarının yasalarla korunması söz konusudur (Mutluay, 2010; Stearns, 2011: 28-42). Batı tarihinde de hakeza çocukluk düşüncesinde farklılıklar olmakla beraber, çocuktan beklenenler ile çocuk yetiştirme sürecinde devam eden bazı uygulamaların olduğu bilinmektedir (Heywood, 2003:40-122; Fass, 2013). Bu konuda günümüze ulaşan kaynaklarda ailelerin ekonomik sorunlarının çocuğa etkileri, çocuk oyunları, çocuk-öğretmen ilişkisi, çocukların dil öğrenimi gibi birçok farklı konu ve deneyimden bahsedilmektedir Yani modern toplumlarda çocuklarla ilgili geliştirilen tutumlar içerisinde geleneksel toplumlara kadar uzanan bazı yaklaşımlardan bahsetmek mümkündür

Günümüz küresel dünyasında benzeşmeye başlayan çocuk kültürlerinin aksine, eski çağlarda bu farklılıkların daha özgün örneklerinin olduğu kabul edilebilir. Eski Mezopotamya uygarlıklarında ebeveyn-çocuk ilişkileri, çocukların eğitimi, sütannelik ve evlat edinme gibi konularda bilgiler içeren kil tabletler günümüze kadar ulaşmıştır. Ataerkil Sümer, Asur ve Babil uygarlıklarında aile, kadın ile erkek arasında bir sözleşmeyle kurulurdu. Ailenin devam etmesinde çocuk sahibi olmak oldukça önemli bir unsurdu. Öyle ki, çocuğu olmayan erkek, kanunen başka bir kadınla evlenebiliyordu ya da evlatlık alabiliyordu. Kadının itibarı da çocuk sahibi olmasına bağlıydı. Genel olarak evlilik teşvik edilirken çocuk sahibi olmak makbul sayılıyordu. Ancak ekonomik olarak dara düşen aileler çocuklarını köle olarak satabiliyor ya da borcu karşılığında çocuklarını rehin verebiliyordu. Ayrıca erkek çocuk sahibi olmak daha çok önemsenmekle birlikte kız çocukları da sevilip önemsenmiştir. Nitekim ebeveynlerinin ölümü durumunda evlenmemiş kızların da erkekler kadar mirastan pay alma haklarının olması bu durumun göstergelerinden biridir (Mutluay,2010: 21-35).

Sümerlerde eğitim, sosyal statü ve geçim için oldukça önemliydi. Bu konuda günümüze ulaşan belgelere göre, okula gidebilen çocukların büyük bir kısmı varlıklı ailelerin çocuklarıydı. Sıkı bir disiplin ve eğitimin göze çarptığı okul hayatında, zamanında okulda olmak, ödevlerini yapmak ve eğitimcilerinin otoritesine tam itaat çok önemseniyordu. Öğrencilere bu kurallara uymaması durumunda sert cezalar veriliyordu. Yine bu belgelere göre kız çocuklarının okula gönderilmediği, ancak bazılarının bakıcılarından ya da annelerinden okuma ve yazmayı öğrendiği, erkeklerin ise 6-7 yaşlarından 17-18 yaşlarına dek süren tam gün eğitim aldıkları anlaşılmaktadır (Erkanal, 2001: 57-70 ;Çığ, 2007: 31-37).

Eski Yunanlılarda çocuklara 7 yaşında başlayan üç temel alanda eğitim veriliyordu. Bunlar; okuma, yazma, aritmetik ve edebiyat; müzik ve lirik şiir; jimnastik, oyunlar ve fiziksel eğitim alanlarındaki faaliyetleri kapsıyordu. Eğitim para karşılığında verildiğinden, soylu ve varlıklı ailelerin çocukları eğitim alma konusunda ayrıcalıklı bir konumda iken, yoksul ve özgür olmayan (köle) aile çocukları eğitim almaktan çoğunlukla mahrum kalıyorlardı. Eski Yunanlılarda Spartalılar, çocukları yedi yaşından yirmi yaşına dek süren sıkı bir disiplin ve eğitime tabi tutuyorlardı. Savaşçı bir kültürün aktarılmasını amaçlayan eğitim faaliyetleri sadece sportif ve askeri niteliklere sahipti.

Çocuklar devletin malı sayıldığından, eğitimini de devlet üstleniyordu. Eğitimde amaç, güçlü, cesur ve devlete sadık askerler yetiştirmekti (İnal, 2014: 27; Tekin, 1998: 134). Hukukun yükselen bir değer olduğu Eski Roma'da ise kadın ve erkekler diğer antik toplumlardan daha eşit bir konuma sahipti. Kızlar ve erkekler katı disiplinli okullarda okuma yazma öğrenirlerdi.

Antik Yunan'ın Atina site devletinde de sadece soylu ve varlıklı ailelerin erkek çocukları eğitim alma şansına sahipti. Erkek çocuklar söyleneni anladıkları yaşa gelince eğitimciler tarafından sıkı bir disiplinle bazı eğitimlere tabi tutuluyordu. Kız çocuklarının çok azı, erkek çocuklardan ayrı bir ortamda aynı eğitimleri alırken, bazıları da dadı veya annelerinin özel çabaları ile okuma yazma öğrenebiliyordu. Kız çocukları erkeklerle aynı eğitim olanaklarına sahip olmuyordu, ama onların da gelecekte iyi bir eş olmak için öğrenmeleri gereken şeyleri bellemesi isteniyordu (İnal,2014: 27; Tekin, 1998:134).

Eski toplumlarda toplumsal ideallerin önemli bir öznesi olarak çocukların önemsendiği görülmektedir. Antik Yunan tarihinde çocukluğa dair Platon'un görüşleri buna iyi bir örnek olarak görülebilir. Ütopik de olsa insanın tasavvurları da gerçek yaşamın bir parçasıdır. Bu sebeple Platon'un yaşadığı dönemin çocuk eğitimi ile ilgili aktardıkları onun dönemine ayna tutmaktadır. Antik Yunan'ı birçok yönüyle bize anlatan Platon'un *Devlet*'i, en iyi siyasal düzenin ne olduğu sorusunu tartışmalarının merkezine koyarken, iyi bir siyasal düzenin kurulması için en önemli sorulardan biri de yurttaşların, dolayısıyla çocukların nasıl yetiştirileceği sorusu olmuştur. Ancak burada yetiştirilmesi söz konusu edilen çocuklar, Eski Yunan toplumunun yüzde altmışından fazlasını temsil eden kölelerin çocukları değildir, koruyucuların yani askerlerin ve soylular dışındaki yurttaşların çocuklarıdır. Platon'un temel meselesi yurdu koruyacak yurttaşların nasıl yetiştirileceğidir. Ona göre "yurdu koruyacak adam, yaradılışı bakımından filozof, azgın, çevik ve güçlü" olmalıdır. Platon bunun yolunun da ruh için müzik, beden için idman olduğunu söylemektedir. Çocuğun bu yönlerden eğitimi için eğitimcinin özellikleri ve eğitim metotlarının önemini belirtirken, eğitimin müziğe dayanması gerektiğine vurgu yapar. Ona göre müzik eğitimi, eğitimlerin en iyisidir. Çünkü "hiçbir şey insanın içine ritim ve düzen kadar işlemez. Müzik eğitimi gereği gibi yapıldı mı insanı yüceltir, özünü güzelleştirir. Kötü yapılınca da, bunun tersi olur." Platon,

gençlerin çocukluktan başlayarak yetiştirilmesinde müzikten sonra sırayı beden eğitimine verir. Ona göre müzikle iyileştirilen ruhlar, bedeni de az çok iyileştirebilir. Bunun için Platon yeme içme düzeni, aşk ve sevgi gibi konulara dikkat edilmesi gerektiğini belirtmektedir. "Gerçek sevgi, güzel ve ölçülüdür, cinsel sevgi ise yaman, düzensiz ve azgındır. Platon müzik eğitimi alanların, ölçülü ve düzenli olacaklarını savunmaktadır. (Platon; 2000,63-87). Bu düşünceler, Platon'un bir ütopik devlet tasarımı için geliştirdiği düşüncelerdir. Antik Yunan toplumunda çocukların büyük çoğunluğunun böyle bir eğitimden mahrum oldukları bilinmektedir.

Ortaçağ Avrupası'nda ise çocukların günlük hayatının kötü koşullarda yaşandığı bilinmektedir. Ortaçağ Avrupa'sının bölünmüş siyasal yapısını sembolize eden kaleler, çocukların yetişkinlerle iç içe yaşadığı, katı cezaların olduğu ağır bir disiplin vardı. Elkind (1999), on yedinci yüzyılın sonuna doğru şövalyelerin çocukları kısmen yaramaz, kısmen de sevimli oyuncaklar olarak kabul ettiğini; bunun tersine püritenlerin ise çocuğu ilk günahla bozulmuş olarak gördüğünü belirtir. Endüstri devrimiyle birlikte uzun bir süre çocuklar üretimde ucuz emekçiler olarak zor şartlarda çalıştırıldılar (s .33-36).

Bazı Toplumların çocukların sağlığına, bazılarının da mutluluğuna ya da eğitimine daha yararlı olan birçok farklı çocuk imgesine sahip olduklarını belirten Elkind (1999), her toplumun o anda kendi çocuk imgesine saldırdığını belirterek bunun karşılığında bir ideal çocukluk tasavvurunun savunulduğunu belirtir. Platon, ideal cumhuriyet için çocukların profesyonel bakıcılar tarafından yetiştirilmesini isterken, St. Augustin de benzer şekilde, çocuk yetiştirmenin öneminden hareketle yeni bir toplum yaratılabileceğini söyler. J. J. Rousseau de *Emile* adlı eserinde, Ortaçağın günahkâr ve vahşi çocuk imgesinin aksine çocukların doğuştan iyi, Locke ise eğitimle istenilen düzeyde anlama becerilerinin geliştirilebileceğini savunur.

İslam Toplumlarında, kültürel farklılıklar olsa da dine dayalı çocuk anlayışında, her çocuğun günahsız ve İslam fıtratı üzerine doğduğu, daha sonra ebeveyn ve çevrenin etkisiyle farklı din ve inançlara göre yetiştirildiği kabul edilmektedir (Hökelekli, 1996: 47-48; Yavuz, 1993: 359-360).

Dünya hayatını öte dünyanın bir parçası olarak gören İslam inancına göre, her ebeveyn çocuklarının İslam inancına göre yetiştirilmesinden sorumludur. İslam'da çocuğun

hukuki pozisyonu, ergenlik (buluğ) çağına geldikten sonra başlayan sorumlulukları ve ebeveynlerin çocuklarına karşı görevleri ayrıntılı olarak belirlenmiştir:

> *İslâm hukuku ana rahminde teşekkül ettiği andan itibaren insanla ilgilenmekte ve hayatının her safhasına ait çeşitli hükümler koymaktadır. Çocuğun teşekkül anından itibaren dokunulmaz bir yaşama sahip olduğu genellikle kabul edilmiştir. (Aydın, 1993: 361-363).*

Hazreti Muhammed (s.a.v) döneminden başlayarak ilimle uğraşanlara özel bir önem verilmiş, saygı duyulmuştur. Âlimler peygamberlerden sonra en üst makam (ahiretteki statü) sahibi kabul edilmiş, ilim teşvik edilmiştir. Erkek çocuğun gurur, kız çocuğun ise utanç kaynağı olarak görüldüğü ve kız çocukların kimi zaman canlı canlı gömüldüğü eski Arap toplumunda, İslamiyet'le beraber kızlara değer verilmiş, kızların da ilim öğrenmeleri teşvik edilmiştir. Hz. Muhammed'in eşi Hz. Aişe dâhil, birçok kadın farklı İslam ilimleri alanında öne çıkmışlardı. Hz. Muhammed çocukları ve torunlarıyla oyunlar oynamış, onlarla vakit geçirmeye, onların ihtiyaçlarını gidermeye özel bir önem vermiştir (Ay, 2000: 173-177). Bu öneme binaen İslam bilginlerinin çocukla ilgili birçok eser kaleme aldıkları bilinmektedir.[1]

Çocukların ne için ve nasıl yetiştirileceği düşüncesini yazının icadına kadar, yani Sümerler'e kadar takip edebilmekteyiz. Çocuklar için konulan disiplin uygulamaları, okul, öğretmen ilişkileri, idealler, düzenlenen dönemsel törenler, yükümlülükler vs. bazı farklılıklarla beraber, tarihin her döneminde görülmüştür. Çocukların içinde büyüdüğü bu toplumsal koşullar, onların sosyalleşmesinde etkili olmaktadır.

Bireyden beklenen sosyalleşme deneyimleri yaşamın her döneminde (bebeklik, çocukluk, ergenlik, gençlik, yetişkinlik ve ihtiyarlık gibi) değiştiği gibi, toplumdan topluma ve tarihsel dönemler içinde de değişiklikler göstermektedir. Yine, tarih içinde çocuklara yönelik etkili sosyalleştirici kurumların da değiştiğini görmek mümkündür.

Modern çocukluk anlayışının gelişimi, ebeveyn ve kurumların çocukluğa ilişkin düşünce ve beklentilerin yeni bir konumlanmasını ifade etmektedir Çocuklara ve

[1] İslam uygarlığında çocukluk kavramı ve çocuklukla ilgili farklı dönemlerde yazılmış eserler için bkz: Avner Giladi, Children of Islam: Concepts of Childhood in Medieval Muslim Society, Macmillan St Antony's College, 1992, Oxford; Avner Giladi, "İslam Uygarlığında Bir 'Çocukluk' Kavramı Var mı?", Bekir Onur, Yay. Haz. Dünyada ve Türkiye'de Değişen Çocukluk, III. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri, 16-18 Ekim, ÇOKAUM Yayınları, 2001, Ankara.

çocukluğa dair yeni bir bilincin oluşmasında Ortaçağ'dan sonra yeni ekonomik, siyasal ve bilimsel gelişmelerin etkili olduğuna dair tartışmalar yapılmıştır.

1.1.1. Modern Çocukluk Araştırmalarının Gelişimi

19. Yüzyılın ikinci yarısında şekillenen klasik sosyoloji teorilerinde, özellikle Durkheim'in işlevselci yaklaşımında sosyalleşme önemli bir kavram iken, çocukluğa özel bir ilgi gösterilmemiştir (Demir Gürdal, 2013: 4-13). 1920'lerde ortaya çıkan bir çok sosyoloji alt dalı gibi, çocukluk sosyolojisi, çocukluk ve çocuk gelişimi ile ilgili çalışmaların kökenleri de Şikago Sosyoloji Bölümünün (Şikago Okulu olarak daha çok anılmaktadır.) kent ile ilgili yaptığı ampirik, pragmatik ve metodolojik yaklaşımlarına dayandırılmaktadır. 1.Dünya Savaş'ından sonra, birçoğu Şikago Okulu mensuplarının önde gelenlerinden olan sosyologların yaptığı çalışmalardan birkaçı fonlarla desteklenmiş disiplinlerarası çalışmalardı. Amerika'da büyük endüstriyel kentlerin gelişimiyle beraber çocuklarla ilgili kurumsal sorunlar da öne çıkmıştır. Çocuk işgücü, eğitim ve zeka geriliği gibi konular kamu politikalarının önemli sorunları olarak, sosyal reformla ilgilenen Şikago Okulunun da ana çalışma konuları olmuşlardı (Johnson: 2001:55).

1960'lı yıllara kadar psikoloji, tarih, edebiyat ve eğitim alanlarında çocukluğu konu edinen çalışmalarda çocukluk, modern araştırmalardan farklı olarak daha pasif bir özne olarak ele alınmıştır. Ayrıca çocukların fiziksel, sosyal ve zihinsel gelişimleri ile ilgili psikoloji disiplininin baskın bir yeri vardı. Çocuklukla ilgili disiplinlerin 1960-1990 arası dönemde tartışmalarının odağında, birçok olumlu ve olumsuz değerlendirme ve yararlanmayla beraber, Ariés'in çalışması vardır (Gittins,2009: 35:49).

Kehily'e göre (2009:1-7) çocukluğun sosyal ve kavramsal bir kategori olduğuna dair gittikçe büyüyen bir literatür vardır. Belli bir bilgi birikiminin çocukluk çalışmalarının farklı derecede akademik disiplinlerde uzun zaman kullanıldı. Çocukluk çalışmalarına yaklaşımda farklı yollar geliştirilirken, bunun sonucunda tutarlılıktan uzak araştırma sorunları oluşturuldu. Kültürel araştırmalar, sosyoloji, psikoloji ve eğitim gibi bazı disiplinler için 'çocukluk' özel olarak tanımlanan bir kavramdır. Çocukluk evrensel bir kavram değil, daha çok farklı zaman ve mekâna bağlı olarak kültürel bir üretimdir. Sosyoloji ve psikoloji disiplinleri çağdaş çocukluk anlayışına önemli katkılar yaptı.

Sosyolojik araştırmalarda çocukluk daha çok sosyal grup düzleminde ele alınırken; psikolojik çalışmalarda çocuk bireysel bir aktör olarak ele alındı.

Erken 20. Yüzyılda gelişim psikolojisi çocuk çalışmalarında dönemsel gelişim özellikleri ve geçişlerine dair bilgileriyle yönlendirici bir role sahip oldu. Psikoloji disiplini çerçevesinde belirtilen ana fikirlerde çocukluk, yetişkinliğin çıraklığı olarak görülür. Öyle ki, çıraklığın dönemsel gelişimleri, çocuğun yaşa bağlı olarak fiziksel ve zihinsel gelişim ilişkisinin haritalandırılmasını olanaklı kılıyor. Çocukluktan yetişkinliğe doğru genişleyen bir bireysel rasyonel bir ilerlemenin olduğu kabul edilmektedir. Sosyoloji ise çocukluğu sosyalleşme açısından ele aldı. Bu yaklaşımla çocuğun yaşamda nasıl toplumun bir üyesi olduğu araştırıldı. Iki yaklaşım arasındaki ana farklılıklar ve tartışmalar *Yeni Çocukluk Sosyolojisi*'nin ana parametrelerini oluşturdu. Kehily'e (2009)göre, bu birikimin çocukluğun bir akademik alan olarak disiplinler arası bir paradigmaya imkân verdiğine işaret etmektedir (s. 7-8).

Çocuklukla ilgili akademik araştırmaların tarihi oldukça yenidir. Çocukluğun tarih, edebiyat ya da felsefede ayrı, sistemli bir kategori olarak ele alınışının çok eski tarihe giden önemli örneklerinden bahsedilememektedir. II. Dünya savaşında erkeklerin silah altına alınması, doğurganlık ve ekonomide üretimin azalmasına neden olmuştur. Savaş bitiminde yaşanan nüfus artışı, çocuklar ve çocukluk düşüncesi ile ilgili araştırmaların hız kazanmasında etkili olmuştur (Tan,1989: 73).

1960'lı yıllara kadar çocuk yetiştirme ile ilgili yapılan sosyal bilim araştırmalarının psikolojinin davranışsal yaklaşımlarını aşmadığı, psikoloji, psikiyatri, antropoloji ve sosyolojideki araştırmaların gelişme ve sosyalleşmeyi vurgulamaya yönelik olduğu görülmektedir (Heywood,2003:12). Özellikle erken 20. Yüzyılda çocuk gelişimi ile ilgili psikolojik çalışmalar çocuklukların bakımı ve eğitimi ile ilgili uzmanlar üzerinde, (özellikle Piaget'in çocukluk gelişimi ile ilgili dönemlendirmeleri) ABD'de daha az olmak üzere, Avrupa'da baskın bir etkiye sahipti. Çocuklarla ilgili sosyalleşme ve kültür gibi konularda dahi psikolojinin etkisi görülüyordu (Woodhead, 2009:18).

Modern çocukluk araştırmaları 1960'lardan sonra gelişti. Çocuklukla ilgili çalışmalar, 1960'lı yıllara kadar psikoloji, tarih, edebiyat ve eğitim alanlarında yapılmışsa da hem bu disiplinlerin çocukluğu ele alışlarında hem de sosyologlar arasında önemli tartışmaların Philip Ariés'in *Centuries of Childhood* adlı çalışmasının yayınlanmasından

sonra başladığına dair genel bir kabul vardır. Daha önceki çalışmaların okul sistemleri, çocuk emeği kanunları, genç suçlularla ilgili kurumlar, bebek bakımı gibi konularda birimlerin gelişimini araştıran kurumsal araştırmalar olduğunu belirten Heywood (2003), 1962'da Philip Ariés'in *Centries of Chilhood* adlı çalışmasında ortaya attığı "Ortaçağ toplumlarında çocukluk kavramının olmadığı" iddiası birçok tartışmayı başlattığını belirtmektedir. Ariés'in iddiasının değerlendirilmesi amacıyla çocuk-ebeveyn ilişkileri, okulların rolü gibi çocuklukla ilgili alanların tarihi ile ilgili araştırmalar çoğaldı. Bu araştırmalarda sınıf, toplumsal cinsiyet ve diğer etkenlerin çocukluk üzerindeki etkilerini ortaya koyamaya çalışıldı. Çocukların elinden çıkan ve ya onlar için hazırlanan şeylerin de çok azı kaldığından, tarihçiler daha çok otobiyografiler, şiirler, günlükler, sözlü tarih kayıtları daha çok tarihçilerin yorumlarıyla çocuklar hakkında bütünsel bir anlam kazanabildiler. Bu yorumlamanın bir anlamda 'geçmişi şekillendirmek' olduğunu belirten Heywood, bazı tarihsel dönemleri anlamada başvurulan günlük, otobiyografi, sözlü tarih kayıtlarının her zaman o dönemi aydınlatan güvenilir kanıtlar olarak kabul etmenin sakıncaları olduğuna dikkat çekmektedir. Ancak, Heywood, klavuzlar, portre, fotoğraf ve resmi kurum kayıtları çocukluğun bazı yönlerini daha kolay belgelese de bu kaynakların şehirli, erkek egemen, bürokrat, aristokrat ve asilzade kısmıyla ilişkide bulunanlar tarafında üretildiği için çocukluğa ilişkin o dönemin gerçeklerini tam olarak yansıtmayabilir. Heywood, bu durumun tarihte aile ve ebeveyn-çocuk ilişkilerinin niteliğini açıklamada bazı sorunları beraberinde getirdiğini belirtmektedir. İşte Ariés'in Ortaçağ çocukluğu ile ilgili iddialarına keskin eleştirilerin gelmesinin en önemli nedenlerinden biri de budur. İkincisi ise, eldeki kaynakların yetersiz ve çoğunlukla üst tabakaya ait bir dünyayı yansıtmalarına karşın, Ariés'in bu yetersiz kaynakları keskin kanıtlar biçiminde kullanmasına yönelik olmuştur (s.12-14).

1970'lerde antropoloji, Psikoloji ve sosyoloji teorileri, benzer şekilde, daha çok "çocukluk"la ilgilenirken, psikologlar sosyal bağlam, sosyal süreç ve çocuk gelişimi konusunda tekrar etkili olmaya başladılar (Vygotsky ve Donaldson gibi). Sosyolojide ise sembolik etkileşimci yaklaşım daha bireysel bir girişim olarak sosyalleşmenin temellendirilmesiyle ilgilenmiştir. Bir taraftan çocukların psikolojik temelli akademik çalışmaların konusu olmasına, özellikle çocuk gelişimi ile ilgili teorilere ve çocuk yaşamlarının düzenlenmesinde çocuk çalışmalarının rolüne yönelik radikal eleştiriler

artarken, diğer yandan sosyal bilimlerin farklı disiplinleri de gittikçe çocuklukla ilgilendiler ve kendi konularını yarattılar. Bu disiplinlerin birleştiği yer, çocukların saygın bir özne olarak kabul edilmesi, anlam üreten, birer sosyal aktör ve onların vatandaşlık haklarını merkeze almak oldu. Bu yeni bakış açısı İngiltere, Kuzey Amerika, Norveç ve Alman akademisyenler arasında yaygınlaştı. (Woodhead,18-19).

1.1.2. Modern Çocukluk Anlayışının Gelişimi

Modern çocukluk araştırmaları ile modern çocuk anlayışının etkileşimli olarak geliştiği görülmektedir. Ariés'in çalışması modern çocukluk anlayışının gelişiminin açıklanması ve tanımlanmasında öncü bir çalışma olarak kabul edilmektedir. Bazı dikkat çeken tespit ve tanımlamalar yaptığı kabul edilmekle beraber, genellemeleri ve temel dayanakları açısından çokça tartışılmıştır. Tartışmaların odağında ise iki temel iddia vardır: Birincisi, Ortaçağ ve öncesinde Batı toplumlarında çocukluk düşüncesinin olmadığı; İkincisi ise, çocukların modern dönemle beraber gittikçe daha kötü şartlarda büyüdükleri iddiasıdır (Heywood,2003: 18). Aslında Ariés'in kitabının konusu, modern ailenin kökenleridir.[2] Ancak söz konusu çalışmada, çocukluk düşüncesinin modernleşmenin bir ürünü olduğu yönündeki düşünce, çeşitli tartışmalara neden olmuştur. Ariés'e göre ortaçağda modern anlamda bir çocukluk bilinci yoktu. Çocuklar yetişkinlerin bir parçası olarak görülüyordu. Ariés, buna dayanak olarak, çocuklara has giysi, oyun ve eğitimin olmamasını göstermiştir. Ayrıca çocukluk, yetişkinlikten farklı olarak yetersizlik ile de anılıyordu. Yetersizlik demek bağımlılık demekti. Çocukluktan (yani bağımlılıktan kurtulmanın) çıkmanın yolu da üretimde yetişkinlere katılmaktı. Çocuklar yetişkinlerle aynı işi yapabilecek duruma geldiklerinde yetişkin sayılıyordu. Çocuklar ayrıca serfler, uşaklar, hizmetçiler, köylüler gibi düşük bir sosyal statüye sahipti (İnal: 2014: 78-82). Bunun bir sebebi de yüksek doğum oranlarına rağmen, çocuk hastalıklarından ve salgınlardan çok azının hayatta kalmaları gösterilmektedir (Bumin, 1983: 21). Aries'in Ortaçağ çocukluğunu tasvir ederken, eleştirilere konu olduğu şekliyle tek tip ve uzun yıllar değişmeyen bir çocukluk yaşamı ve düşüncesinden değil, 16. Yüzyıla değin bu anlayışta ortaya çıkan değişimleri de anlatmıştır (Ariés, 1962: 33-1154). Bu değişimlerin toplumsal bağlamdaki sonuçlarının değerlendirilme biçimi ayrıca kayda değerdir. Ariés'in çalışmasının başka bir değeri ise modern

[2] Fransızca *L'enfant et la vie familiae sous I'Ancien Régime (Eski Rejimde Çocuk ve Aile Hayatı)* , ismiyle basılırken, İngilizceye *Centries of Childhood (Çocukluğun Yüzyılları)* olarak çevrilmiştir.

çocukluk düşüncesinin tarihi ve sorunlarıyla ilgili araştırmaların yapılmasında öncü ve kışkırtıcı bir etkisi olduğu söylenebilir.

Çocukluğu sosyal, kültürel ve tarihsel bir inşa olarak kabul eden Ariés, çocukluk düşüncesinin Ortaçağ toplumunda oluşmadığını belirtir. 'Çocuklar' fizyolojik olgunlaşmamışlık, bağımlılık, güçsüzlük ve aşağı (köle ve yaşlılar gibi)olarak da görüldükleri gibi toplumda farklı bir sosyal grup ve kategori olarak da görülmüyorlardı. Bebeklerin bağımlılıktan kurtulup toplumun yetişkin bir üyesi olana kadar, yani iş yaşamına aktif olana kadar bu muamele devam ederdi. Ariés, Dolayısıyla çocukluk düşüncesi her zaman olagelen bir düşünce değildir, zamanla değişmektedir. Çocukluk düşüncesi farklı kültürlerde farklı zamanlarda farklı tanımlanabilmekte ya da ortadan kalkabilmektedir. Örneğin, Batı ülkelerinde erkek çocuklar tam gün çalışma yaşamına katılırken, kızlar ise evlenip çocuk sahibi olunca yetişkin sayılmışlardır. Sonuç olarak, tarihsel olarak inşa edilen çocukluk, kişisel hafızlarda örülmüş tartışmalı bir kurgu olarak görülmektedir. Ariés bu yaklaşımıyla çocukluk ve yetişkinliği anlamak ve bunların değişimlerini anlamak istemiştir. Böyle bir yaklaşıma göre, çocukluğu gerçek ve maddi bir oluşum olmaktan çok yetişkinlerin gizlenen çelişkili hatırları, arzu ve mitler inşa etmektedir (Gittins, 2009: 35-36).

Ariés'in çocukluk araştırmaları için başlatmış olduğu bir tartışma da Modern çocukluğun ortaya çıkışında etkili olan unsurlar olduğu söylenebilir.Postman Modern çocukluk bilincinin oluşmasında Ariés (1962:154)okullaşmanın, Postman (1996:52-70) da matbaa ve okullaşmayı gösterir. İnal da modern çocukluk düşüncesinin temelinde burjuvazi ve bilimin yattığını belirtir.

> *"Burjuvazi, bireyselleşmeye dayalı yeni hayat tarzı içinde bilimle desteklenen bir çocukluk düşüncesini, öncelikle kendi sınıfsal varoluş ve değerlerini yeniden üretmede kritik bir öğe olarak görmüştür. Bu bağlamda, çocukların geçmişte hep var olmasına karşın sonradan icat edildiği öne sürülen çocukluk, burjuvazinin değerlerine göre yeniden tanımlanan kurumlar (aile, okul, bilim vb) içinde/açısından şekillendirilmiştir. Demografik etmenler (aile yapısının ve rolünün değişmesi, bebek-çocuk ölüm oranlarının düşmesi, doğurganlığın azalması, vb) ise, öncelikle maddi gelişmelerin (üretim yoğunluğunun kıdan kente kayması, ucuz çocuk emeğine ihtiyaç duyulması, emeğin verimliliğinin artırılması*

için zorunlu –kitlesel- parasız okul öğrenimine gidilmesi, tıbbi bilgilerin artması vb.) bir sonucudur" (İnal, 2014: 69).

Ayrıca İnal (2014), modern çocukluk düşüncesinin üç temel önermeye dayandığını belirterek, bunların birincisi, çocuklukla ilgili iyimser bir görüş barındırması; ikincisi, ussal bir bakış açısıyla kurulup sürdürüldüğü; üçüncüsü ise, modern çocukluk düşüncesinin demokratik ilke ve değerler üzerinde yükselmektedir (s. 69-70).

Modern çocukluk anlayışının gelişimiyle ilgili çalışmalarda, modern çocukluk düşüncesinin ortaya çıkmasında etkili olan sebepler kadar, modern öncesinin çocukluğunun mu modern çocukluğun mu daha mutlu ve iyi şartlarda yaşandığı da tartışılmaktadır.

Modern öncesi çocukluğun refah düzeyini daha görenler, çocukların ortaçağda hiç de parlak olmayan toplumsal konumlarına rağmen, ortaçağ çocukluğunun modern çocukluktan daha mutlu bir çocukluk olduklarına dair bir eğilimi oluştururlar. Okul ve kreş gibi çekirdek aile ile eş zamanlı ortaya çıkan kurumlar, çocukların yetişkinlerle yaşadığı 'mesafeyi' bize göstermektedir. Bu kurumlar, çocukları ailelerinin gündelik yaşantılarından koparark ailelerinden uzaklaştırmaktadır. Ortaçağda sürekli ailesiyle beraber olan çocuk, daha çok mutlu bir çocukluk geçirmekteydi. Modern dönemde ise çocukların daha mutsuz yaşadıkları ileri sürülmektedir. Postman(1996), bu durumu 'çocukluğun yokoluşu' olarak nitelendirerek, 'okullaşma'nın modern çocukluğun oluşmasındaki rolüne, yeni medya teknolojilerinin ise, özellikle TV'nin, çocukluğun yok oluşundaki etkisine ve birer yetişkin gibi yetişkinlerin kültürüyle iç içe yetişmesine dikkat çeker (s.89-192).

Elisabeth Janeway, Shulamit Firestone ve Postman gibi araştırmacılar Aries'e hak vermektedirler. Janeway, modern çocukluk anlayışının getirdiği evleşmeden bahseder. Geniş cemaat yapısından çekirdek aileye evrilen aile bu şekilde evleşmekte, anne-baba ve çocuk evlerini ayırmaktadırlar. Bu nedenle ortaçağda teyze, hala, amca, dayı gibi akrabalarla yaşayan çocuk daha mutlu bir çocukluk yaşamaktaydı (Tan, 1989: 79-83). Postman de, Ortaçağ'da Avrupa'nın siyasal ve toplumsal yapılanmasını kastederek, okur-yazarlığın ortadan kalktığı bir dünyada, çocuk ile yetişkin arasında keskin bir ayrım yapma gereğinin olmadığını belirterek, Ortaçağ çocukluğuna dair Ariés'le aynı bakış açısını paylaşmaktadır. Çocukların yetişkin dünyasına dair bilmediği çok az şeyin

olduğunu, bildikleri şeyler için de bir eğitim almalarının gerekmediğini, sıradan bir insanın bilgiyi, kulaktan, toplu ayinlerden ve gizemli oyunlar, şiirler, türkü, masallar aracılığıyla aldığını belirtir. Toplumsal okuryazarlığın olmadığını belirten Postman, kiliseye bağlı ya da özel olarak eğitim veren okulların eğitim anlayışlarının, modern okullardan çok geri bir sistemle işlediğinin örneklerini vermektedir. O da eğitimde, konu-yaş denkliği açısından çocuk-yetişkin ayırımının olmadığını, kızların ise eğitimden yararlanmamalarının Ortaçağ'da okur-yazarlığın ne kadar sınırlı olduğunu gösterdiğini belirterek, bu konuda Ariés'le ortak paydada birleşmektedir (89-104).

Postman, Ortaçağ'ın sözel dünyasında yetişkinlik ya da çocuklukla ilgili çok fazla kavram olmadığını belirterek, Ortaçağ'da modern anlamda bir çocukluk anlayışının olmadığına dair Ariés'i desteklemektedir (Postman,1995). Postman'e bakılırsa, mutlu çocukluk ile okur-yazarlık arasında bir bağlantı kurmak mümkün değildir. Hatta okur-yazarlığın tarihsel gelişimine dair *Teknopoli* adlı eserinin ilk sayfalarında, Platon'un *Paidon* adlı eserinde, insanoğlunun alfabeyi keşfetmesiyle zihinsel kavrama ve belleğin nasıl olumsuz etkilendiğine dair geçen bir diyaloga atıf yaparak, ileri oku-yazarlığa insan zihninin tembelleşmesi ve araçsallaşması açısından baktığı anlaşılabilir. Bu anlamda okur-yazarlığı kurumsallaştıran kurumlar olarak okula ve okullaşmaya da modern çocukluğa olumlu bakanlar gibi bakmadığı anlaşılmaktadır (2006: 13-14).[3]

Modern çocukluğu daha iyi bir yerde gören araştırmacılar, çocuk hakları, okullaşma, sağlık, beslenme ve eğitimdeki gelişmeleri örnek göstermektedirler. L. deMause, L. Pollack, D. Elkind gibi araştırmacılar ise Ariés'in tersine, çocukluğun tarihsel süreçte gittikçe daha iyi yaşandığını, ortaçağın çocuklarının çok yetersiz bir ortamda yaşadıklarını belirtirler. Onlara göre, kurumsal, bilimsel ve teknolojik gelişmelerle birlikte günümüzde çocukluk altın çağını yaşamaktadır. deMause, çocukluğun geçmişinin karabasanlarla dolu olduğunu, çocukluk tarihinin geriye doğru gidildiğinde, en düşük düzeyde çocuk bakımı, dövülmüş, terörize edilmiş, cinsel istismara uğramış, öldürülmüş, terk edilmeleriyle karşı karşılaşıldığını belirtir (2006:1). Elkind'e göre ise, ortçağda çocukluk serflik ideolojisiyle aynı şeyi ifade ettiği için çok kötü şartlarda yaşanıyordu. Bilimsel gelişmeler, burjuva sınıfının yükselişi, din adamları, hukukçu ve ahlakçıların katkılarıyla gelişen modern çocukluk düşüncesi tüm Avrupa'da eş zamanlı

[3] Daha güncel bir modern çocukluk değerlendirmesi için bknz: İnal, 2014: 21-67.

gelişmedi. Ancak 18. Yüzyıla gelindiğinde temizlik, sağlık, bakım gibi konularda din adamları, çocukların iyi bir dindar olabilmesi; hukukçular, çocukların yetişkinlerle eşit haklara sahip olması; ahlakçılar, ise çocukların iyi vatandaşlar olması için eğitilmesi gerektiğini belirtmişler (İnal, 2014: 79-82).

Modern çocukluk anlayışı, ekonomik, kültürel, olduğu kadar siyasal düşünce ve olaylarla da ilgilidir. Yükselen burjuva sınıfı, sınıfsal konumunu korumak için çocuk eğitimine, sağlığına, sanatsal ve kültürel donanım açısından ailenin gelecekteki mirasçısı haline getirmeye önem vermiştir. Burjuvanın çocukluğa yaklaşımı, onların toplumda daha değerli bir konuma gelmesine ve yeni ev, yeni aile, anlayışını da etkilemiştir. Burjuvaziyle başlayan çocuk eğitiminin önemi artan refahla beraber orta sınıf aileler arasında yaygınlaşmış, çocuklar toplumda daha önemli bir yer edindiler (İnal,:2014:83-89).

1.1.3. "Yeni" Çocukluk Çalışmaları (Sosyolojisi)

Sosyal bilimlerde çocuklukla ilgili araştırmalar 1960'lardan itibaren hızla arttı. Çocukluğun kavramsal anlamı ve çocukların toplumdaki yerine dair kayda değer birçok çalışma yayımlandı. Bu birikimden de önemli oranda yararlandıkları görülen bir grup araştırmacı yeni dönem ve şartların getirdikleri sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal bağlamda çocukluğa yeni bir yaklaşım geliştirdikleri kabul edilmektedir. 1990'larda geliştirilen bu yaklaşıma Allison James, Alan Prout, Chris Jenks, Jens Qvortrup ve William A. Corsaro'nun öncülük ettiği görülür. Bu araştırmacıların öne çıkardıkları düşünceler; çocukluğun disiplinlerarası bir akademik çalışma alanı olarak, sosyal hayatta aktif bir aktör ve kategori olarak kabul edilerek araştırılabileceği ve teorileştirilebileceğidir.

Bu araştırmacılara göre Amerikalı çocuklar da diğer çocuklar gibi kültürel bir türetmedir ve Amerika'daki tarihsel gelişmelerle açıklanmalıdır. Ayrıca, davranışçı sosyalleşme akımının çocukların yetişkin eğitiminin birer pasif alıcısı olduğu düşüncesinin aksine, kendilerinin ve etrafındakilerin hayatlarını tayin etmede aktif rol oynadıkları kabul edilmektedir. Bu yaklaşımı, sosyal etki-biyolojik etki tartışmasının yanında, çoğul sosyal etkilerin varlığı ile toplumsal bağlamların farklılığı karşısında ortak noktalar mı özgün yanlar mı araştırılmalı, gibi sorunları da beraberinde getirmektedir (Heywood,2003:9-12; Woodhead,2009:19-20; Allison James ve Alan

Prout, önce 1990'da editörlüklerini yaptıkları, ve benzer yaklaşımları paylaşan başka araştırmacıların makalelerini de içeren *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood adlı çalışmada "A New Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Promlems"* adlı makalede söz konusu yaklaşımı çocukluğa dair sosyolojik bir paradigma olarak ortaya koydular. Daha sonra Allison James ve Alan Prout'a Chris Jenks'in de katılımıyla yayınlanan *Theorizing Childhood* (1998) adlı eseri bu teorik yaklaşımın daha geniş bir ürünü oldu[4] *New sociology of childhood/studies* olarak anılan bu yaklaşımla 1990'lardan başlayarak birçok çalışma yapılmaktadır.

1990'da Allison James ve Alan Prout "Yeni Çocukluk Sosyolojisi" [5]olarak adlandırdıkları yeni bir paradigma önerisiyle, çocukluk sosyolojisi ile ilgili yeni bir dönem başlattıkları yaygın olarak kabul edilmektedir. Bu yeni çocukluk anlayışına katkıda bulunan diğer isimler ise Chris Jenks, Jens Qvortrup ve William A. Corsaro'dur. Bu araştırmacıların çalışmaları, 1990'dan sonra çocukluk çalışmalarına hem kuramsal hem metodolojik olarak öncülük etmektedir.

Söz konusu araştırmacılar, çocukluğu sosyal bir yapı olarak ele alınması gerektiğinden hareketle, çocukluğun farklı toplumlarda farklı olarak ele alındığını, çocukların olgunlaşmamış biyolojik bir gerçek olsa da her kültürde algılanışının ve anlamlandırılmasının da farklı olduğunu belirtmektedirler. Çocukluk, sınıf, toplumsal cinsiyet, etnik köken gibi sosyal analizin bir değişkeni olduğu için diğer değişkenlerle birlikte düşünülmesi gerekir. Dolayısıyla, herhangi bir yaş dönemi gibi, çocukluk da kendisiyle kesişen diğer sosyal farklılaşma biçimleriyle (sınıfsal, ırksal, dinsel gibi) ilişkilendirilmeden değerlendirilemez. Prout ve James'in bu yaklaşımı, Amerikalı çocuk psikologlarının çocuğun temel doğasını laboratuvarlarda keşfetme çabalarına bir karşı çıkış olarak nitelendirilmektedir.

James ve Pout Yeni Çocukluk Sosyolojisi paradigmasının ana özellikleri olarak şunların altını çizmektedirler.

- Çocukluk bir sosyal inşa olarak anlaşılır.

[4] Söz konusu yeni yaklaşımın öncülerinin bir ürünü olarak ayrıca şu çalışmaya bakılabilir: Jens Qvortrup, William A. Corsaro, Michael-Sebastian Honig.The Palgrave Handbook of Childhood Studies, Palgrave Macmillan, 2009.

[5] "Yeni Çocukluk Sosyoloji"ni "New childhood studies" ve "New childhood sociology" kullanımlarına karşılık kullanıyoruz. İngilizcede kullanılan her iki isimlendirme de birbirlerinin yerine kullanılmaktadır.

- Çocukluk sosyal analizin bir değişkenidir.
- Çocukların ilişkileri ve kültürleri onların önde gelen haklarıdır.
- Çocuklar aktif bir sosyal ajan (aktör) olarak görülmelidir.
- Çocukluk çalışmaları için etnografik metod yararlı bir metottur.
- Çocukluğu çalışmak, toplum içinde çocukluğun yeniden inşa sürecinin bağlantılarını içerir (Prout and James, 1997: 7-9; Qvortrup vd, 2009:1-18; Jenks, 2009: 93-94).

Çocukluğun evrensel gelişimine dair eleştiri yapılırken çocukluğa sosyolojik ve psikolojik yaklaşımlar arasındaki farklar sık sık ifade edilir. (Kehily, 2009:8) Ancak James, çocukluğun sosyal olarak inşa edildiği düşüncesinin yanında, onların hem ortak hem de farklı yönleri olan bir deneyim olduğunu belirterek, çocukluk sosyolojisindeki temel sorunlarından birinin "Çocukluğun bir seferde ve aynı zamandaki ortaklıklarını ve çeşitliliklerini nasıl uzlaştırabileceğimiz sorunu" olduğunu belirterek çocukluk incelemeleri açısından bazı temel ilkelerin önemine dikkat çeker (James, 2001:28).

> *"Çocukluk incelemelerinin gelişmesinde önemli olan; bir ve aynı zamanda, "çocukluk"un hem tüm çocuklar için ortak olduğunun, hem de gerek çocukların gündelik hayatlarındaki çeşitlilik ve gerek yetişkinlerin çocuk ve çocuklukla etkileşimlerindeki çeşitlilik yüzünden parçalı olduğunun bilinir hale gelmesidir. Bu demektir ki, çocukluk, hayat çizgisinin temel fiziksel ve gelişimsel örüntülerce karakterize edilmiş bir gelişim evresidir. Ancak, bunun çocuk-merkezli "ihtiyaç"lardan ve "yetkinlikler"den hareketle anlamlandırılması, yorumlanması ve kurumsallaştırılması –yasa, sosyal politika ve hatta gündelik sosyal etkileşimlerle- kültürden kültüre büyük çeşitlilikler göstermektedir" (James,2001:28-29).*

Yakın zamanlara kadar çocuk gelişimi, hangi çocukluğun anlaşıldığı ve de sosyologların çocukluk hakkında düşünmenin birincil yolu sosyalleşme olduğu kabul ediliyordu. Çocukluk hakkındaki bu anlayışın değişiminin başladığı dönüm noktası James, Prout'un 'Construction and Reconstruction the Childhood' makalesi kabul edilmektedir. Genel olarak çocuklar, yetişkinlerin onları basitçe yetişkin olma sürecinde tamamlanmamış kişilik olarak tanımlamalarından farklılaşmaktadır. Günümüzde birçok

akademisyen gittikçe çocukluğun sosyal olarak inşa edildiğini ve onların sosyal dünyalarında birer aktör olduğunu kabul etmektedir. Üniversitelerde verilen derslerde, çocukluğun yetişkinler tarafından sosyal olarak nasıl inşa edildiğini ortaya çıkarmak için bu perspektiften yararlanılmaktadır. Ailede, okulda ve diğer sosyal bağlamlarda çocukların günlük yaşamlarının biyoloji, cinsiyet, sosyal sınıf ve sosyal konumları gibi faktörler üzerinden nasıl etkilendiği bu perspektif dâhilinde ele alınmaktadır (Matthews, 2007).

Çocukluk sosyolojisi ile ilgili literatüre baktığımızda, Aydınlanma döneminde J. J. Rousseau, 1960-1990 arası P. Ariés'in çocukluğa dair araştırmalarının uyandırdığı ilginin benzeri, 1990 sonrası çocukluk sosyolojisiyle ilgili çalışmalar arasında Yeni Çocukluk Sosyolojisi yaklaşımına ve bu yaklaşımla yayınlanan araştırmalara gösterildiği görülmektedir. Çocuklukla ilgili yapılan araştırmalarda, çok kısa bir geçmişi olmasın rağmen, kuramsal ve metodolojik bir çerçeve olarak yaygın bir şekilde kabul edilmesi, dikkate değerdir. Temelde çocuk özgürlüğü ve çocukların korunması ve refahı arasında bir çatışmayı da içinde barındırmakla beraber, burada paradigmanın eleştirisine girilmeyecektir.[6]

"Yeni çocukluk sosyolojisi" ile ilgili dikkati çeken bir husus ise bu yeni anlayışın öncüleri ve destekçilerinin (William A. Corsaro hariç) genel olarak kıta Avrupa'sından, özel olarak da çoğunlukla İngiltere, Norveç, Finlandiya Danimarka gibi Kuzey Batı Avrupa ülkelerinden olmasıdır.

Eleştiriye açık başka bir husus, modern çocukluk araştırmalarının tarihsel gelişiminin Avrupa tarihi ve sosyo-kültürel yapıları bağlamında değerlendirilmesidir. Bunu, ilk bakışta Batı kültürünün ve akademik çalışmalarının etkisine bağlamak mümkündür. Ancak, birçok konuda olduğu gibi çocukluk çalışmalarında da Avrupa mekezciliği, teorik yaklaşımlarını eleştiriye açmaktadır. Avrupa kıtası için bütüncül bir çocukluk anlayışının gelişiminden bahsedilemezken, sadece Avrupalı araştırmacıların değil, Avrupa dışında, Asya, Afrika, hatta Avusturalyalı araştırmacıların da modern çocukluk araştırmalarını Avrupa'daki araştırmalara dayandırması önemli bazı soruları getirmektedir. Bunlar; Avrupa dışındaki toplumlarda çocukluk tarihinin görmezden

[6] Yeni Çocukluk Sosyolojisi'nin bir eleştirisi için bknz: Patrick J. Ryan, How New Is the "New" Social Study of Childhood? The Myth of a Paradigm Shift, Journal of Interdisciplinary History, XXXVIII: 4 (SPRİNG, 2008), 553-576).

gelinmesini ya da önemsenmemesi ve bu toplumlardaki çağdaş çocukluk düşüncesinin gelişiminin Avrupa merkezci çocukluk yaklaşımlarıyla açıklanmaya çalışılmasını beraberinde getirmektedir. Bu anlamda "Yeni Çocukluk Sosyolojisi" yaklaşımı açısından dile getirilen ilkeler göz önünde bulundurulduğunda, çocukluk araştırmalarında önerilen evrensel ile yerel özelliklerin hangi noktada ortaklık ve ayrılıklarının olduğu ayrımını yapmak güçleşecektir (James, 2001:27).

Çocukluk, psikoloji, tarih, antropoloji, coğrafya, eğitim, sosyoloji gibi birçok disiplin çerçevesinde yapılan çalışmalarda ele alınmıştır. Çocukluğun aile, eğitim, akran grupları ve sağlık gibi birçok kurumla birlikte ele alınması, çocukluğu disiplinler arası bir yaklaşımla ele almanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Yukarıda ismi geçen sosyologların geliştirdiği teorik çerçeve, çocukluk alanındaki birçok disiplindeki çalışmalardan yararlanıldığını göstermektedir. Teori, disiplinler arası bir yaklaşıma sahip olduğu gibi, farklı disiplinlerden araştırmacılar çocuklukla ilgili çalışmalarında Yeni Çocukluk Sosyolojisi yaklaşımından yararlanmaktadırlar.

Söz konusu teori çerçevesinde sosyolojide ve farklı disiplinler altında günümüzde yapılan çalışmalarda;

- Temel bir tartışma olarak çocukların kamusal görünürlükleri,
- Çocukluk gelişim ve sosyalleşmesine dair klasik psikolojik ve sosyolojik yaklaşımlarının Yeniden değerlendirilmesi,
- Çocukluğun pasif ya da aktif sosyal inşası,
- Mekânsal değişim ve çocuk üzerindeki etkileri,
- Aile yapısı ve çocuk ilişkilerinin değişimi,
- Sosyal çevre, fiziksel ve kültürel olarak mahalle-bölgenin çocuk yaşamı üzerindeki etkileri,
- Medyanın çocuk üzerindeki sosyal, eğitsel ve sağlık alandaki etkileri,
- Kentsel çevre, mahalle ve evin yeni teknolojilerle beraber değişim ve dönüşümünün çocuklar üzerindeki etkileri,

- Çocuk işçiliği, yoksulluğu, mağduriyetleri, bu mağduriyet ve yoksulluğun sonuçları,
- Çocukların haklarını korumaya yönelik hukuksal ve kurumsal çalışmalar, gibi konulara yoğunlaşmaktadır (Prout ve James, 1997; Matthews, 2007).

1.2. Sosyalleşme Kuramları Açısından Çocukluk

Sosyalleşme kavramı, tecrübesiz (naïve) kişiliklerin çocuğun içinde yetiştiği kültür bağlamında bir işlevi olmak üzere becerileri, örnek davranışları, değerleri edinme sürecidir. Bu süreçte çocuklar için önemli olanlar, sosyal tecrübeler, sosyal anlayış ve daha geniş gruplara katılmayı kolaylaştırmak amacıyla başka kişilerle anlaşabilmek için yetişkin duygularını anlamaktır. Sosyalleşme tüm bu edinimleri içerirken, eğitim ve özel mesleklerde özel rolleri de kapsayan, kültürün, her kuşaktan sonrakine aktarılma sürecidir aynı zamanda. Kültürün kuşaklar arası geçişi, yeni kuşakların kültürün değişmeyen (statik) bir şekilde aktarılması değildir. Kültürler de yeni teknolojiler, refah, iklim değişimleri, salgın hastalıklar gibi çok farklı etkenlerle değişimler geçirmektedir. Yeni kuşakların bu değişimlere ayak uydurmasında, geniş sosyal girişim ve yeniliklere katılmasında eğitim programlarının (rejimleri) önemli rolü vardır. Bu, ebeveynlerin çocukların sosyalleşmesinde başarısız oldukları anlamına gelmez. Ama yeni kuşaklar, büsbütün de seleflerinin biçimlendirdiği bir kuşak olmamaktadır. Dolayısıyla daha geniş anlamıyla sosyalleşme, yeni kuşaklara yavaş yavaş telkin edilen ebeveyn kuşağının hala işlevini sürdüren ve yeni şartlarla bağlantı kurmasına yarayan eski normları ve yeni değişimlere ayak uydurmasını sağlayan sosyal normların benimsenmesini kapsamaktadır (Maccoby,2007:5).

İnsanın hayvanlardan farklı olarak doğumdan sonraki ilk yıllarda her yönden çevresindekilerin yardımına ihtiyacı vardır. Sadece biyolojik ihtiyaçların giderilmesinde değil, toplum içinde yer edinmek için de yetişkin bilgi ve desteğine ihtiyaç vardır. İste hem ihtiyaçlarını öğrenmesi hem de ihtiyaçlarının giderilmesinin yol ve yöntemini öğrendiği sürece sosyalleşme denilmektedir. Sosyalleşme, toplumun beklentilerinin yerine getirilmesi, yetişkinlerden çocuklara kültür aktarımı, çocuklar ile yetişkinler arası çift yönlü bir etkileşimi ve çocuğun toplumun aktif bir üyesi olması anlamında yaşam boyu süren bir süreçtir (Bern, 2010: 6-7).

Doğumla başlayan sosyalleşme, yaşam boyunca devam eder. Sosyalleşme, kişinin bireysel olarak etkileşimde bulunduğu diğerlerinden bir karşılık bulmasıdır. Bu karşılıklı etkileşim, dinamik bir süreç olarak tüm zamana yayılırken, kendisi çevresindekileri etkilediği gibi, çevresi de kendisini etkilemektedir. Anthony Giddens sosyalleşmeyi "Yardıma gereksinimi olan bebeğin, yavaş yavaş içerisinde doğduğu kültür için geçerli olan becerileri edinerek kendi bilincinde olan, bilgili bir kişi haline gelme süreci" olarak tanımlarken, bu süreçte çocuğun etkilere karşı pasif bir özümleme yapmadığını, bilakis, kendisinin bakımından sorumlu olanlardan istekleri olduğunu ve bu açıdan yeni doğmuş bir bebeğin bile etkin bir varlık olduğunu belirtir. Sosyalleşmenin insana has olan tarafı, birçok canlının aksine, onun doğumdan 4-5 yaşına kadar çok yakın bir ilgiye muhtaç olması ve güdüleri aşan ileri ve karmaşık bir öğrenebilecek donanıma sahip olmasıdır. Sosyalleşme, bebeklik ve çocukluk döneminde yoğun olsa da ölüme kadar devam eden ve farklı kuşakları birbirine bağlar. Sosyalleşme, doğumla başlayıp ölüme kadar süren bir süreçtir. Topluma yeni katılan bireyler, mevcut kültürü, yasam biçimini benimsemesi ve bunlara uyması sürecini ifade ederken; başka bir açıdan sosyalleşeme, yetişkinlerin bilgi, kültür ve deneyimlerini yeni kuşaklara aktarmayı da anlatmaktadır. Ayrıca bir çocuğun doğuşuyla onun bakımından sorumlu yetişkinlerin yaşamlarını değiştirmekte, ebeveynlik, yetişkinlerin etkinliklerini çocuklara bağlamakta ve yaşam boyu sürmektedir (Giddens, 2000;25).

Toplumsallaşmanın "insani" yönüne vurgu yapan Özkalp'e göre; "Bireysel yönden toplumsallaşma, insanın hayvansal yönlerini bırakarak, insani değerler kazanması ve kişiliğini bulması sürecidir." Ayrıca, toplumsallaşma, "sosyal ve kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasını" ve bireyin tutarlı davranma, düşünme ve hissetme biçimi olarak ifade edilen "kişiliğin gelişim" sürecini simgeler (Özkalp,2011:101-102).Çoğu sosyal bilimcinin sosyalleşmenin insana has olduğunu belirten Bern, Mead başta olmak üzere sosyal etkileşim teorisyenleri, dilin insanı diğer hayvanlardan keskin bir biçimde ayırdığını belirterek, Mead'in, dilin düşünce ve iletişim yarattığını, bu sayede düşünce ve eylemlerini değiştirmesini ve düşüncelerin davranışa dönüştürmenin mümkün olduğunu belirtir. Dil, aynı zamanda insanın muhakeme gücünü ve davranışın biçimsel özelliklerini geliştirebilmesini sağlar. Muhakeme gücü ve davranışlar ise başkalarının tutumlarını benimsememizi mümkün kılmaktadır (Bern, 2010:6).

İnsanoğlu doğumdan başlayıp yaşam boyu çevresinden edindiği bilgi ve deneyimleri kaydetmekte, kurgulamakta ve kullanmaya çalışmaktadır. Yaşamın ilk yıllarında yetersiz fiziksel özelliklere rağmen, beyin ve sinir sistemi en hızlı gelişim dönemini yaşar. Çocuğun ilk yıllarındaki ebeveyne fiziksel bağımlılığı giderek azalırken hiçbir zaman son bulmayacak ama ileriki yaslarda bu bağımlılık yakın çevresindeki insanlara ve kendi çocuklarına karşı yön değiştirmektedir. Onlardan bakım, sevgi, onay beklerken; bir taraftan da kendini değerlendirir. Bu süreçte gerekli bilgiye, tekrara, başkalarının tepkilerini değerlendirmeye ve sosyal desteğe ihtiyaç duymaktadır (Özkalp,2011:105-106). İşte bireyin tüm bu gözlem, davranış, duygu ve hisleri ile ilgili geri dönüşler sosyalleşme sürecini ve deneyimlerini oluşturmaktadır. Bu deneyimler aynı zamanda kişiliğin temelini oluşturmaktadır.

Çocukların değişen dünyada nasıl sosyalleştiği ile ilgili olarak Roberta M. Berns, bunun için 'insan ekolojisi' kavramına başvurmak gerektiğini belirtir. İnsan ekolojisi, insanın sosyalleşme süreci boyunca algılama, öğrenme ve davranış gibi etkileşimlerinin gerçekleştiği biyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel bağlamları içerir.[7] Bu bağlamda, demografik, ekonomik, politik ve teknolojik değişimler, insanın uyumlarını tehdit etmektedirler. Bunlara karşı, insanlar doğası gereği, kişisel sosyal ve toplumsal dönemlere bağlı olarak sürekli uyum sağlamalıdır. İşte bu uyum sürecinde çocukları aileleri, okullar, topluluklar, onların refahından sorumlu ilgili ve yetkili kurumlar tarafından desteklenmektedirler. Bu sosyalleştirici kurumlar çocukların yetişkinlerin dünyasına katılmasında onları yetiştirmektedirler. Görüldüğü gibi birçok toplumsal güç çocukların gelişimlerine katkı sağlamaktadır. Sosyalleşme, aile, okul, akran grubu, topluluk ve medya aracılığıyla olmaktadır. Sosyallleşme, kişiye sosyal gruplara ve topluma katılmayı sağlarken, toplumun ve sosyal kuralların yaratıcı bir üyesi olmayı da sağlar. Sosyalleşme ile ilgili çağdaş yorumcular da ve bunun diğerleriyle anlamlı etkileşimleri boyunca, kişinin iletişim yoluyla, önemli duygusal şartlar içinde, toplumsal grupların çeşitli hedeflerine kesin ulaşmaya yönelten sosyalleşmenin yaşam boyu devam eden bir süreç olduğunu kabul etmektedirler (Bern, 2010 :7).

[7] Çocukların gelişimlerini etkileyen aile ve sosyal çevrenin tüm unsurları kapsayan, ABD kaynaklı bir yaklaşım, özellikle gelişim psikolojisi alanında boylamsal araştırmalarda kullanılmaktadır., "Erken çocukluk gelişim ekolojileri" olarak adlandırılan bu yaklaşımın teorik ilkeleri ve örnek bir uygulama için bakınız: Nazlı Baydar, Aylin Küntay vd. Türkiye'de Erken çocukluk gelişim Ekolojileri Araştırması, Proje no: 106k347, 2010.

Sosyalleşmeyi, bireysel olarak kişiyi grupların ve toplumun etkili bir katılımcısı olmak için bilgi yetenek, karakter özelliklerini elde edilme süreci olarak ifade eden Bern, aile, akran grupları, okul, din, devlet, hukuk ve medya gibi temel kurumların her birinin çocuklara kendi işlevleri açısından bazı direktifler verdiğini belirtir. Ona göre, sosyalleşme kavramı, ebeveynlik ve çocuk yetiştirme, sosyal gelişme ve eğitimi içeren insanlık tarihi kadar eskidir.

Sosyalleşme süreci, biyolojik, sosyo-kültürel ve ikili ilişkiler gibi birçok faktörün etkili olduğu bir süreçtir. Geçmişte sosyalleşme ile ilgili araştırmalar, daha çok çocuğun dışındaki faktörlerin, örneğin yetişkinlerin, etkilerine odaklanıyordu. Günümüzde ise bu sürecin çocuğun kendi gelişim sonuçları üzerinde katkısını vurgulayan dinamik ve karşılıklı bir etkileşim süreci olduğu kabul ediliyor.

1.3. Çocuk Gelişim Kuramlarına Göre 6-12 Yaş Çocukluğu

Bu araştırmanın sınırlılıkları çerçevesinde, dijital medya- 06-12 yaş çocuklarının etkileşimlerini değerlendirmek amacıyla konumuz açısından gelişim kuramlarının temel yaklaşımları, özel olarak da 6-12 yaş arası çocuklara yönelik argümanlarının çocukların sosyalleşmesi bağlamında dikkate alınması gerekmektedir.

Freud'un çalışmalarında 6-12 yaş dönemi gizil (latent) dönem olarak nitelendirilmektedir. Önceki dönemlere göre (oral, anal, fallik) cinsel dürtülerin, bedensel heyecan haz kaynağı bölgelerinin daha sakin olduğu bir dönemdir. Ancak libido ile ilgili dürtüleri bastırılırken, dış dünyaya yönelen çocuk, yoğun bir gözlem ve öğrenme faaliyetine girer. Cinsel ve saldırgan enerjilerini öğrenme, oyun oynama ve diğer insanlarla ilişki kurmaya kullanırken, bu dönemde dar bir çevreden çıkan çocuk, daha geniş bir çevrede sosyalleşir. Arkadaşları ve öğretmenleri ile kurdukları ilişkiler günlük yaşamında önemli bir yer tutar. Karşı cinse mesafeli olurken, hemcinsleriyle daha çok diyaloglar geliştirir, oyunlar oynar.

Okul çağı çocuğu olarak bu dönemin çocuğu sürekli bir etkinlik içine girerken, çocuğa gereksiz ve anlamsız karşı çıkışlar onun yaptıklarının değerli olmadığına ve aşağılık duygusuna kapılmasına neden olur. Çocuğun bu dönemde karşı cinsle mesafeli diyaloğunun olumsuz kalıcı izler bırakmaması için ebeveyn, öğretmen ve akranlarının güven, destek ve kabulü önemlidir (Bak, 2011:47-48).

Erik H. Erikson, Freud'un gelişimin temeline cinselliği koymasını ve ilgili açıklamalarını yetersiz bulur, gelişime sosyal bir boyut ekler ve yaşamın tüm dönemlerinde ortaya çıkan sorunları ve bu sorunları aşmak için yapılması gereken bazı ödevleri betimler. Kohlberg kuramının ise Freud'un 'gizil-latent- dönemine karşılık gelen dönemi 'dördüncü dönem'dir. Yani, 'Üreticiliğe karşın küçüklük, değersizlik ya da çalışkanlık ve yapıcılığa karşı aşağılık duygusu dönemi'. 6-11 yaş arasını kapsayan bu dönem, okul çağı dönemidir. Çocuğun kendisi yerine öğrenme ve üretmeye, aile ortamını aşarak okul ve akran gruplarıyla daha çok vakit geçirmeye çalıştığı bir dönemdir. Çocuk bu dönemde kendini öğrendikleri ile tanımaya ve tanıtmaya çalışır. Cinsel dürtülerin hareketsiz göründüğü bu dönem, süper ego gelişiminin tamamlandığı, süper egonun işlevlerinin olgunlaştığı ve içgüdüsel dürtülerin denetim altına alındığı bir dönemde, çocuğun ilgisi kendi hemcinslerine yöneliktir. Çocuğun daha çok öğrenmeye odaklandığı bu dönem üretken olduğu bir dönemdir aynı zamanda. Çocuğun ev dışına açılırken, sosyal ilişkiler alanına komşular/mahalle ve okul da eklenir. Çocuğun daha geniş bir çevreyle ilişki kurması, daha önceki dönemlerde taşıdığı olgun olmayan istek ve hayallerden vazgeçerek daha gerçekçi hedeflere yönelir. Bir şeyleri yapmaya, öğrenmeye ve yaptığını başarmaya çalışır. Yaptıklarının ve başardıklarının onaylanmasını bekler. Yaşça daha büyükleri gözlemleyerek, araç, gereç kullanmayı, el ve vücut becerisi geliştirirler. Bu dönemde doğru kişi ve davranışları örnek alması önemlidir. Kendini yaptığı işe daha fazla veren çocuk, ruhsal ve duygusal gelişimini kısıtlayabilir (Bak, 68-70; Miller, 2008: 215).

J. Piaget'in çocuk gelişimini anlamaya yönelik temel yaklaşımı, çocukluğun nasıl evirildiğini anlamaya dayanmaktadır. Onun kuramında temel olan, bilişsel gelişimdir. Bilişsel gelişim, bireyin çevresindeki dünyayı anlamaya yönelik aktif zihinsel faaliyetlerdeki gelişmeleri ifade etmektedir. O gelişimi, dış çevrenin etkisinden çok, çocuğun içsel ilgi ve merakı sonucu kendi kendine ilerleyen bir süreç olarak görmektedir. Gelişim süreci, çeşitli düşünce ve davranışların belirli durumlarda, belirli türde zihinsel yapıyı yansıttığı evrelerden oluşmaktadır. Her evre bir diğerini takip eden uyum düzeylerini ifade etmektedir. Bir evre, parçaların birleşik bütünlüğü olarak, bir önceki evreden türer ve bir sonraki evre için hazırlık sürecidir. Evreleri evrenseldir, yani

dünyanın her yerindeki çocuklar için aynı sıra ile takip edilerek geçilir. Hiçbir evre atlatılamaz ve geçilen bir evreye geri dönülemez (Bak, 79-79).[8]

Çocuk gelişimini açıklayan önde gelen kuramlar, çocukların fiziksel, duygusal ve bilişsel gelişimin nasıl olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Gelişimin bu yönlerine bağlı olarak nasıl oluştuğu ise temel bir soru olmaktadır. Ancak benliğin ortaya çıkışını açıklamak için ilgili kuramlarının her biri çocukluk döneminin farklı özelliklerine vurgu yapmaktadır. Giddens, 'bunun nedeninin bu kuramların önde gelenlerinin toplumsallaşmanın değişik yönlerini vurgulaması'ndan kaynaklandığını belirtmektedir. Freud'un bebeğin kaygılarını kontrolu ve duygusal yönünü, Mead'in çocuğun 'ben' ve 'bana/beni' kavramlarını kullanmasını, Piaget'in çocuğun kendisi ve çevresi hakkında 'düşünme'yi öğrenmesi üzerine yoğunlaşması gibi (Giddens, a.g.e;200).

Bütün psikolojik gelişim kuramları, bireyin bir kişilik kazanması ve topluma katılmasında sosyal deneyimin önemine vurgu yapmaktadır. Freud, bilinçaltındaki temel güdülerin (cinsellik ve saldırganlık gibi) önemini vurgulasa da, toplumsal ihtiyaçlar ve beklentiler karşısında benliğini koruyan ego ve ikisi arasında bir denge kuran süper ego, içselleştirilen kültürel değerler ve normların vicdanımızdaki işlevini anlatır. Piaget ise, Somut işlemler dönemi ile bireylerin çevreleri ile nedensel bağlantı kurduğu 7-11 yaş arası gelişimi kavramsallaştırırken, bireylerin soyut ve eleştirel bir şekilde düşündükleri evreyi soyut işlemler dönemi olarak adlandırmıştır. Lawrence Kohlberg'in ahlaksal gelişim kuramı da bireylerin bir durumu nasıl doğru ya da yanlış olarak değerlendirdiğini çeşitli aşamalar halinde göstermiştir.

George Herbert Mead'in sosyal davranışçılık kuramında ise bireyin benlik gelişiminde toplumsallığın etkisi daha fazladır. Mead'in temel kavramı olarak benlik, doğuştan gelmemekte, sosyal deneyimin bir ürünü olarak görülmektedir. İletişim olmadan benlik de gelişemez. Benlik, diğerleriyle iletişimde bulundukça sosyal deneyimlerden yararlanarak gelişir. Sosyal deneyimin sembollerin değişimi ile gerçekleştiğini belirten Mead, küçük çocukların gelişimlerini çevredekilerin eylemlerine öykünür ve bunu oyunlarda gösterirler. 4-5 yaşlarından sonra çocukların yetişkinlerin yaptıklarını yalın bir öykünmeyle tekrarlamaktan öte, çocuğun yetişkinlerin rolünü oynadığı daha

[8] Piaget'in her evre ve çıktılarının sıkı bir ardışıklıkla ifade edilmesini ilginç bulan David Elkind, Piaget'in yöneticiliğini yaptığı Cenevre Üniversitesindeki'deki Genetik ve Epistemoloji Merkezi'ne davet edilince, onun gelişime dair ilkelerinin uygulamalarda bire bir karşılığını görünce, çok şaşırdığını belirtmiştir. (Elkind,1999: 26.)

karmaşık oyun kurgularına doğru gelişir. Çocuklar 'başkasının rolünü almak'la başka insanların yerinde olmanın nasıl bir şey olduğunu öğrenir. 'Başkasının rolünü almak'la 'kendilik bilinci' geliştirdiğimizi belirtmektedir. Bu bize başkalarının harekete geçmeden önce onların hareketini kestirmemize yardımcı olmaktadır. Ayrıca başka bir kişinin rolünü almak, kendimizin farkına varmamamıza yardımcı olmaktadır. Mead bir şey yapma girişimimizi 'özne ben' (aktif olan ben-I) ile açıklarken, diğerlerinin hareketimize nasıl tepki verdiğine bakarak şekillendirmemizi ise 'nesne ben'i (pasif ben-bana-me) olarak adlandırmaktadır. Başka insanların rolünü almak benliğimizi geliştirmektedir. Başkalarının rolünü almak, dil ve semboller aracılığıyla bir oyun şeklinde olmaktadır. Anne ve babalar sosyalleşme sürecinde rolü en önce oynanan insanlar olmaktadır. Bu ilk sosyal çevre, çocuklara dünyaya ebeveynlerinin gözünden bakmasında önemlidir. Benzer bir şekilde Charles Horton Coley de 'ayna benlik' kavramı ile başka insanların bizi nasıl gördüğüne bakarak bir benlik imajı geliştirdiğimizi anlatır (Coser, 2011: 271-72; Giddens, 200; Macionis, 2012).

Çocuğun çevresi genişledikçe rolünü oynadığı ya da onların gözünden kendine baktığı insanların sayısı artar. Çocuğun yaşı ilerledikçe, oynanan oyunların sayısı ve karmaşıklığı da artar. Yedi yaşına gelen çoğu çocuk, takım oyununun kurallarını öğrenecek yeterli deneyime sahip olur. Günlük yaşamda toplumun bir üyesi olarak kendimizi yaygın kültürel normlar ve değerler (genelleştirilmiş diğer) açısından değerlendirdiğini söyler. Yaşam boyu, çevremiz ne kadar değişirse değişsin, sosyal deneyimler bizi ne kadar şekillendirirse şekillendirsin, yaratıcılığımız ve benliğimiz gelişmeye devam eder. Freud, dürtülerimizin kaynağı olarak bedenimizi, Piaget, gelişim evrelerini biyolojik olgunlaşmaya bağlarken, Mead, sosyalleşmeye sosyal psikolojik yaklaşım geliştirmiş ve bireye sosyalleşmenin anahtar rolünü vermiştir. Görüldüğü gibi, Mead'ın yaklaşımında biyolojik gelişme verilidir ve benliğin biyolojik kaynaklı olduğu düşüncesini reddeder. Ona göre sosyalleşme, sosyalleşme, birey ile çevre ilişkisinin gelişimini ve uyumunu esas almaktadır (Coser, 297-300; Richter, 2012: 172). Sosyalleşme için Freud'un bebeklik ve erken çocukluk, Piaget'in ise çocukluk dönemini öne çıkarmasına karşın, Erikson'un kişilik kuramı, yaşam boyu devam eden bir süreci açıklar. Bununla beraber Erikson, sosyalleşmede iki etkili ana kuruma, aile ve okula, işaret etmektedir (Maiconis, 117-118). David Elkind ise, birçok kuramda çocuğun sosyalleşme ile yetişkinlerin bakış açısını aldığına dair açık ya da gümülü düşüncenin

aksine, “toplumsallaşmanın çocuğun bir diğer kişinin bakış açısını alma konusundaki gelişen yeteneğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmadığına, bunu gerçekleştirmenin aslında gelişimin her aşamasında zor olduğuna inanıyorum. Ben, daha çok çocukların öğrenme çerçeveleriyle (tekrarlanan toplumsal durumları yöneten örtük kurallar, beklentiler ve anlayışlar) toplumsallaştıklarına inanıyorum” demektedir (Elkind, 1999:33).

Bir çocuk doğumundan çok kısa bir süre sonra, başta anne olmak üzere çevredekilere birçok tepki verir. Bir anne bebeğinin davranışlarını ne kadar iyi anlar ve bunlara anlamlı yanıtlar verirse, anne ile bebek arasında o kadar güçlü bir etkileşim oluşur. Doğumunun ilk yılının sonlarına doğru konuşmaya başlarken aynı zamanda yürüme denemeleri de yapar. Çocuklar bu ilk yıldan sonra ikinci ve üçüncü yıllarda sadece kendisiyle ilgili iletişimi değil, diğer aile üyeleri arasındaki etkileşimi ve onların duygularını anlayacak şekilde gelişirler. Anne ve baba arasındaki tartışmalardan kaygılanır, sevinç durumlarına ortak olmayı öğrenirler.

Oyun, bir yaşından başlayarak çocukların yaşamının önemli bir kısmını kapsar. Ancak ilk zamanlarda kendi başına oynayan çocuk, zamanla daha çok başkasıyla oynamak ister. Çocuklar, oyun vesilesiyle bedensel becerilerini geliştirirken, yeni denemeler yapar ve yetişkinlerin davranışlarına öykünürler. Mildred Parten’e göre, küçük çocukların ‘tek başlarına bağımsız oyun’u tercih ettiklerini, başkalarıyla birlikteyken de onların ne yaptıklarına bakmadan kendi başlarına oynarlar. Bunu başkalarının yaptıklarını kopya etmelerine rağmen onların etkinliklerine karışmadığı ‘koşut etkinlik’ aşaması izlerken, 2-3 yaşlarında çocukların kendi davranışlarını diğerlerinin davranışlarıyla ilişkilendirdiği ‘birlikte oyun’ aşaması gelir. Bu yaşlarda dahi çocuk hala kendi istediği gibi davranır. Ancak dört yaşına gelen çocuklar artık ‘işbirliğine dayanan oyunlar oynamaya başlarlar. Beş yaşına gelen bir çocuğun ise evdeki rutinleri büyük oranda kendi başına yürüten, ‘kendi kendinin farkında’ olan, dünyaya açılmaya hazır bir birey haline gelir (aktaran Giddens,30). Sosyalleşme kuramları, gelişimde farklı yönleri öne çıkarsalar da çocuğun kendi kendinin farkında olma’ ve kendine özgü bir kimliği olduğunun farkına varması anlamında bir benlik duygusunun oluşumunun hem kendini hem de başkalarının davranışlarını izleme sürecinde ortaya çıktığı söylenebilir.

Sosyolojiye giriş kitaplarında çocukların sosyalleşmesinde özellikle aile, okul ve akran gruplarının önemi sık sık vurgulanmıştır. Aile, bunlardan biri olarak, bebeklik dönemindeki bakımından daha ilerideki yaşlarda kimlik, ırk, cinsiyet algılarını, sanat, meslek ve eğlenme tarzlarını biçimlendirmektedir. Aileler kimi zaman bunları zorla yaptıracak kadar yönlendiriciliklerini gösterirken, kimi zaman da çocuklar, aile yetişkinlerini gözlemleyerek onların deneyimlerinden yararlanırlar. Okul ise, çocuklara aile ortamından daha geniş bir sosyal dünya sunar.

Sosyalleşme tanımlarında dikkati çeken temel unsurlara bakıldığında, bir sosyal ortam, yani yaşıt ya da yaşıt olmayan insanların bir arada olması, ortak bir dil ve kültür alışverişinin olması ve bunlarla beraber bireyin benliğini tanıması ve kimliğinin oluşmasıyla toplumun aktif bir üyesi olduğu görülmektedir.

Gününün önemli bir bölümünü bilgisayar ya da cep telefonundan (ki artık ikisinin birleştiği akıllı telefonlar var) oyun oynayarak, yazışarak ya da internette sörf yaparak bilgisayar başında geçiren çocukların çekingen, akranlarıyla iletişim ve paylaşımı zayıf, sinirli, tahammülsüz olmak gibi benzer davranışları göstermesi sosyal çevrenin etkisi açısından önemlidir. Bu aynı zamanda dijital medyanın kimi zaman ‘sosyal medya’ olarak kullanılsa da sosyalliği konusunda soru işaretlerini önümüze getirmektedir. Bağımlılığa varan uzun sürelerle bilgisayar başında zaman geçiren bir çocuğun akran grupları ve aile bireyleriyle daha az zaman geçirmesi, sosyal yaşamın deneyimlerine daha az zaman ayırmasında etkili olacaktır.

Sosyalleşmenin, çocukluktan ölüme kadar hayatın her döneminde geçirilen deneyimler sayesinde gerçekleştiği söylenebilir. Ancak gelişen kentsel toplum, görsel kültür ve nihayet dijital kültürün etkisiyle çocukların yetişkin kültürünü deneyimleme ortamı son derece gerilemiştir. Sosyalleşmeye yeni boyutlar ekleyen, eskilerini değiştiren, dijital medya araçları ve programları, çocuklar için bilgi, görgü ve deneyim edindikleri geleneksel kurum ve çevrelerden çok farklı deneyimler yaşatmaktadır. Bu deneyimler çocukların aile, akran grupları ve okulda fiziksel, mekânsal ve zamana yayılmış sistematik olarak bir sıralamaya ve sınırlamaya tabi değildir. Bu durum, çocuklar açısından dijital medya ile ilgili birçok sorunu önümüze getirmektedir. Çocukluk gelişim dönemleri bu yeni şartlardan etkilenerek yeni özellikler kazanmaktadır. Bunlar, erken ergenlik, geç konuşma, geç yürüme, obezite gibi biyolojik değişimlerin yanı sıra,

yanlış veya sakıncalı bilgi edinme, arkadaşlıklar edinme, yaşına göre uygun olmayan şiddet ve cinsel görüntülere ulaşma, güvenli olmayan satıcıların müşterisi olma gibi birçok güvenlik riskini kapsamaktadır. Bir karşılaştırma yapacak olursak; 6-12 yaşlarında bir çocuğun büyük bir şehirde yalnız başına yabancı bir sokakta yürümesi durumunda karşılaşacağı birçok tehlikeyle dijital medya ortamlarında da karşılaşma ihtimali vardır.

Sonuç olarak, dijital medya araçları ve programlarının oluşturduğu yeni sosyalleşme ortamı, klasik gelişim psikolojisi kuramlarının dönem-gelişme ve yeterliliklerinin (ödevlerini) birlikteliğini bozmaktadır. Bu sebeple Çocukların yeni medya teknolojisi ile ilişkileri kadar aile tutumları açısından da birçok sorunu gündeme getirmektedir.

Geleneksel sosyalleştirici kurumların, çocuk kültürü ve eğitim anlayışlarının değişen amaç ve etkilerine göre sosyalleşme sürecinin anlamı ve bu süreçten beklenenler de değişebilmektedir.

1.4. Sosyalleşme Anlayışlarının Değişimi

Sosyalleşme, yetişkinlerin çocukların bazı değerleri edinmelerini açıkça hedeflediği yönlendirmeleri ile olduğu gibi, (amaçlı, niyetli) insan etkileşimleri sürecinde herhangi bir bilgi aktarımı, değeri öğretme veya tutumu edinme hedeflenmeden, kendiliğinden (spontane) de olabilmektedir. Amaçlı (formel) bir sosyalleştirme, çocuğun edinmesini istediği değerlere uyumu ve benimsenmeyen değerlere karşı da bir negatif bilinç edinmesini içerir. Amaçlı olmayan sosyalleşme ise daha çok kişinin insanlarla bir etkileşime dâhil olması ya da başkalarının etkileşimlerini gözlemek suretiyle olabilir. Amaçlı sosyalleşmeye yönelik bazı ebeveyn yönlendirmeleri, çocukta hem istenen hem de istenmeyen sonuçlara da yol açabilir. Örneğin; ebeveynler büyük kardeşin tuvalet alışkanlığı edinmesi için çaba harcarken, küçük kardeşi de ona öykünerek daha kısa sürede tuvalet alışkanlığını edinebilir (Bern, 2010:11). Ev kadınlarının günlük işlerini yapmak için çocuklara televizyonu açması ve çocuğun kontrolsüz olarak yaşına göre şiddet ve ya yetişkin davranışlarını izlemesi, annenin günlük işlerini yapmasına imkân vermesi amaçlanan bir çocuk davranışıdır. Diğer yandan da televizyonun çocuğun yaşına uygun olmayan diyalog ve görüntülere maruz kalması ise istenmeyen bir sosyalleşme olmaktadır.

Kapsamlı ve uzun süreli bir sosyalleşmenin, çocukların bireysel olarak yeni sosyal şartlara beklenen sosyal davranışlarla uyumunu sağladığını belirten Maccoby (2007) birçok kurumun (agent) bireylerin sosyalleşmesine dâhil olduklarını, fakat ebeveynlerin ve bazı toplumlardaki dini öğretmenlerin çocukların geniş bir ahlaki sosyalleşmesinde sorumlu olduğuna işaret etmektedir. Çocukların yaşamlarının her döneminde kazanması gereken yeterlilikleri farklı kurumlar karşılamaktadır. En başta aile içinde çocuk olmak, akran gruplarına katılmak, okul, dinsel kurumlar, yetişkinler, işverenler, yakın arkadaşlıklar gibi, çocukların sosyal davranış kurallarını edinmelerinde aracılık etmektedirler. Bu standart sosyalleşme anlayışına uygun bir tanımdır, ancak, bazı aileler çocuklar üzerinde katı bir yetkiye sahipken, diğerleri çocuklarının bazı çocuklarının yetişkinlerin çeşitli rollerini edinmesinde işlevsiz kalabilmektedirler. Bu tür durumlarda çocukların yetişkinlerin standartlarına göre değil de kendi inşa ettikleri standartlara göre oynadıkları görülür (s.13-14). Giddens(2000) kimi sosyologların sosyalleşme hakkında konuşurken sosyalleşmeyi 'toplumun bizler için önceden hazırlamış olduğu bir kalıba döküldüğümüzü" düşündürttüklerini, ama bunun yanlış olduğunu belirten Giddens, insanlarla etkileşim içince olmamızın benimsediğimiz değerleri, davranış biçimlerimizi kişiliğimizi etkileyeceğini ama aynı zamanda "sosyalleşmenin bizim bireyselliğimizin ve özgürlüğümüzün de temelinde yer aldığını ve bu süreçte hepimizin bir kimlik duygusu ile bağımsız düşünme yeteneği" geliştirdiğimizi belirtmektedir (s.43). Her ne kadar burada çocukların gelecekte kendi yaşamları için gereksinimlerini karşılamak için kendi standartlarını inşa eden bir durumdan bahsediliyorsa da Maccoby, sosyalleşmeyi kişiye bağlı (göreceli) ya da anlamlarıyla değil, bazı belirli ölçülere göre değerlendirmeyi önermektedir.

İyi Alışkanlıkların Öğretilmesi Olarak Sosyalleşme: Ailenin sosyalleştirici merkezi rolü birçok şekilde kuramsallaştırılmıştır. 20. Yüzyılda sosyalleşme süreci ile ilgili hâkim görüş, sosyalleşmenin istenen alışkanlıkların yavaş yavaş bir çocukta benimsemesi olarak anlaşılıyordu. Ebeveynler ve diğer yetişkinler öğretmen, çocuklar ise öğrenci olarak kabul ediliyordu. Alışkanlık inşa edici olarak sosyalleşme, çocukların kabul edilebilir sosyal davranışları ve beklenen dönemsel yeterlilikleri edinmesini sağlar. Süreç içinde yeterli iyi alışkanlıklar edinen çocuk gittikçe daha çok kendine güvenir.(Maccoby,2007: 14)

Alışkanlıkların oluşmasının merkezinde pekiştirme yöntemi yer almaktadır. Bir tepkinin düşünülen bir şey mi, yoksa evrensel bir insani özellik mi olduğu düşünülebilir. İlk çalışmalarda tepkilerin tanımı daha dar anlamda yapılmaktaydı. İlk başta etki-tepki bağlantısı kolay ve eşit şekilde öğrenilebileceği düşünülüyordu fakat bazı Alman etnologlar bazı özel durumların bu bağlantıyı oluşturduğunu düşünürken, Chomsky ise 1960'larda öğrenme üzerine yapılan tartışmalara çocukların dil edinimini dâhil ettiği belirtilmektedir. Etki-tepki teorileri, ebeveynlik ve onun etkileri konusunda gittikçe yoğunlaşıyorlardı. Aileler isterlerse akıllıca pekiştirmelerle istenen davranışları pekiştirebilir, istenmeyenleri ise önleyerek çocuklarının gelişimini şekillendirebilirdi. Bir alışkanlığı edindirmek, çocuklukta kolay iken, çocuklar büyüdükçe bu zorlaşır. Bu yaklaşımlar gelişime çok yer vermiyorlardı. Onlara göre çocuklar ve geçlerin neyi nasıl öğrenileceği konusunda çok az şey söylerler (Maccoby, 2007:15).

Tepkilerin düzene sokulması olarak sosyalleşme yaklaşımı, psiko-dinamik yaklaşım temellidir ve Freud'un öncü rolü vardır. Erken çocukluk dönemindeki seksüel ve saldırganlık içgüdülerinin gerçekliğe uyumunu sağlayan mantıksal bir mekanizması (ego) ve süper ego tarafından düzenlenmesidir (Özkalp, 2011: 25). İstekler sadece dışsal tepkilerle değil, daha çok kendine özgü içsel bir enerji tarafından ortaya çıkarılır. Sosyalleşme süreci, çocukların içgüdülerini öğrendiği kültür, değer ve kurallara göre frenlemesini öğrenme sürecidir (Maccoby,2007: 16).

Demokrasi Ekseninde İyi Ebeveynlik: Aileyi temel sosyalleşme birimi olarak görenler, ebeveynlerin demokratik ya da otoriter olmalarının çocukların sosyalleşmesine etkilerini incelediler. 1930'lardan 1940'lı yılların başına kadar Amerika Birleşik Devletlerine iltica eden birkaç seçkin Avrupalı araştırmacının sosyalleşme ile ilgili başlattıkları bir araştırma programıyla otoriter kişiliklerin yapılarını incelemeye koyuldular. Araştırmacılar, bekledikleri gibi, demokratik liderlik altında insanların daha çok işlerine dâhil olduklarını ve başarılı olmak istedikleri sonucuna vardırlar. Araştırmacılar, buradan yola çıkarak, daha küçük bir grup olan aileye uygulanması, yetişkin otoriter liderliğinin olduğu ailelerde ve demokratik aile liderliğinin olduğu farklı atmosferdeki ailelerde çocukların nasıl büyüdüğünü anlamak istediler. Birçok ailede ebeveynlik stillerinin yıllarca takibiyle yapılan boylamsal araştırma neticesinde ebeveynlerin çocuklar üzerindeki etkileri ortaya konuldu. Buna göre serbestçi (aşırı

hoşgörülü) aileler ile otoriter ailelerin daha az etkili olduğu, buna karşın saygı uyandıran, güvenilir, demokratik ebeveynliğin çocukların davranışları üzerinde daha etkili olduğu sonucuna ulaşırlar. Çünkü güvenilir saygın aileler, çocukların ihtiyaçlarına karşı duyarlı oldukları gibi, bir karar vermek istediklerinde, mümkün oldukça onların fikirlerini almakta istekli davranırlar. Bir şey istediklerinde mantıksal davranırlar ve bunun için çocuklara açıklama yaparlar. Çocukların saygınlıklarını ve odalarındaki otonomilerini/özerkliklerini kabul ederler. Bu aileler aynı zamanda çocuklarına sevgilerini gösterirken onların girişimciliklerini de desteklerler. Bu tarz ebevenlik Baldwin'in şefkatli aile denilen 'warm family' ailelerde görülür. Bu ailelerin çocukları kreşlerde diğer çocuklara göre daha istekli ve olgun, çalışmada kendini hissetirirken, arkadaşları ve öğretmenleri ile de işbirliği yapar, onlara saygılı davranır (Maccoby, 18-19).

Dürtülerin Denetlenmesi ve Düzene Sokulması Olarak Sosyalleşme: Psikodinamik görüş de 'alışkanlıkların öğrenilmesi olarak ortaya çıkıyor. Freud'la başlayan bu yaklaşım, bebeklik ve ilk çocukluk dönemi saldırganlık ve cinsellik dürtülerin kendine özgü içsel bir enerji tarafından hareket ettirildiği düşüncesine dayanmaktadır. Bu dürtüler çocukları sosyal yaşamın gereksinimleri ile çatışmaya götürür. Yetişkinler, özellikle ebeveynler, çocukların dürtülerinin dizginlenmesi, enerjilerinin içinde büyülen kültüre göre nelere izin verilip verilmediğine göre ve yönlendirmesinde sorumluluk sahibidirler. Yani yetişkinlerin engeli doğal olarak çocuklar tarafından kızgınlıkla karşılanır. Yetişkinlerin kontrolü, onların kızgınlıklarını ister istemez kontrol etmesini öğrenmeye götürmektedir. Sert ebeveyn engellemeleri uzun vadede çocuklar için riskler yaratmakta, birçok yetişkinde görülen psikolojik bozuklukların ebeveynlerin ve diğer sosyalleştiriciler ile çocuklar arasındaki erken çocukluk dönemindeki ilişkilere dayandığı düşünülmektedir. Sosyalleşme ile ilgili olarak psikodinamik yaklaşımın temel öğretisi, dışsal bir kontrol olarak ebeveynlerin ve çocukların kendilerini kontrol etmeleri neticesinde kendilerini ebeveynleriyle özdeşleşmeleri, onların ve toplumun otoritelerini ve kontrollerini kabul edilmesidir (Maccoby. 15-16).

Ebeveynler Tarafından Üretilen Bir Dönüşüm Olarak Sosyalleşme: 1960'ların sonlarında bir dizi yayının ilkinde John Bowlby, küçük çocukların (infant, toddler) duygusal olarak ebeveynlerine ya da bakıcılarına bağlılığının içgüdüsel davranış olduğunu belirtti.

Bunlarla beraber, sosyalleşmeyi çocukların kendi kapasitelerini kendilerinin düzene soktuğu bir süreç, bireye göre değişen bir sosyal bağlam, nüfuz ve bilgi alanı, çocukların kendi sosyalleşmesinin ajanları olduğu ya da ebeveynlerin karşılıklı yönlendirmeleriyle geçen bir süreç olarak nitelendirildiği de görülmektedir (Maccoby, 2007:23-28).

Çocukluk ve Tarih" adlı eserinin girişinde Girogio Agamben, "Günümüzde deneyimi konu eden her söylem, deneyimin artık yaşanılmasına izin verilen birşey olmadığının kanıtlandığı gerçeğinden hareket etmelidir. Çağdaş insan kendi özyaşam öyküsünden yoksun kaldığı gibi, deneyimi de elinden alınmıştır, hatta insanın deneyimleme ve deneyimlerini aktarma yetisine sahip olmayışı belki de kendisiyle ilgili elindeki nadir verilerden biridir.", derken, Walter Benjamin'in modern çağın deneyim yoksulluğunun I. Dünya Savaşı'nda yattığına dair düşüncesine işaret eder. Agamben'e (2010)göre, savaş gibi bir felaketi yaşamıyorsak da çağdaş insanın büyük bir kentte rutin bir hayat yaşaması, deneyimin yıkımı için yeterlidir. Çünkü modern insanın yaşadığı birçok gündelik olayın hiçbiri deneyime dönüşmemektedir. Gündelik yaşamın deneyime çevrilemezliği onu dayanılmaz kılmaktadır. Dayanılmazlığı, deneyime çevrilememesinden kaynaklanmaktadır; anlamsızlığından ya da yetersizliğinden değil. Gündelik olanın ancak deneyimlenebileceğini, sıra dışı olanın değil, diyen Agamben, nesilden nesile aktarılanların da gündelik hayatın sıradanlıkları olduğunu, bunun günümüzün atasözleri ve özdeyişlere yansıdığını belirtir. Atasözleri ve özdeyişler deneyimin otorite kılığına girmiş biçimleridir. Deneyimin kendine gereken bağlantıyı bilgide değil, otoritede yani söz ve öyküde bulduğunu belirten Agamben, bugün otoritenin deneyime dayanan bir kökünün olmadığını belirtir. Bugün deneyimlerin bir öyküsü yok, çünkü otorite daha çok insanın dışında gerçekleşiyor. Dolayısıyla atasözleri ve özdeyişler ortadan kalkmıştır. İnsan, kendi dışında gerçekleşen deneyimleri sadece seyrederek rahatlıyor. Bir turistik gezi ya da müzeleri gezmenin çokça bilgi

sağlayacağını belirten Agamben, insanlığın büyük bir bölümünün onları deneyimlemek yerine bu deneyimi fotoğraf makinasının yaşamasına bırakmaktadır (s. 15-19).

Deneyim bir yaşam merdivenidir. Benzer yaşantılarda kendisinden yararlanılan şeydir. Metropol yaşamı o kadar hızlı ve çeşitlidir ki insanın edilgenliği, onu sıkar, duyarsızlaştırır. Agamben, bu durumun on dokuzuncu yüzyılda 'Varlık ve Zaman' gibi ilk yazınsal örneklere yansıdığını belirtir. Örneğin Gogol'un Nevski Bulvarı hikâyesi ve C. Baudlaire'in şiirlerinde de bu yansımaları görmek mümkündür. Marx'ın 'katı olan herşey buharlaşıyor' sözü de dolaylı olarak deneyimin zemininin değiştiğine işaret ediyordu (Berman, 1999). George Simmel ise 'Metropol ve Tinsel Hayat' metninde bu yansımanın bir betimlemesini yapmaktadır (Simmel, 2006:85-102). Agamben, "Baudelarire'deneyimi haczedilen bir insan, kendini şokun şiddetine maruz bırakır." Şiirin "bu yoksun bırakılma deneyimini bir hayatta kalma sebebine dönüştürmek ve deneyimlenemez olanı kendi normal koşulu haline getirdiği"ni belirten Agamben, yeni bir deneyim nesnesini aramanın deneyim ertelemesi ve deneyim tutulması anlamına geleceğini, yeni olanın bu durumda deneyimlenemezlik olduğunu belirtmektedir.[9] Deneyimlenemez olan, artık insanlığın 'ortak yeri'dir ve bu konumda insan en bildik nesneleri deneyimleyemeyecek kadar yabancılaşmaktadır.

Deneyim kişiseldir ve benzerleri ile arasında bir bağ kurulabilir. Deney ise kişinin dışında gereçlere ve rakamlara taşınan eylemleri çağrıştırmaktadır. Agamben, deneyimin mahkûm edilişinin modern bilim anlayışında örtük bir şekilde var olduğunu belirterek, Francis Bacon ve Montaigne'in yazdıklarına işaret eder. "Aniden karşımıza çıkarsa, buna tesadüf denir ve deneyim olur; özellikle amaçlandığındaysa deney adını alır. (...) Deneyimin gerçek düzeni ışık yakmakla başlar, böylece yol aydınlanır, düzensiz ve muğlak denemelerden değil, düzenli ve sindirilmiş deneyden yola çıkılır; önce aksiyomlar tümdengelim yoluyla ortaya konur, sonra yeni deneylere doğru yol alınır", diyen Francis Bacon'un bu sözlerinde geleneksel anlamdaki deneyimin, atasözleri ve özdeyişlere çevrilen deneyimin, mahkûm edildiğini, modern bilimin de

[9] Aslında kentsel yaşamda insan deneyimlerinin aktarılamaması, kent insanının "aynı"lığını da ifade etmez mi? Bu durumda insanın kentsel yaşamda bazı sınırlarla yaşamak zorunda olduğu ve yaşadığı çıkarımı yapılabilir. Ketsel yaşamın bağlamının yarattığı birey, bu aynılaştırma karşısında farklılığını ortaya koymak için çırpınıp, zorlu ve tuhaf yollara başvurduğunu belirtir (98-99). Bknz: George Simmel (2006) "Metropol ve Tinsel Hayat", *Modern Kültürde Çatışma,* Çev: Nazile Kalaycı, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, (85-102). Agamben de bu duruma örnek olarak Baudelaire ve Rilke'nin şiirlerini örnek göstermektedir. Ayrıca Baudelaire'in şiirlerinin, Goethe'nin Faust'u ve Gogol'un Nevski Bulvarı eserlerinin bir değerlendirmesi için bakınız: Marshall Berman, Katı Olan Herşey Buharlaşıyor, Çev: Ümit Altuğ, Bülent Peker, İletişim Yayınları, 1999. İstanbul.

geleneksel olarak anlaşıldığı haliyle deneyime karşı güvensizlikten doğduğunu belirtiyordu.

> *"Deneyimin kesinlik ile bağdaşması mümkün değildir, hesaplanabilen ve kesin hale gelen bir deneyim de derhal otoritesini yitirir. Bilimsel bir yasanın hüküm sürdüğü bir yerde ne bir özdeyiş ortaya atılabilir ne de bir öykü anlatılabilir" (20-21).*

Deneyimin öznesini, herkeste bulunan 'sağduyu', bilimin öznesinin ise, 'duyarsız' ve 'ilahi' olan aktif anlıktır (intellect). Anlık, 'ayrı', 'bireyselleşmiş', duyarsız' bir şeydir. Bilgiyi elde etmek için ruhsal iletişim kurduğunu belirten Agamben, kesinlik arayışında olan modern bilimin, deneyimi bilginin yöntemi yaparak bilgi ve deneyimi tek bir öznede toplayarak büyük bir devrim gerçekleştirdiğini, böylelikle bilim ve deneyimin tek öznede birleştiğine vurgu yapmaktadır. Bu sebeple modern kültürde deneyim ile bilgi arasındaki ilişki açıklanmak istendiğinde aşılması güç zorluklarla karşılaşılacaktır. Çünkü deneyimin koşulları şüpheli hale gelinmiş ve deneyim artık modern bilginin öznesi değildir (s. 22-25).

"İnsanın çocukluğu bağlamında deneyim, insani ile dilsel arasındaki farklılık" olarak tanımlayan Agamben, dilin doğuştan verili bir hakikat olmadığını, çocukluğun dili kurduğunu ve hakikatin de dilde kurulduğunu belirterek, çocukluğun, hakikatin ve dilin 'tarihsel-aşkınsal bir ilişkiyle karşılıklı olarak birbirini sınırladığını ve kurduğunu' belirtir (s. 62).[*]

Sonuç olarak; Agamben, bir deneyim kuramının ancak ve ancak bir çocukluk kuramı olabileceğini ve bunun için ise temel soruyu şöyle formüle ediyor: "İnsanın çocukluğu diye bir şey var mı? İnsani olgu olarak çocukluk nasıl mümkün? Mümkünse, yeri neresi? Bu çalışma açısından bu soruların tersten bir dizini oluşturularak, yani çocukluk olgusundan deneyim'e bir sorgulama, dijital medya-çocukluk ilişkisini açıklamamıza yardımcı olacak şekilde yeniden formüle etmek istiyoruz. a) Aile, kent, sağlık başta olmak üzere birçok olgunun etkilerini bir tarafa bırakmadan, dijital medyanın tüm özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, klasik anlamda bir çocukluktan bahsetmek mümkün müdür? Çocukluk ve dijital çevre ilişkisi nasıl açıklanabilir?

[*] Agamben burada antik bir geleneğe söylediğinin aksine, insan doğuştan bir "dile sahip hayvan" değildir; "dilden yoksun hayvan"dır ve bu yüzden onu dışarıdan almak zorunda olduğu çıkarımını yapıyor. Bu çıkarımın çocuğun sosyal yaşamında deneyimini bir başka şekilde anlattığı söylenebilir.

Deneyimin biricikliğinin ve aktarımın ortadan kalktığı, her deneyimin bilgiye ulaşmada anlık yaşandığı, pratik faydalar açısından değerlendirildiği bir kültürde insan özne olmaktan çıkmaktadır.

Deneyim olmazsa kişiliğin de olmayacağını belirten Macionis (2012), buna beş yaşına kadar tek başına evin kilerinde büyütülen bir kız çocuğunun gülmeyi ve konuşmayı başaramamasını örnek göstermektedir. İnsan davranışını, içgüdülerine ve doğasına dayandıran Charles Darwin'in aksine, John B. Watson, sosyal gelişmeye dayandırarak sosyal çevrenin önemine işaret etmiştir. İnsan davranışlarına çok benzeyen davranışlar gösteren bir cins maymunu sosyal izolasyona tabi tutan psikologlar, altı ay sonra bu maymunların kendi gruplarına döndüklerinde pasif, sinirli ve korkak olduklarını gözlemlemiştir. Benzer sonuçlar uzun süre toplumsal ortamdan izole edilen ya da yaşayan çocuk ve yetişkinlerde de görülmektedir. (s.;112-114)[*] Hem hayvan hem de insanlar için hem cinslerinden oluşan bir sosyal çevrenin, algı, bilgi ve beceriler edinmesinde bu kadar hayati bir rolü varken, çocukların akranları ve yetişkinlerle ilişkilerinin yerini sadece araçsal (media) anlamında değil, özne anlamında da, büyük oranda dijital medya araçlarının alması, sosyalleşme olgusunu yanında insanı ve özelde de çocukluğu, doğasını ve ihtiyaçlarını yeniden sorgulamayı gerektiriyor.

1.5. Dijital Medyanın Tarihsel Gelişimi ve Yaygınlaşması

Pratik olarak her şey hakkında bilgi edinmeyi olanaklı kılan web sitelerine ulaşmayı sağlayan 'dünya çapında bir 'ağ' (www) olan internet, dijital medyanın bilinen yüzüdür. Ancak, dünya çapında bir ağa dönüşmeden önce birçok teknolojik altyapının kurulması gerekmiştir. İnternetten daha geniş kapsamlı olarak iletişim teknolojisini ifade eden 'dijital medya' kavramı, bilgi taşıyan, oyun-eğlence sunan, offline olarak da yararlanılan birçok bilgisayar destekli programı ifade etmektedir.

Dijital medya teknolojisi, yeni icatlarla hızla ilerlerken, aynı hızla da toplumsallaşmaktadır. Bunu anlamak için dijital medyanın gelişim sürecine kısaca göz atmak gerekir. Ancak dijital medyanın küresel bir yayın ağına ulaşmada önemli bir yeri

[*] Sosyal deneyim ihtiyacının ilk örneği Kur'an-ı Kerim'de Habil-Kabil olayında anlatıldığı söylenebilir. Anlatıldığına göre, Habil'in kurbanı Allah tarafından kabul edilip de Kabil'in kabul edilmeyince, Kabil Habil'i kıskanır ve onu öldürür. Ancak ölüsünü ne yapacağını bilemez. Daha önce ölü gömme olayını görmeyen Kabil'e Allah, ona kardeşinin nasıl gömüleceğini göstermek üzere bir karga gönderdi. Bu karga hem cinsini toprağa gömerken, Kabil de ona bakıp kardeşini gömdü.

olan uyduların ilkinin 1957'de (Sputnik 1) Sovyet Rusya'nın, ABD'nin ise 1958'de Explorer 1'i, 1962'de ise Telstar uydusunun NASA tarafından fırlatılmış olması önemlidir. Kapladığı alan ve işlevleri açısından 2000'lerde üretilen bilgisayarların tersi özelliklere sahip ilk bilgisayarın 1941'te ABD'de icat edildiği; bilgi aktarma aracı olarak da ilk faks makinasının 1966'da icat edildiğini göz önünde bulundurduğumuzda, hızlı gelişmelerin 70'lerden sonra başladığını ve dijital medyanın günümüzdeki gelişmiş çoklu özelliklere kavuşmasının elli yıl aldığını söylemek mümkündür (Creeber ve Royston, 2009:170).

Bilgisayar, bilgisayar destekli araçların ve internetin gelişiminde güvenlik endişesinin etkili olması ilginçtir. İnternetin 1960'lara dayanan geçmişinde ABD savunma birimlerinin (ARPA, sonra ismi DARPA olur) askeri bir projesi olarak, nükleer saldırılara karşı savunma istasyonları arasında bağlantı kurmak için kullanmayı hedeflediği belirtilmektedir. Internet tarihiyle ilgili birçok iddia ortaya atılır, ama gerçek olan şu ki, network'un (ağ'ın) orjinali olan ARPANET'in bilim adamları için gerçek anlamda bir haberleşme yolu oldu (Kidd, 2014:191; Briggs ve Burke,2011:329-330).

1977'de Commodore ve Tandy şirketleri ABD'de ilk kişisel bilgisayarı (PC) satarken, bilgisayar teknolojisinin bir parçası olan lazer yazıcıyı da imal etti. Aradan üç yıl geçtikten sonra, 1980'de ABD'de bilgisayarların sayısı bir milyonu bulur. 1975'te Bill Gates tarafından kurulan Microsoft şirketi de aynı yıl DOS'un 1.0 versiyonu piyasaya sürer. Halkın genel kullanımını destekleyecek bir yapıda olmasa da web ağının bazı orjinal fikirlerini barındıran internet kuruldu. 1981'de ise IBM kişisel bilgisayarın (PC) ve laptopun ilk halka satışını yaptı. Apple Machintosh I'i, IBM ise PC AT'i 1984'te üretir.

Bilgisayar, yazıcı, yazılım, fax, video oyunları ve internet ağı ile ilgili yenilikler birbirini izledi ve destekledi. Bu destek hem aynı firmaların ürünlerinin birbirini tamamlaması, birleşimi (combination) hem de farklı firmalar arasında yapılan anlaşmalarla oldu. Microsoft'un IBM için yazılım üretmesi gibi. (Ancak 1976'da kurulan Apple, kırk yıldır Microsoft'a göre daha kapalı bir üretim politikası takip etmektedir).

Bilgisayar ve internet gibi yeni teknolojilerin yanı sıra çok daha erken başlayan bir gelişim serüvenine sahip telefon, televizyon ve fotoğraf makinesinde de dijitalleşme

başladı. Televizyonun dijitali olarak kabul edilen uydu yayını 1982'te Sky Channel ile başlarken, Kodak disk kaset kullanmaya başlar. Sony ise ilk CD (compact disk)'i üretir. Aynı yıl, dünya çapında iki yüz bilgisayar internet ağıyla birbirine bağlanır. 1983'te ise çekirdekli telefon (cellular phone) ağı oluşturuldu. Bu yıl içinde ABD'de bilgisayar kullanıcılarının sayısı on milyonu aştı. Time dergisi, bilgisayarı (Man of the Year)yılın adamı (ismi) seçti. Yine aynı yıl ABD'de mobil telefon şebekesi çalışmaya başladı. 1985'te mobil telefonların araçlarda kullanımları ABD'de yaygınlaşmaya başlarken, CD-ROM'lar ise bilgisayarlarda kullanılmaya başlandı. Yine bu yılda AOL (American Online) kuruldu.

Medya araçları, şüphesiz off-line olarak da birçok işleve sahiptir, ancak ileri bir işlevselliğe erişmesi, bağlı olduğu ağlarla (network) mümkün olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Araç ile ağların yazılımlarının senkronize geliştiği söylenebilir.

Silikon microchip'lerin geliştirilmesiyle daha önceki depolama teknolojilerinden daha fazla veriyi depolamak mümkün oldu. 1985'te ise ilk alan sağlayıcı (domain) şirketler (symbolics.com , cmu.edu, purdeu.edu, ucl.edu vd.) yayına başladı. 1986'da Microsoft Windows 1.0 piyasaya sürülürken, bu yıl içinde ABD'de toplam bilgisayar kullanıcısının sayısı otuz milyonu aştı. 1987'de debit kart ilk defa İngiltere'de piyasaya sürüldü. Bir yıl sonra, 1988'de ise ilk internet virüsü (kendi kendine bilgisayar programının kopyasını yapan solucan "worm") keşfedilirken aynı yıl Microsoft, Microsoft Office'i üretti.

1990 yılı dijital medyanın önemli bir döneme girdiği görülür. 1985 yılından itibaren medya iletişim teknolojisi alanında üretim yapan firmalar çoğaldıkça, bu firmalar arasında anlaşmalar ya da birleşmeler neticesinde üretilen ürünlerin kombinesi veya senkronizasyonu da arttı. Özellikle ABD firmalarının başını çektiği bu alandaki teknolojilere, Japonya, İngiltere de katkıda bulunurken, daha sonra birçok ülkede aynı alanda yatırım yapan şirketlerin birleşmeleri ya da ortak üretimleri ile bu teknolojiler hızla başka ülkelerin pazarlarına da ulaştı.

1990'da World Wide Web Tim Berners-Lee tarafından tanımlandı. Aynı yıl Microsoft Windows 3.0 işletilmeye başlandı. 1991'de ise da ilk web sitesi online çalışmaya başladı. Kısa bir süre sonra da Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi (CERN-European Organizaation for Nuklear Research) Web-WWW'in kullanıımının dünya çapında

herkes için ücretsiz olduğunu açıkladı. Aslında İngiliz bilim adamı Tim Berners-Lee tarafından CERN'de çalışırken icat edilen World Wide Web (www.) internetin içinde özel bir uygulamadır. 1980'lerden beri büyük metinler (text) üzerinde çalışan Berners-Lee, 1990'da bunların bir birleşimini yaptı. Bu birleşim de HTML (Hypertext transfer Protocol) dilini ve arayıcı (browser) içermekteydi.

1991'e gelindiğinde internet yayınına paralel olarak, ama aynı zamanda bilgisayar ve internet teknolojisini destekleyen başka bir dijital sektör de hızla gelişmekte ve yayılmaktaydı. Aynı yıl web kamerası da pazarlanmaya başlandı. Dijital teknolojisinin desteklediği kablolu televizyon ABD'de nüfusun %60'ına ulaşırken, kanal sayısının kısa zamanda 500'ü bulacağı bildiriliyordu. Cep telefonundan ilk kısa mesaj 1992'de atılırken, 1993'te Toshiba firması DVD (Digital Video Disc) icat etti. Kodak ve Apple firmaları da dijital kamerayı tüketici piyasasına sundu. 1994'te ABD yönetimi interneti serbest bırakır ve web (www) yayını başlar. Aynı yıl Amerika'da bir kolej öğrencisi daha sonra 'blog' (orjinali'weblogs') olarak adlandırılacak ilk gazetenin (journal) yayınına başlar. İlk dijital televizyon da ABD'de DirecTV, bu yıl uydudan yayına başladı. Yine bu yıl Sony firması PlayStation'u piyasaya sunar. Bu gelişmelerle beraber dünya çapında bilgisayar kullanıcısı 135 milyonu bulur. Amerika yönetiminin internet yönetimini özelleştirmesiyle de insan faaliyetlerinin her türlüsü hızla (kitap, gazete, TV yayını, ticaret, reklam gibi) internette bir şekilde yer alır. En önemlisi de online alışveriş siteleri hızlı bir trend yakalar. Bunların ilk ve en büyüklerinden amazon.com ve eBay 1995te kuruldular. Yine bu yıl içinde iki önemli gelişme, Microsoft'un MS-DOS'u perakende satışa sunması ve Internet Explorer'u üretmesi oldu. Aynı yıl, dijital dünya ile ilgili fikir kitapları da piyasadaki yerlerini aldı. Nicholas Negroponte'nin Being Digital'i gibi.

Internet ve bilgisayar teknolojisini destekleyen oyun, TV, ses ve görüntü oynatıcı, bellek üretilip geliştirilirken, bilgisayar ve yazılım teknolojisinin bir ürünü olarak bireysel kullanımları daha pahalı olan robot üretimi de hızla ilerledi. 1996'da Japonya'da endüstriyel robot kullanımı 399,629'u buldu. ABD'de ise 70,858. Önemli bir gelişme de Philips ve Sony şirketlerinin televizyonu internete bağlayan bir teknolojiyi, WebTV'yi üretmesi oldu. Bu gelişme ile TV hem daha çok bireyselleşebildi

hem de dinamik bir yayın yapabilir hale geldi. Doğal olarak, yayın kalitesi açısından eksik, zengin içerik olmasa da TV sayısında bir patlama oldu.

1997'de Hotmail, web tabanlı ilk mail servisini (elektronik mail ya da e-posta) kullanıma açtı. Yine bu yıl içinde ilk dijital ses oynatıcısı tasarlanırken, ilk çok katmanlı video oyunu da görüldü. 1998'de ise Hewlet-Packard'ın ilk avuç içi bilgisayarı, Panasonic ise ilk DVD çaları piyasaya sundu. 1999'a gelindiğinde online kişi sayısı küresel çapta, %50'den fazlası ABD'de olmak üzere, 150 milyon kişiyi buldu. Aynı yıl, internette yeni bir fenomen olarak ilk sosyal paylaşım sitesi MySpace kullanıma açılırken; Finlandiya da cep telefonunu piyasaya sürdü, ki bu kablosuz ilk telefondu.

2000 yılında ise tam bir site (dot-com) patlaması yaşandı. Bir yıl sonra Apple iPod'u piyasaya sürerken, Microsoft Xbox yeni bir video oyunu konsolunu piyasaya sürer. 2004'e gelindiğinde ise Facebook paylaşım sitesi yayına başlar. Aynı yıl Web'in bir üst sürümü Web 2. 0 uygulamaya konulur.

2005'de ise herkesin video yükleyip paylaşabildiği ve indirebildiği YouTube yayına başlar. Benzer bir konsept olan 2K dijital sinema gösterimine olanak verir. 2006'ya gelindiğinde MySpace'te açılan hesap sayısı 100 milyonu bulur. Lüksemburg ise dijital yayına tamamen dâhil olan ilk ülke olur. 2007'de blog arama motoru Technorati 112 milyon izleyiciye ulaşır. Bilgisayar yazılımının ekonomide ulaştığı düzeyin de bir göstergesi olarak da Microsoft'un başkanı Bill Gates, 1995'ten 2007'ya kadar dünyanın en zenginleri listesinin bir numaralısı oldu. 2012'de İngiltere'de televizyonların dijitale evriminin tamamlandığı bir noktaya gelindi (Whittaker,2002; Creeber ve Royston, 2009:171-178; Kidd,2014:Appendix 5).

Bilişim teknolojisindeki gelişmelere bakıldığında, her bir gelişmenin bir boşluğu doldurduğu ya da bir diğerine alternatif olarak, insan yaşamını her yönüyle dijital medyaya taşımada birleştiği görülmektedir.

Medya ve iletişim teknolojisinde birbirini takip eden bu yenilikler, kültür ve sanat alanlarına da çok geçmeden yansıyor. Bruce Bethke 'Cyberpunk' adlı kısa hikayesini yayınlarken, 1984 William Gibson 'cyberspace' kavramını kullandığı 'Neuromancer' adlı romanını yayınlar. Aynı yıl CD çalan Walkman kullanılmaya başlandı. 1995'te Sandra Bullock'un başrolde oynadığı *The Net* filminde insanların kendi yaşamlarını

online'a (internete) taşıdığı korkunç bir dünyanın keşfi anlatılır. (Kidd,2014:Appendix 5;) Geriye bakıldığında, internetin bireysel ve sosyal yaşamı nasıl etkileyeceği tahmin edilememiş, etki düzeyi ise hiç tahmin edilememiştir.

Birçok elektronik iletişim aracının ilk kullanım amacı devletin ilgili kurumları ve uzmanları tarafından belirlenirken, bu araçların piyasaya sürülmesinden hemen sonra en fazla ilgiyi genç ve çocuklardan görmüşler. Bu ilginin bir örneği olarak cep telefonu ve kısa mesaj uygulamasına gençlerin gösterdiği ilginin, teknoloji tarihinin eski bir sözcüğüyle, bir 'heves' olarak gören gözlemcilerin beklentisinin aksine gençlerin kısa mesaj 'bağımlısı olduğu belirtilmektedir Yine genç ve çocukların kullanım amaçları bu araçların birincil üretim amaçlarının önüne geçerken, beklenmeyen ve de yan etkiler ise öngörülememiştir. Gençlerin ve çocukların yeni medya teknolojilerine gösterdiği yüksek ilgi, bu teknolojilerin kullanımını genç ve çocukların sağlığı ve kamusal alanlarda kullanımlarına dair tartışmaları da beraberinde getirdi. (Briggs ve Burke, 2011:328)

Devletlerin güvenlik, ulusal kültür ve dış politikada yararlanma önceliği olmasına karşın, radyo, televizyon ve internetin gelişimini hızlandıran etkenler daha çok ticari şirketler ve eğlence (müzik, oyun gibi) sektörleri oldu.[*] İnternetin temellerini atan Amerika savunma bakanlığına bağlı bir birim olan ARPANET (Advanced Research Projects Agency Network/Amerikan Gelişmiş Savunma Araştırmaları Dairesi Ağı), bilgisayarlarda saklanan dataların güvenliğini sağlamayı hedeflerlerken, İsviçre'de bir CERN mühendisi Tim Bemers-Lee, 'her şeyin her şeye bağlanabileceği bir uzay'da bilgisayarların programlanabileceği Dünya Çapında Ağ'ı (www) tasarlar. Askeri otoritelerden farklı olarak, güvenlik ve kâr yerine, Ağ kullanıcılarının olanaklarını artırmayı ve Ağ'ın sahipsiz, herkese açık ve ücretsiz olması için çalışıyordu. Bemers-Lee, Ağ'ın dünya çapında bir potansiyele dönüştürerek, onu sınırlı uzmanların kullanımının dışına, kitlelere taşımış oldu. Böylesine yeni ve yüksek bir teknolojinin kitlelerin kullanıma açılmasını, bilişim teknolojisi alanında çalışan şirketler hoşnutlukla

[*] 1980 yılında Avrupa Topluluğu, enformasyon teknolojisine dair yayınlandığı bir beyanatta, ortak bir Avrupa kültürün bir televizyon siyaseti aracılığıyla üye ülkelerin uyumuna ve bütünleşmesine hizmet edebileceğini bildirdi. Bu amaç doğrultusunda kurulan kablolu televizyon sistemi SATY kurulup, başarılı yayına içeriğiyle programlar yayınlanmaya başladıysa da, radyo televizyon ve telekomünikasyonda olan bitenin hızını belirleyen hükümetler değil ticari şirketlerdi. Ticari şirketlerin öncülüğü ABD ve Avusturalya'da da etkili oldu. Medya teknolojisindeki ilk yanılsamalardan biri de yeni teknolojileri öncüleri ve ardılları ile ilişkisini kestirememek olmuştur. Radyo, telgraf, telsiz, televizyon, teleteks-videoteks, Uydu, kalblolo yayın ile ilgili daha geniş bilgi için baknz: Asa Briggs, Peter Burke, Medyanın Toplumsal Tarihi, Kırmızı Yayınları, s. 149-371.

karşılarken, bazı araştırmacılar ise bunu endişe ile karşıladılar. Örneğin Neil Postman bu yeni teknolojinin kullanımının kitleselleşmesi, onu daha fazla çoraklaştıracak ve teknolojiyi kültüre hâkim kılacaktır (teknopoli). Benjamin Parker'a göre ise, 'telekomünikasyon devlerinin yalnızca kömür, petrol ve demiryolu gibi maddi mallar üzerinde değil, aynı zamanda uygarlığın enformasyona dayanan temel iktidar araçlarının üzerinde de tekel oluşturmaya hevesli' olduklarını belirterek, internetin doğasının onu özgürlükleri genişlettiği düşüncesini sorguluyordu (aktaran Briggs ve Burke, 2011:331). Çoğunluğun internet teknolojisinin bireyleri özgürleştireceğini ve yetkinleştireceğini, halkın daha fazla iktidara sahip olmasına doğru yol alacağını düşünerek, (William Winston, 1993 gibi) onu olumlu karşıladığını belirten Briggs ve Burke, onun 'insan ruhunu kirleteceğini' düşünenlerin azınlıkta olduğunu belirterek, demiryolu gibi, internetin geleceğine dair birbiriyle çelişen yaklaşımların söz konusu olduğunu belirtirler.

Internet teknolojisinde yeniliklerin hızı, yayılması ve etkileri her geçen gün artmaktadır. Internet öncesini görenler (dijital göçebeler) hala bu ilerleyişi sorgularken, Türkiye'de internetin yaygınlaşmaya başladığı 2000'lerden sonra bu teknolojiyle büyüyen bir kuşak (dijital yerliler) gelmektedir. Dijital medyanın göçebeleri ve yerlileri arasındaki bakış ve kullanış farkı, sadece internetin zararları değil, faydaları konusunda da birçok karşıt görüşü savunmaktadırlar (Bigdelli, 2012: 11-15).

Dijital medyanın yeni bir toplum ve kültür dünyasını tanımlamak için "dijital dönem", "dijital toplum", "küresel toplum", "ağ toplumu" (M. Castells), "çoklu ortam", "Denetimden çıkmış dünya" (A. Giddens), "siber toplum" vb. kavramlar önerildi. Tüm bu kavramsallaştırmalarla, yeni büyük bir küresel dönüşüm anlatılmaya çalışılırken, dönüşümü sağlayan yeni iletişim teknolojisinin boşluklarına ve yalanlarına da işaret ediliyor. Bunların yanında, suçlama ve iddiaların kaynaklarının belirsizliği (adsız kaynak kullanımı), düşünce ve enformasyon yerine medya tedarikçilerinin daha önemsiz şeylerle ilgilenmesi ve enformasyonun kolayca eğlenceye dönüştürülebilirliği, eşit eğitim fırsatları sunduğuna dair iddiaların aksine, bu teknolojileri iyi kullanan ve iyi kullanamayanlar arasında büyük bir 'dijital uçurum' olduğunu belirterek, internet teknolojisinin ilk yorumcularının 'enformasyon toplumu' ile ilgili söylemlerin

güvenilmezliği ya da kuşku ile karşılandığını göstermektedir.(Briggs ve Burke, 2011:336-337).

Soğuk Savaş döneminde savunma refleksleriyle geliştirilen internet, nükleer bir saldırı durumunda bilgi paylaşım kanallarının korunması ve iletişimin devam etmesi için 1970'li yıllarda kurulmuş, 1980'lerde ise önce akademik kurumların yararlandığı bir iletişim ağı olarak geliştirilirken daha sonra herkesin kişisel olarak bir bilgisayar ve telefon hattından yararlanarak kullanabileceği bir kitle iletişim aracı olarak geliştirilmiştir. 1993'ten 1997'ye Web sayfalarına ulaşabilenlerin sayısı 130 binden 30 milyona, 2015'e gelindiğinde ise bu sayı milyarları bulmuştur. (Whittekar, 2002:15-24) Bilgisayar ve internet teknolojisi temelinde ilerleyen ve yayılan iletişim teknolojisinin ilk adımları, hedefler, beklenmeyen ilgi ve sonuçlar, ilk yorumcularının güven ve kuşku etrafında dijital teknolojiyi değerlendirmeleri anlamlı kılmaktadır.

1.6. Televizyondan İnternete Çocuk-Medya Etkileşimleri

1990'larda Türkiye'de internetin alt yapısını oluşturmaya yönelik çalışmalar 1993'te tamamlanarak dünya çapındaki ağlara bağlanıldı. Bir süre özel kurumlar tarafından kullanılırken, 1990'ların sonuna doğru da bu ağlara geniş kitleler de bağlanabildi. Aynı yıllarda TRT'nin yanı sıra, birçok özel televizyon kanalı da yayın hayatına başladı. Özel televizyon kanalları, yayın çeşitliliği ve dinamizmiyle kitleleri daha çok ekrana bağladı. Televizyon kanallarının çeşitlenmesi ve televizyon edinmedin yaygınlaşmasıyla beraber bir televizyon kültürü oluştu ve bu kültürün bireysel ve kurumsal etkileri sıkça tartışıldı. Çocukların televizyon karşısındaki durumu ise daha özel bazı tartışmaları beraberinde getirdi. Daha çok çocuklar için üretilen çizgi filmlerin şiddet içermesi bu tartışmalardan biri oldu. Ayrıca bu çizgi filmlerin ithal edilmesi sebebiyle de Türkiye'de de çocukların küresel bir çocuk kültürüyle yetişmesi, buna karşın yerli çizgi filmlerin uzun süre üretilmemesi de ayrı bir tartışma konusu olmaktaydı.

Özel ve renkli televizyon kanallarının geniş kitlelere yayılmaya başlamasıyla oluşan bir görsel kültür, pasif izleyici, internet yayınıyla beraber aktif bir medya kullanıcısı oldu. Ancak hala günlük yaşamda çocukların kolay izleme imkânı bulduğu televizyonun etkileri görmezden gelinemez.

Medya araçlarının her biri belirli amaç için özel olarak düzenlenmiş bir mesaj taşımaktadır. Her mesaj tanımlanmış bir kitleyi hedeflemektedir. Ancak mesajın alıcısı, hedeflenen ya da tanımlanan alıcılarla sınırlı olmamaktadır. Özellikle öngörül(e)meyen izleyiciler, mesajdan beklenmeyen şekillerde etkilenmektedir. Buna en iyi örneklerin başında çocukları hedef kitle olarak belirlemeyen yayınların çocuklar üzerindeki etkileri gelmektedir.

Televizyonun izleyiciler üzerindeki etkilerine dair sayısız araştırma, televizyonun etki biçimleri konusunda şüpheye mahal bırakmamaktadır artık. Bu etkilerin dijital medya araçları ve programları ile nasıl daha ileriye taşındığını açıklamak için televizyonun yaygın olarak Kabul edilen etkilerine bakıldığında bazı temel sonuçlar öne çıkmaktadır. Bunları kısaca ifade edecek olursak:

Televizyon programları kişiyi gerçek dünyadan koparacak etkiye sahiptir. İnsanları tüketime yönlendirirken, yanlış olanı doğru gösterebilmektedir. Örneğin çocuk kanallarında cips, şekerleme gibi sağlıksız gıdaları özendiren reklamlara sıkça rastlamak mümkündür. Sadece yetişkin dizi ve filmlerinde değil, çocuk kanallarında da şiddete yönlendiren dizi ve filmler görmek mümkündür.

Birçok televizyon programı konu ve konseptleri açısından küresel bir yayılma göstermektedir. Bunlar yetişkinlere hitap eden yarışmalardan çocuk dizilerine, yiyecek ve giyecekleri de kapsayan çok farklı düzeylerde çeşitlilik göstermektedir. Televizyon programları bu yönüyle bir kültür taşıyıcı olarak farklı kültür ve yaşam tarzlarına özenmemize ortam sunmaktadır. Televizyondan bir şeyleri öğrenmek, aktif bir okuma ve araştırma merakının önüne geçmektedir. İnsanlara evlerinde kolayca ulaşan televizyon yayınları, izlenme oranlarında üstünlüğü (rating) elde etmek için, izleyiciyi ekrana bağlayacak birçok taktik izlemektedirler. Bu kaygı nedeniyle yayın içeriklerinde birçok çelişkiyi, sürprizi, merak ve heyecan unsuru kullanılmaktadır. Tüm bunlar karşısında izleyici adeta maymuna dönmektedir. Uzun süre televizyon izleyenler, uyku dengelerini kaybetmekte ve uyku problemleri yaşayabilmektedir. Genel izleyiciye hitap eden birçok televizyon programında dahi çocukların yanlış veya zamansız tutumlar geliştirmesini ve bunlar neticesinde psikolojik ve hormonal sorunlar yaşamasına sebep olan içerikler görmek mümkündür. Çocukların çok televizyon izlemeleri neticesinde yetişkinlerin cinsler arası etkileşim ve diyalog örneklerini taklit ederken çeşitli kozmetik

ürünleri kullandığı, yetişkinler gibi davrandığı ve erken ergenlik dönemine girdikleri bilinmektedir. Televizyonda iyi kahramanlar yanında kötü karakterler de izlenmektedir. İyi olanı anlatmanın bir yolu da kötüyü göstermek olduğunda, izleyiciler suç unsuru içeren örnekler de izlenmek zorunda bırakılıyor. Böylece suç teşkil eden şiddet görüntüleri de televizyon yayınlarının doğal bir görüntüsü haline gelmektedir. Hatta bazen şiddet, ima yoluyla da olsa övülebiliyor.

Araştırmalar, televizyonların suç işlemede teşvik edici rol oynadıkları konusunda genel bir kanıyı onaylamaktadır. Ancak televizyonlar ticari bir araç olarak ulaştıkları izlenme oranına göre reklam gelirlerini artırma durumuna gelmektedir. Reklamlar da, iyi olmasa da, ürünü daima iyi gösteren bir konseptte sunar. Hem işitsel hem de görsel duyularına hitap eden televizyon, insanlara düşünme payı pek vermemektedir. Bu sebeple, beynin tek lobunu çalıştırdığından zekâ gelişimine katkıda bulunmamaktadır. Televizyon yayınları insanları uzun süre ekrana bağlayabilmektedir. Uzun süre televizyon izlemek kişiyi hareketsizleştirmekte ve tembelleştirmektedir. Bu tembellik, tuvalet ihtiyaçlarını zamanında gidermemeye, sağlıksız beslenmeye, yediklerinden aldığı kaloriyi harcamayarak en nihayetinde uzun vadede obeziteye neden olmaktadır (Wartella, 20013; Calvert: 2013).

Televizyonun yukarıda özetlemeye çalıştığımız yaygın etkileri, çocuklar için daha da yıkıcı olabilmektedir. Çocukların çocuk olmaktan kaynaklanan sebeplerle yanında, ailenin değişen sosyolojik yapı ve işlevinin, değişen çocukluk anlayışının ve bunların bir sonucu olarak da yeni ebeveyn-çocuk ilişkilerinin de buna zemin hazırladığını söylemek mümkündür.

Çocuklar yeni medyaya daha açık hedefler oluyor. Yeni medyadan en çok da onlar etkileniyor bunun bir sonucu da çocuklar yeni medyada en fazla zaman harcayan, yenilikleri yakından takip eden en hevesli kullanıcıları olmaktadır. Yetişkinler bu sebeple yeni medya okur-yazarı olma konusunda çocuklardan daha geri kalmaktadırlar. Bu geri kalmanın bir göstergesi de çocukları yeni medyanın etkilerine karşı koruma telaşı, korkusu ve refleksleridir. Görülen manzara, çocukların yetişkin, yetişkinlerin çocuk mesabesinde yeni medya ile ilişkili olduklarıdır.

Çocukların elektronik medya bağımlılıkları, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisini gözden geçirmemizi gerektirmektedir. Çünkü çocuklar daha fazla bilgisayar kullanmak veya

internette gezinmek için beslenme ve tuvalet gibi ihtiyaçlarını ertelemektedirler. Öyle ki, bu erteleme neticesinde bazı sağlık sorunlarıyla karşılaşılmaktadır.

1.7. Türkiye'de Çocukların Dijital Medya Kullanımı

Çocukların yetiştirilmesiyle ilgili geleneksel tutumların değişmesinde kentleşme dalgasından sonra yeni medya teknolojileri daha büyük bir etki yarattı.1990'lara kadar TRT yayınları, bu tarihten sonra özel televizyonların da yayın hayatına başlamasıyla Türkiye'de televizyon yayıncılığında yeni bir döneme girilmiş oldu. ODTÜ ve TÜBİTAK'ın ortaklaşa üç yıl içinde alt yapı hazırlıkları neticesinde 1996 yılında Türkiye'de bireysel bilgisayar kullanıcıları küresel internet ağlarına bağlandı. Televizyonun pasif izleyicisinden farklı olarak bilgisayar ve internet kullanıcısı, birçok interaktif eylem ortamı bulmaktadır. Analog yayından dijital yayına, özellikle web 2.0 alt yapısına bağlı yayına geçilmesiyle beraber "dijital medya" kullanıcılar açısından sosyal hayatın her alanında yeni bir fenomen olarak yerini aldı. Dijital medya, sadece yetişkin ve uzmanların değil, çocukların da günlük hayatta çokça kullandıkları yeni bir toplumsal alan olmaktadır.

İnternet artık hayatımızın bir parçası değil, özel bir ilgi veya uğraş konusu da değil; sosyal ve bireysel yaşamımızın içinde ve onu yansıtan rakipsiz, farklı bir düzey ve konsept oluşturmaktadır. Buna karşın, günümüzde internet, başlı başına birden ortaya çıkan bir gelişme (cin, sihir gibi) mucize, ne dersek diyelim, muamelesi görmektedir. Yeni kuşaklar belki bunu düşünmeyeceklerdir. 1990 öncesi kuşaklar internetli ve internetsiz hayatı yaşama şansı bulabildiler. Doksan sonrası kuşak ise iki farklı yaşamın farklarını tecrübe etme şansına sahip olmadılar.

Dijital medyada bilgiye ulaşmak kolay olduğu gibi, çok farklı bilgi kaynağına ulaşmak da kolaydır. İhtiyaçlarımıza yarayacak doğru bilgiye ulaşmak ve onu değerlendirmek (işlemek) ise o kadar kolay değildir. Bu zorluk iki sebepten kaynaklanmaktadır. Birincisi, doğru bilgiye ulaşmanın dijital medya okur-yazarlığı gerektirmesi; ikincisi, bilgi denizinde yüzerken ihtiyaç duyulan bilgi için değil de eğlenmek tercih edildiğinde ise yaşamsal ihtiyaçların ve görevlerin ihmal edilmesidir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB)'nın 2011 Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması verilerine göre ebeveynlerin 13-25 yaş arası çocuklarıyla sık sık sorun

yaşadığını belirttikleri alanlar içerisinde en fazla yüzdelik orana sahip konu yüzde 4,8 görünen internet kullanımı/ bilgisayar oyunları olurken, internet ve bilgisayar kullanımı konusunda çocuklarıyla sorun yaşamadığını belirtenlerin oranı %66.4'tür. Kablosuz internet bağlantısı (wireless) ve akıllı cep telefonları ile her geçen gün internet kullanımı daha da yaygınlaşmakta ve akıllı cep telefonlarla oyun ya da internete bağlanmak amacıyla cep telefonları ile daha çok zaman harcanmaktadır. Bu teknolojilerin çocukların, dolayısıyla da aile içindeki ilişkilere etkisini göstermektedir (ASPB, 20011: 219, 305).

RTÜK'ün yaptırdığı "Türkiye'de Çocukların Medya Kullanma Alışkanlıklarının Araştırılması"na göre (2013) hemen her evde (%97.9) televizyon , %73.7, bilgisayar/tablet %73.7, %63.0'da da internet bulunmaktadır. Bu yüzdelikler, ailenin ekonomik durumu, çocuğun yaşı yükseldikçe, Doğudan Batıya gidildikçe de daha da artmaktadır. Daha dikkat çekici bir husus, çocukların kendi odalarında, bilgisayar/tabletin %80, internetin %65.0, televizyonun da %39.9 oranında bulunmasıdır (s.65-68)

Ulaşılan çocukların yarısına yakını (%48,6) bilgisayar/tableti (internet dışında) önemli bulurken, bu oran yaş yükseldikçe, erkeklerde, geliri yüksek ailelerde ve Doğu'dan Batıya gidildikçe artmaktadır. Aynı kategorilerde "internet önemlidir" diyenlerin artan oranda arttıkları görülmektedir. (İlkokul 1-4. Sınıflar %46,1) İlk okul çağındaki çocukların dörtte birinin en az günde iki saat internet kullandığı, kullanım süresinin erkeklerde ve varsıl ailelerde daha da arttığı görülmektedir (s. 66).

İlkokul yaşındakiler arasında cep telefonuna sahip olanların oranı %10,7 iken, bu oran ortaokul öğrencilerinde %53,1'e fırlarken, lise öğrencileri arasında ise %89,5 olmaktadır. Bu oranlar erkeklerde, varsıl ailelerde ve coğrafi bölgelere göre artmaktadır. Cep telefonunda internet bağlantısı olanların oranı ilkokul çocuklarında %50,6 iken, ortaokul ve lise öğrencilerinde %71,0 ve 83,6 oranına varmıştır (66). Her ne kadar cep telefonunu öncelikle konuşma için kullandıkları belirtilmişse de, 2013'ten sonraki üç yıl içinde akıllı telefonların yaygınlaşması ve cep telefonu operatörlerinin 3G ve 4,5G teknolojisine geçmeleriyle beraber internete bağlanmak kolaylaşmış, facebook, twitter, Instagram gibi sosyal medya ortamlarına gösterilen ilgi dolayısıyla konuşmadan ziyade çocukların internete bağlandıkları gözlenmektedir.

Dijital medya çok hızlı yenileniyor ve bu sebeple herkesin cahilliğini gündelik olarak sık sık yüzüne vuruyor. Medya günümüzde biricik öğrenme-bilinç ortamı olmaktadır. Okul ve aile gibi çocuğun yetiştirilmesinde sorumluluk sahibi kurumlar bu ortamda ne kadar yetkin olursa çocuklar da o kadar yeterli olacak, doğru pozisyon almayı bilecektir. Ancak çocukların medyayı kullanma biçimleri ve medyadan etkilenmeye dair gözlemler, aile ve okul gibi çocuklarla bire bir ilgili kurumların da çocuk-medya ilişkisinden kaynaklanan sorunlar karşısında etkisiz kaldığını göstermektedir.

Ebeveynler arası roller açısından görülen değişimler, çocuk yetiştirme açısından yeni görevler, yeterlilikler oldukça farklılaştı. Süt vermek, elbise giydirmek, soğuktan, sıcaktan korumak, yemeğini vermek gibi ihtiyaçlar fizyolojik ihtiyaçlardır. Çocuklar, dijital medya araçlarına çok kolay ulaştıkları, sosyal dünyaya katılıp bu ortamlarda sosyalleşmeye dair her türlü bilgi ve deneyimi görme ve öğrenme yollarını öğrenirken, ebeveynlerin de medya okuryazarlığı açısından bazı bilgi ve yeterlilikleri edinmeleri zorunlu hale gelmiştir.

1.8. Çocuk-İnternet İlişkisine Dair Ebeveyn Kaygıları

Dijital medyanın temel araçları olarak bilgisayar ve internet teknoloji, yetişkinlerin çocuklar için yol gösterici rollerini tartışmalı konuma getirmektedir. Televizyonun yaygınlaşmasıyla başlayan bu süreç, yetişkinlerin çocukların medya teknolojileriyle olan ilişkilerini anlamasını, kontrol etmesini ve bu teknolojileri kullanmadan kaynaklanan sorunlara müdahil olmada birçok sorunla karşı karşıya gelmelerine sebep olmaktadır.

İnternet ve bilgisayar kullanımı[10] yaygınlaştıkça çocukların bu teknolojilere ulaşması ve bunları günlük yaşamda kullanması gittikçe yaygınlaşmakta ve çocukların bunları kullanma süreleri artmaktadır. Aileler bir taraftan çocukların yeni teknolojileri öğrenmesini teşvik ederken diğer yandan çocukların internet ve bilgisayar kullanımından kaynaklandığı düşünülen sorunlar aileleri ciddi anlamda

[10] İnternet, bilgisayar teknolojisinin tamamlayıcı bir unsurudur. Hatta daha ziyadesiyle, internet ağının yaygınlaşmasıyla beraber, internetsiz bir bilgisayar düşünülememektedir. Ancak internet alt yapısı sadece ağ özellikleri ile değil, bilgisayar yazılım sistemleri (ICT: Internet and computer technology) ile desteklenmektedir. Bu sebeple yeni medya teknolojileri ile ilgili incelemelerde bilgisayar ve internet genellikle birlikte değerlendirilmektedir.

kaygılandırmaktadır. Bu sorunlar temelde ikiye ayrılmaktadır. Birincisi, çocukların internet ve bilgisayarla çok zaman geçirmeleri; İkincisi, güvensiz kullanmalarıdır.

Çocukların internette çok zaman geçirmelerinin kısa, orta ve uzun vadede birçok sonuçları olmaktadır. İnternette çok fazla zaman geçirdikleri için diğer görevlerini aksatma ve/veya okul başarıları gerilemektedir. Ayrıca, uzun süre internet kullanımları, obezite, göz ve eklem sorunları, tembellik, agressif davranışlar gibi sağlık sorunlarının ortaya çıkmasında etkili olduğu, sadece bilimsel araştırmalardan çıkarılan bir sonuç değil, günlük yaşamda da apriori olarak da kanıksanmış olduğu gözlemlenmektedir. İnternette geçirilen zaman arttıkça sosyal ilişkilerde gerileme ya da ebeveynlerin beklediği şekilde sosyal ilişkiler geliştir(e)memek de ailelerin çocuklar ile ilgili sık sık şikâyette bulundukları başka bir sorun olmaktadır.

Ailelerin çocuk-internet ilişkisine dair kaygılarına kaynaklık eden uzun süre kullanımdan kaynaklanan sorunların yanı sıra, güven vermeyen ticari, sosyal, hukuksal ve ideolojik ilişkilere ortam sunması da etkili olmaktadır. Ailelerin ve mahkemelerin aldığı tüm tedbirlere rağmen, kötü amaçlı sitelere ve yazılımlara müdahale edememeleri de bu kaygılara kaynaklık eden önemli bir faktördür. Yetişkin internet kullanıcıları da bilerek veya bilmeyerek kötü site ve yazılımlarla karşılaşırken, çocukların benzer durumlarda daha fazla etkilenebilecekleri kabul edilmektedir.

Günümüzde internetin insan ilişkilerinin ve günlük ihtiyaçları gidermenin önemli bir aracı olmasının yanında, günlük yaşamını olumsuz etkileyecek bir potansiyele sahip olması da internetin doğasına dair birçok soruyu gündeme getirmektedir. Tüm bu olumsuz kullanma alışkanlıklarının edinilmesinde internetin Kendine çeken özellikleri (cazibesi) göz ardı edilemez. İnternetin interaktif (web 2.0) özelliği, kullanıcılarının sosyal yaşamındaki birçok yaşantıyı internete taşıma olanağı sunması ve sosyal yaşamda yaşayamayacağı birçok deneyimi internette yaşama ya da öğrenme imkânına sahip olması, kullanıcıların internette uzun süre vakit geçirmesinde etkili olmaktadır.

Olumlu ve olumsuz sonuçlarıyla açtığı sayısız tartışmalara rağmen çocukların (pekâlâ yetişkinlerin de) diğer görevlerini ihmal edecek, sağlığını riske atacak, sosyal dünyadan izole olacak kadar neden internette uzun süre zaman harcadıkları sorusu yeterince gündeme getirilmemektedir. Daha çok çevrimiçi (online) ya da çevrimdışı (offline) uzun süre bilgisayar başında vakit geçirmenin olumsuz sonuçları konuşulmaktadır. Bu

anlamda, uzun süre internet kullanımının en olası sonuçlarından biri olan bağımlılıkla ilgili çok sayıda araştırma vardır (Hazar, 2011; Cengizhan, 2005; Nakaya, 2015; Perdew, 2014). Bu araştırmaların ise daha çok bağımlılığın tespiti ve sonuçları ile ilgili olması dikkat çekmektedir. Diğer yandan çocukların dizüstü bilgisayarı, tablet, akıllı telefon gibi dijital medya araçları ve mailden çok fonksiyonlu sosyal paylaşım ağlarına kadar çok farklı programların çocuklar tarafından kullanımına dair eğitim kurumlarında ve ailelerde birçok farklı tutum görmek mümkündür. Bu ilkesel tutumların sınırları fazla belirgin değildir. Çoğunlukla çocukların istekleri doğrultusunda esnetilmektedir. Bunun sebeplerinden biri dijital medyanın sınırsız ağı ve çocukların bu ağlara dâhil olmanın günlük sıradan bir olay olmasıdır; diğeri ise, yetişkinler dünyasında, dijital medya araç ve programların bireysel ve kurumsal kullanımlarının gittikçe yaygınlaşması, hatta neredeyse kullanmayanların nadir olduğu bir düzeye gelinmesidir.

İnternet teknolojisinin geldiği düzey: Web 2.0, yani dijital teknolojinin kişiye onu kullanmada interaktif bir alan sağlaması, TV ve radyodan izleyicisi ve dinleyicisin sadece ‘mesaj alıcı’ konumundan farklı olarak, interneti kullanan kişinin kullanım esnasında mesaj girmesine ve mesaj ayarları üzerinde birçok şekilde inisiyatif kullanma olanağına sahiptir. Özellikle dijital medyanın web 2.0 versiyonuyla beraber, kullanıcı olarak çocukların medya ile ilişkisi tek yönlü bir ilişki olarak değil, çift yönlü bir etkiden/etkileşim olarak ele almak zorunlu hale geldi. Bu bağlamda, çocuklar hem birer aktör, hem de müşteri ya da satıcı rolü oynayabilmektedirler.

İnternetin kullanıcıya interaktif bir alan sunması, kullanıcının eşzamanlı başka bir şeyle meşgul olmasını önlemektedir İnternetin sunduğu, sınırsız bilgi ve eğlencenin kaynak ve seçeneklerinin çekiciliği, internette uzun zaman harcamaya teşvik etmektedir. İnternette uzun zaman harcamanın, beslenme, uyuma gibi temel ihtiyaçların zamanında giderilmesini erteletmekte, bu ertelemeler neticesinde sağlıksız beslenme, düzensiz uyuma ve günlük sorumluluklarını ihmal etmesine neden olabilmektedir.

Bu gerçek, başka bir ifadeyle, Maslow’un klasik insan ihtiyaçları hiyerarşisi kuramlarına göre insan ihtiyaçları hiyerarşisi piramidinin ilk basamağında fizyolojik ihtiyaçları gidermeyi erteleyen ya da onların özensiz ve düzensiz giderilmesine neden olan bilgi açlığını giderme ihtiyacı var. Hangi amaçla olursa olsun, internet kullanımının

bu açlığı giderme çabası olarak nitelediğimizde, uzun süre internette kalmanın insanları bağımlılığa sürüklediği söylenebilir.

İhtiyaçlar hiyerarşisinin işleyiş düzenine göre, belirli bir kategorideki gereksinimler tam olarak karşılanmadan kişi bir üst düzeydeki kategorinin gereksinimlerini algılamaz, böyle gereksinimleri olmaz. Örneğin, günlük olarak karnını doyurabilen fakat güvenlik içinde bulunmayan, kendini sürekli olarak olası bir tehdit altında algılayan bir insanın, dünya görüşünü geliştirmek için kitap okumak gibi bir gereksiniminin olmayacağı kabul edilmektedir. Belirli bir kategorideki gereksinimlerin karşılanması durumunda kişi, bir üst kategorideki gereksinimleri karşılamaya yönelecektir. Bu durumda, kişilik gelişme düzeyinin de bir üst düzeye, ait olma ve kendini gerçekleştirme düzeylerine yükseleceği beklenmektedir.

Madem insan ihtiyaçları hiyerarşisinde bilgi açlığı giderilirken bazı sorunlar yaşanıyor. O halde bu sorunları nasıl çözebiliriz? Sorunu doğru anlamak kadar doğru ve anlaşılır bir şekilde ifade etmek de önemlidir. Bu anlamda, bu araştırmanın uygulama kısmı, çocukların iletişim çağının yeni teknolojilerini kullanma biçimleri ve bu teknolojilerin sosyalleşme sürecinde çocuklar üzerindeki çok yönlü etkileri, ebeveynlerin gözlem ve düşüncelerine başvurularak sorunla ilgili veriler elde edilmeye çalışılmıştır.

1.9. Aile ve Ebeveyn-Çocuk İlişkilerindeki Değişimler

Modern çocuk anlayışına göre, birçok kurumun dolaylı etkisi olsa da, çocukların sosyalleşme sürecini yönlendirmeye çalışanlar daha çok aile, eğitim ve hukuk kurumu ve bu kurumların destek istediği başka alanlardaki uzmanlar olmaktadır. Bu kurumların öngördüğü sosyalleşme süreci ve içerikleri, aslında çocukların mevcut sosyo-kültürel ve siyasal düzeninin bir parçası ve devamını sağlayacak nesillerin yetiştirilmesidir. Bu anlayış, Fransız İhtilali'yle başlayıp ulus devlet sisteminin yerleşmesiyle pedagojik bir formasyon olarak günümüzde de devam etmektedir. Bu anlayışa göre, ileride toplumun birer üyesi olacak çocukların, devletin ve iktidarın belirlediği siyasal, tarihsel tahayyülün koruyucusu bir nefer olarak yetiştirilir. Oysa bugün, dijital medya çağında, yetişkinlerin, kurumların ve iktidarların aynı pedagojik formasyonla çocukların sosyalleşme sürecini kontrol etmesinin oldukça tartışmalı hale geldiği söylenebilir. Gündüz Vassaf'ın (2014) dediğine göre ;

> *"Tarihte ilk kez yetişkinlerle çocukların rolleri tepetaklak olmak üzere. Bugüne kadar uygarlığımızda nereye geldiysek yetişkinlerin becerilerini yeni kuşaklara aktarmasıyla geldik. Tarihimizde ilk kez çocuklar yetişkinlerden değil, yetişkinler çocuklardan öğreniyor yeni teknolojileri. Giderek kısalan zaman birimlerinde yenilenen teknolojilerle en çok onlar haşır neşir. Gündelik yaşantımızda bu dünyayla baş edebilmeyi artık gençlerden öğreniyoruz, gençlerin yardımına muhtacız. Bilgisayardaki gelişmeler, üniversite çağındaki gençlerin buluşlarıyla gelişen teknolojiler, kurdukları şirketlerle neyi, nerede, nasıl yapacağımıza yön vermeleri, yeni bir dünyanın, insan ilişkileriyle, kuşaklar arası etkileşimde günümüze dek yaşanmamışların habercisi" (s. 14)*

Günümüzde yaşanan bir çok toplumsal çatışma alanlarından biri de gençler ile yaşlılar arasındaki kırılmanın olacağını belirten Vassaf, bu kırılmanın, yeni nesillerin yetiştikleri kentsel yaşamı, yeni teknolojilerin ortamı ve doğadan kopukluğun etkili olduğu tespitini yapmaktadır. Yeni medya teknolojileri, sadece doğa ile bağı kopmuş kentsel çevrede büyüyen çocukları değil, bir küresel ağ olarak kırsal alanların en küçük birimlerinde yaşayan çocuklara da kolayca ulaşmaktadır.

Günümüzde medyanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerine karşı aileler farklı tutumlar geliştirmektedirler. Burada bu tutumlardaki farklılıkların sebepleri, aile profillerine göre (eğitim, yaş, kültür, ekonomik durum vb.) değişmektedir. Ancak aile tutumlarına kaynaklık eden daha temel bir sebep aile yapılarının ve işlevlerinin değişimidir. Bu değişimin ilk basamağı ve bağlamı endüstriyel toplumla beraber yaygınlaşan modern çekirdek aile yapısıdır.

Son yarım yüzyılda moderniteden postmoderniteye geçiş olarak ifade edilen bir süreç yaşandı. David Elkind (2001), bu süreçte, algılama, değer verme, kendimizle ve dünyamızla ilgili algılama yöntemlerimizde köklü değişimler yaşandığını belirterek, bu zorlu dünyadan bir kaçış yolu olarak tasvir edilen çekirdek ailenin dahi hızla kaybolduğunu belirtir. Çekirdek aile, kamusal ve özel sınırlar, ev ve işyeri ve yetişkinler ile çocuklar arasındaki sınırların sık sık hem de sert bir şekilde kesilmesine neden oldu. Bu aile yapısı açıklık, karmaşıklık ve çeşitliliğiyle çağdaş yaşamımıza yansımaktadır. Bunun sonucunda çekirdek aileden oldukça farklılaşan yeni aile yapısı, karı-koca, ebeveyn-çocuk, çocuk anlayışları gelişti. Aile içi bağlar daha da gevşekleşti ve aile üyeleri beraberlikten özerkliğe doğru bir yaşamı daha çok tercih ederken, ebeveynler de

çocukları merkeze alan bir aile yaşamından ebeveynlerin merkezi konumlanmasıyla sonuçlanan, dolayısıyla çocuğun duygusal olarak desteklenmesinin yerine ebeveynin daha teknik sayılacak desteği ön plana çıkmış bulunmaktadır. Yani çocuk, ailenin yoğun duygusal yakınlığı yerine, eğitim, sağlık, yaşına göre yapması gereken görev ve ödevleri konusunda desteklenmektedir. Bunun için çocuk masumiyeti, sevimliliği yerine yetenekleri ile daha çok öne çıkarılmaktadır (s.16-17).

Çekirdek ailenin akışkan sınırları özellikle çocuklar ve ergenler için olumlu karşılanıyordu. Çekirdek aile yapısı ve işleyişi çocukların güvenliği ve korunmasının bu çerçevede sağlanması da onların istek ve büyümelerindeki çatışmalar için enerji ayıracağı varsayılıyordu. Özel ve kamusal iş verenler çalışma hayatında bazı ebeveynler için bazı olanaklar sağlarken, bazıları için de zorluklar, kısıtlamalar söz konusuydu. Anneler, çocukları yetiştireyim derken, örneğin, sabah ya da öğleden sonra bazı sportif kurs ve kültürel faaliyetlere götürmek gibi, sık sık tam zamanlı iş ve kariyerlerini devam ettirmekte hayal kırıkları yaşadı. Babalar ise sık sık para kazanma ve iş yaşamına adapte olma beklentileri karşısında daha fazla yük altına girdi. Mutsuz bir evliliği olan ebeveynler, çoğunlukla çocukları boşanmadan etkilenmesin diye yaşam boyu bir ilişkiyi devam ettirmektedir. Öyle görünüyor ki çekirdek ailenin sınırları, çocukların ihtiyaçlarına hizmet ederken, daha geniş anlamda ebeveynlerin ihtiyaçlarıyla da birleşmektedir. Her ne kadar ebeveyn ile çocukların ihtiyaçları ve çalışma yaşamı arasındaki bağlar birbirini destekler görünse de, bu durumun handikaplarının modern çekirdek ailenin dengesizliğini de bize göstermektedir.

Elkind'e (1995) göre bu dengesizlik aslında görecelidir. İdeal nükleer aile, bu sosyoekonomik ortamda büyük ölçüde nadiren tam olarak gerçekleşmiş bir beyaz orta sınıf fantezisi oldu. Özellikle düşük gelirli ailelerde çocuklar sık sık oturulan yere yakın iş yerinde ya da aile işinde ebeveynlerin yanında çalışırken, ev-işyeri ve yetişkin-çocuk sorumlulukları arasındaki sınırlar bulanıklaşmaktaydı. Özellikle göçmen ailelerin çocukları yeri değerlerin etkilerine karşı daha açık olmakta, zamanla eski geleneksel değerlerini kaybetmekte ve daha iyi bir gelecek için çok çalışmakta ve fedakârlıklar yapmaktadırlar. Düşük gelirli ve göçmen aileler, çekirdek ailenin dengesizliğini daha iyi yansıtmaktadırlar (s. 4).

Orta gelirli aileler arasında da çekirdek ailenin dengesizliği görecelidir. Bazı ebeveynlerin çekirdek ailenin rolünün bir pratiği olarak çocukları büyütürken aşırı korumacı oldular. Dünün çekirdek ailesinin aşırı kural ve korumadan muzdarip çocukları, bugünün postmodern ebeveynleri olarak çocuklarını yaşamın gerçekleri ile daha yakından deneyimlemeleri için onları daha serbest bırakmaktadır. Bu eski dengesizlik durumu 1950'lerin çekirdek ailesinin karakteristik özelliğidir (s. 3)

Postmodern geçirgen ailenin ortaya çıkması ile söz konusu çekirdek ailedeki dengesizlik durumu tersi yönde hareket etmiştir. Birçok bakımdan çekirdek ailedeki korunma refleksinin bölünmesi ya da sınırlarının parçalanması ebeveynlerin lehine oldu. Bu çöküşün bir sonucu olarak, postmodern aile çekirdek aileden daha fazla çeşit yaşam tarzlarına sahip olmaları oldu (s. 15).

Okul öncesi çocukları olup da tam gün çalışan kadınların profesyonel çocuk bakıcılarına ücret karşılığı çocuklarını baktırmaları hızla yaygınlaştı. Diğer yandan daha büyük sayıda ebeveyn, evlilik hoşnutsuzlukları sebebiyle evlilik dışı çocuk doğurmaya karar verdiler. tek ebeveynli aileler de Amerika'da hızla yaygınlaştı. Bu da iki üç evlilikten anne ya da babaları farklı yarım öz ya da üveyli alışılmamış bir aile yapısını oluşturdu. (s. 15-38)

1.10. Yetişkinlik ve Çocukluk Kültüründe Değişim

Yirminci yüzyılın ilk yarısında çocuklar, yetişkinlerin dünyasının zorlukları içinde masumiyet ve izolasyon ile anılıyordu. Giyim ve dil açısından olduğu gibi, ölüm, doğum, cinsellik ve para konularında da bahse dâhil olamıyorlardı. Ayrıca eğitim kademelerinde desteklenen bir ayırıcı yaş sistemi vardı ki bu bir çocuğun hangi yaşta neleri bileceğini belirliyordu.

Son otuz yılda çocuk imgesinde ve rollerinde gözle görülür kayda değer bir değişim yaşandı. Çocukluk yaşamın tüm dönemleri gibi, görünmez bir şekilde yaşamın bir dönemi olarak tam anlamıyla korundu ve himaye edildi. Günümüzde çocuklar daha az çocukçadır. Yetişkinlerin alışmadığı şekilde yetişkinler gibi konuşuyor ve onlar gibi davranıyorlar. Bizim bu trendi çocukluğun sonu olarak adlandırmamız lazım. Fakat bu bize çocukların yetişkinlerden farklı bir nosyon olmadığına dair açık bir duyguya sahip olmamız için sadece hikayenin yarısını anlatmaktadır. Gerçek şu ki son yirmi yıldır

yaşça yetişkin olmasına rağmen birçok yetişkin, yetişkin çocuklar gibi konuşmaya, giyinmeye ve davranmaya devam ediyor. Görülen o ki kültürümüzde çocukluk ve yetişkinlik büyük oranda birleşmiş durumda. Kitap kültürü ile televizyon kültürünün bununla ilişkisi vardır.

Bir kültürde giyim kişinin statüsü hakkında bilgi veren en açık göstergelerden biri olarak kabul edilmektedir. Çocukların ne giydikleri değil, giydiklerinin yetişkinlerinkinden farklı olması önemliydi. Günümüzde bir şehrin caddesinde ya da parkında yürüdüğümüzde giyim sınırlarının aşıldığını görürüz. Birçok yetişkinin çocuklara has resim ve figürlü elbiselerden giydikleri, onların oyun kıyafetleriyle dolaştıklarını hatta iş yerine gittikleri görülebilir. Genç moda tasarımcıları da yetişkinlere yönelik giyim tasarımlarında çocuk ve yetişkin giyimlerinin sentezi olan örnekler sunmaktadırlar. Meyrowitz'e (1984) göre tüm bunlar farklı sosyalliklerin yeniden aynılaşması fenomenini göstermektedir. Artık yetişkinler ve çocuklar daha çok birbirine benzer şekilde davranmaya başlıyor. Çocukların duruş, oturuş ve tepkiler gittikçe daha fazla yetişkinlerinkine benzerken, yetişkinler de kamusal açık ya da çocuklara ait bir mekânda çocuklar gibi çocuk oyunları oynamaktadır. Doğrusu, son nesil oyunlar da, bilgisayar ve video oyunları hem çocuk hem de yetişkinler tarafında oynanmaktadır (s. 20-22).

Yaşa bağlı kelime ve dil formlarının da, argo ve ayıp kullanımlarının da birleştiğini ve geniş yaş grupları tarafından kullanıldığı görülmektedir. Çocuklar gittikçe daha çok yetişkinler gibi konuşmakta ve yetişkinler de çocuklar gibi konuşmakta. Eğer özel olarak küfür edilmesi gerekiyorsa yetişkin ve çocuklar birbirinin önüne geçmeye çalışmaktadır. Dahası, ebeveynlerin otoritelerinin görünmezliğini bize gösteren şey, çocuklar anne ve babalarını ilk adımlarıyla çağırmalarıdır.

Çocuklarla hangi konuların konuşulup hangilerinin konuşulmayacağı çok fazla açık değildir. Çocuklar, daha önce dâhil olmadıkları yetişkinlerin konuştuğu konular, eğitim, sex, doğum, ölüm, kürtaj vb. Ancak günümüzde çocuklar nükleer tehlike ve kürtajı konuşmaktadırlar.

Bir ailenin doğuşu olarak nitelendirilen bebeklerin doğum süreci çocukların rutin olarak günlük bahsettikleri konulardan biri olmaktadır. Çocuklar bebeklerin doğuşu ve onların

yetişmelerinin koşul ve kurallarını yetişkinlerin bahsettiği gibi bahsediyorlar. Bu durumdan dolayı çocuklar küçük kardeşlerine örnek olmaya davet ediliyor.

Eğitim, kariyer seçimleri ve gelişim dönemleri daha öncelikle çocuklarla ilgili konuşulurken, gittikçe artan bir oranda orta yaş dönemi yetişkinler kariyer değiştirmek için yetişkin eğitim programlarına kayıt yaptırmaktadır. Yetişkinlerin psikolojik doğası da çocuklarda görülen 'ben merkezci'lik', 'ben manifestosu' olarak nitelenebilecek şekilde değişmektedir (Meyrowitz, 20-21).

Araştırmalar, yetişkinlerin çocuklarla ilgili geleneksel sorumluluk duygularının azaldığını göstermektedir. Bunun gibi, yetişkinler gelecekte keskin bir başarısızlığa uğramamaları için daha az çocukların geleceği için fedakarlık yapma isteğini duyuyor. Geleneksel ebeveyn bakışının kaybedilmesinin sonuçlarından biri de ev içinde daha fazla demokrasidir. Ebeveyn ve çocuklar arasında daha fazla eşitlik var ve ebeveynler çocukların endişe, başarısızlık ve kusurlarını kabul etmeye eğilimi göstermektedirler.

Aynılaşmış (homojen) bu yetişkin ve çocuk statülerin bir göstergesi de sinema ve edebiyattır. Bu alandaki örneklerde yetişkinler çocuklar gibi, çocuklar ise fazla büyümüş (overgrown), ya da büyümüş de küçülmüş yetişkinler gibi rol oynamaktadırlar. Çocuklar sadece sıklıkla çok akıllı temsil edilmemekte, aynı zamanda birçok televizyon programında bazen çok fazla olgun, hassas ve zeki olarak resmedilmektedir. Çocuklar sadece sıklıkla çok akıllı temsil edilmemekte, aynı zamanda birçok televizyon programında bazen çok fazla olgun, hassas ve zeki olarak resmedilmektedir.

Çocukların değişen statülerinin legal hale gelmesinde çocuk hakları ile ilgili deklerasyonların da öncülük etmesiyle hukuki düzenlemelerin de etkisi vardır. Çocukluğun yasal statüsü, onların evden uzaklaşması, evlenmesi, boşanması gibi konularda hızla değişti. Çocuklar sadece sıklıkla çok akıllı temsil edilmemekte, aynı zamanda birçok televizyon programında bazen çok fazla olgun, hassas ve zeki olarak resmedilmektedir. Çocukların değişen statülerinin legal hale gelmesinde çocuk hakları ile ilgili deklerasyonların da öncülük etmesiyle hukuki düzenlemelerin etkisi vardır.

Çocukluğun yasal anlamı on beş yaş altı çocukları için muğlak bir anlam ifade ederken, daha çok yetişkinlerin suç sayılan kabahatleri ile anılmaktadırlar. Yetişkin yasal sorumluluğu da son yıllarda muğlak bir hal aldı.

Çocuk ve yetişkinlerin eski dokunulmaz yasal statüleri yerine yeni mahkemeler tarafından çocukların sağlık kurumlarında ve yönetim birimlerindeki sorumlulukları belirlendi. Mahkemeler çocukların görüşlerine göre daha fazla psikolojik ve sağlık destekleri ihtiyacını dikkate almaktadır. Bu da yetişkinlerin çoğunlukla çocuklar adına karar almalarının önünü kesmektedir.

Çocuk hakları hareketinin de etkisiyle çocukların sorunlarının açlık ve güvenlik konularında yoğunlaşmasının ötesinde sosyal ve politik hakları ve karar alma mekanizmalarında aktif olmasında etkili olmaktadırlar. Bu durum karşısında 'çocuk refahını önemseyen (Children's welfare) insan hakları savunucuları, çocukların toplumsal bir azınlık olarak temel vatandaşlık haklarının edinilmesini savunurken; çocukların hürriyetini savunanlar (children's liberation) ise onların daha aktif birer vatandaş olarak karar alma mekânizmalarında da yer almalarını savunmaktadır. Bazı araştırmacılar da çocukların yetişkinlerle birçok haklara sahip olması ve kendileri ile ilgili bireysel ve kurumsal kararların alımında aktif rol almalarının yetişkinlerin çocukları kendi dünyalarından uzaklaştırma ve onlardan kaçmalarının bir göstergesi olduğunu belirtmektedirler (Farson, 1974 ve Holt, 1974'ten aktaran Meyrowitz, 1984: 20).

Çocukluk ile yetişkinlik sınırlarının muğlaklaşması, dahası kalkmasına dair iddialar özellikle Piaget ve Erikson'un yaş-biyolojik, sosyal ve bilişsel yeterlilikler determinizmininin ötesinde yeni tartışmalar açmıştır. Bu tartışmalar, her ne kadar bireysel biyolojik, fizyolojik ve bilişsel gelişim özellikleri ile ilgili olmasa da çocukların sosyalleşmesinde yeni kültür ve teknolojilerin etkisinin giderek daha çok gündeme geldiği görülmektedir. Bu anlamda radyo, televizyon, sinema ve daha sonra bilgisayar ve internet teknoloji ile bu farklılaşarak ama artarak devam etmektedir.

Yaş-gelişim dönemleri ve görevleri ilişkisine bağlı olarak desteklenen geleneksel rol ayırımlar, yeni sosyalleşme ortamlarının yaş-rol ilişkilerini açıklamaya imkân vermemektedirler. Meyrowitz, geleneksel "doğal" çocukluk ve yetişkinlik anlayışının dayandığı dar tarihsel ve kültürel temellere dayanmasının bunda etkili olduğunu

belirtmektedir. Oysa farklı tarihsel dönemlerde, farklı kültürlerde ve aynı kültürlerde farklı yetişkinlik ve çocukluk tasavvurları mevcuttur.

Yine de mevcut yaş-rol ilişkisini anlamak için çocukların biyolojik varlıkları ile çocukluğun sosyal inşası arasında bir ayırım yapmanın yanında, yetişkinlerin olgunluğuyla ilgili yetişkinlerin sosyal rollerine dair bir ayırım yapmayı önermektedir Meyrowitz. Bunun için, sosyal gelişimde bireysel farklılıkların sınırlarını keşfetmek çok zor olsa da, kültürel ve psikolojik farklılıkların farklı yaşlarda genel olarak sosyal rollerin tanımlanmasında geniş anlamda etkileri görmezden gelindiğinde, fiziksel gelişime dair gözlem, insanların farklı yaşlarda, özel zamanlarda ve yerlerde zihinsel kapasite testlerinin yapılabileceğini belirtir. En nihayetinde de "çocukların birçok açıdan her zaman 'çocuk', yetişkinlerin de 'yetişkin' olacağını, fakat 'çocukluk' ve 'yetişkinlik" kavramlarının da sınırsız çeşitlilikte olacağını" belirtmektedir. Araştırmalardan gelişim dönemlerine dair çok şey öğrendik ama bu araştırmalar tamamlanmış değildir. Açıktır ki insan gelişiminin sabit bir tanımlanmasını yapmak, çocuk ve yetişkinlerin rollerinin değişimini etkileyen birçok değişkeni görmezden gelmek ya da etkisini en aza indirgemek olur (s. 21-25).

Sosyal statünün değişimini etkileyen unsurlardan biri de toplumsal enformasyona erişmedeki olanakların değişmesidir. Genel olarak benzer sosyal statülere sahip olanlar benzer sosyal kurum ve enformasyona ulaşmaktadırlar. Yaşa bağlı insani gelişim ve sosyal roller sadece psikolojik ve zihinsel temellere dayanmamakta, fakat aynı zamanda kişinin hangi sosyal bilgi kaynaklarına ulaşmasıyla da ilgilidir. Sonuçta sosyalleşme düzeyi, psikolojik ve zihinsel gelişim yanında sosyal enformasyon sınırlamalarıyla da ilişkilidir. Örneğin on yaşındaki çocuklarla paylaştığımız bilgileri altı yaşındakilerle paylaşmamamız gibi. Dolayısıyla sosyalleşme, gelişim düzeyleriyle ilgili süreç ve bu düzeylere bağlı olarak paylaşılan sosyal enformasyona da dayanmaktadır. Çocuklar yetişkinliğe doğru yükseldikleri her kademede sosyal enformasyona ulaşma durumları, zihinsel gelişimleriyle beraber sosyal statülerine bağlı olarak da değişmektedir. Sonuç olarak, bir toplumda yaşa, kültüre ve sosyal statüye dair farklı düşüncelere sahipsek kimin kimin hakkında ne bildiği ya da bileceği sosyalleşme süreci de o kadar farklılaşabilecektir (s.26).

Eğer sosyalleşmeyi bilgiye ulaşma düzeyi ile ilişkisini göz önünde bulundurursak, medyanın etkisini de açıklama olanağı doğmaktadır. Birçok araştırma, medya mesajlarının (iletilerinin) farklı yaş gruplarındaki insanları etkilemelerine, sosyal ve kurumsal etkileri sebebiyle sosyalleşme süreçlerinde medya teknolojilerinin rolüne dikkat çekmektedir. Yetişkinlik ile çocukluk arasındaki statü ve rollerinin birleşmesinde ya da bunların arasındaki sınırların belirsizleşmesinde aile geleneklerinin, dini inancın, okullaşmanın, sosyal sınıfların, yerleşim yerleri ve kanalları gibi birçok faktörün etkisi olsa da, medyadaki değişim ve etkilerinin tüm bu değişimlerden daha baskın bir rolünün olduğuna dikkat çekmektedir Meyrowitz (s. 27).

1.11. Aile Yapısındaki Değişimlerin Çocuklar İçin Yarattığı Yeni Ortam

Çocuklar dünyaya gözlerini açarken, öncelikle kendilerini, sonra çevredekileri tanımada aile ortamı etkili olmaktadır. İlk deneyimlerini edindiği ortam olarak aile ortamı, kendisiyle sağlıklı ilişkiler kurulduğunda kendisine yönelik benlik algısı ve çevresindekilerle kuruduğu ilişkiler de sağlıklı olacaktır. Çocuğun çevresiyle kurduğu sağlıklı ilişkiler sayesinde yaşadığı ailenin ve genel olarak da toplumun sosyo-kültürel değerlerini benimser ve sosyal ilişkilerde ortak bir iletişim dilini kullanmayı başarır. Böylece çocuk toplumun bir üyesi olarak o toplumun kültür ve değerlerini geleceğe taşıma rolünü oynar.

Aile, topluma yeni bireylerin katılmasında yerine getirdiği işlev sebebiyle tüm toplumlarda önemsenmiştir. Ancak ailenin yapısı, çocuk yetiştirmeye bakışı ve etkisi, tarım toplumunun geniş aile yapısından sanayi toplumunun ileri kentsel toplumda çekirdek ailesine doğru değişti. Teknolojideki yeni gelişmelerle beraber aile değişmeye devam etmektedir. Bu değişim sürecinden toplumumuz da etkilenmiş, geleneksel geniş aile yerine anne-baba ve az sayıda çocuktan ibaret çekirdek aile ve tek ebeveynli aileler ortaya çıkmıştır.

TÜİK 2006 Aile Yapısı Araştırması'na göre; Türkiye'de geniş aile oranı %13.3, çekirdek aile oranı %80.7, tek kişilik hane halkı %6.0'dır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın 2011 yılında yaptırdığı Türkiye'de Aile Yapısı araştırmasının verilerine bakıldığında, aile yapısı ve çocuklara dair tutumlar hakkındaki değişimleri görmek mümkündür.. Sahip olunan ortalama çocuk sayısı 2,6'dır, en az iki çocuk isteyen ailelerin oranı %96'dır. Aynı araştırma verilerine göre, çocuk yapmanın artık

düşünülmediği 45-54 yaşları arasındaki ebeveynlerin sahip oldukları ortalama çocuk sayısı 3,2 iken, 65 ve üstü yaşlardakilerin sahip oldukları çocukların ortalaması ise 4,4'tür. Türkiye genelinde bireylerin sahip olmak istedikleri çocuk sayısının ortalaması 3,2'dir. Bu verilere bakıldığında yirmi yıl içinde sahip olunan çocuk sayısında önemli bir düşüş olduğu görülebilir.

Ailedeki yapısal değişimle beraber, çocuğa bakış ve yetiştirme anlayışlarında da değişimler yaşanmaktadır. Geleneksel aile ortamında çocukların geniş bir sosyal çevreyi (ebeveynlerinden başka yakın uzak akraba ve komşular) daha yakından tanıması ve onların deneyimleriyle sosyalleşme sürecini yaşamasına karşın; günümüzde nüfusun büyük oranda yaşadığı kentlerde çekirdek ailede çocuklar daha çok anne-baba, kardeş ve bazıları için az sayıda komşu bireyleri ile sınırlı düzeyde bir sosyal ortamı paylaşmaktadır.

Okullaşmanın yaygınlaşması, özellikle okul öncesi kreş ve anaokulu eğitimine daha çok sayıda çocuğun gönderilmesi, kentsel yaşamda çalışan ebeveynler için kaçınılmaz bir çözüm gibi görünmektedir. Çalışma yaşamına annelerin de katılmasıyla beraber, ebeveynler ile çocuklar arasında iletişim sorunları yaşanmakta ve çocuklar, gençler ve büyükler arasında kuşak çatışmaları yaşanmaktadır. Ailedeki yapısal ve kültürel değişimler televizyon, bilgisayar ve internet teknolojileriyle çocuklarla ilgili yeni sorunları gündeme getirmektedir. Teknolojinin var ettiği sanal yaşam biçimleri, bireyleri zamanla daha çok yalnızlığa itmekte ve aile ortamı, *Aynı ev içerisinde yaşayan ama paylaşımdan yoksun insanlar kümesine* dönüşmektedir. Bu *sanal hastalıklar* kontrol altına alınmadığı sürece aile denilen en küçük birimde, en temel ihtiyaçlardan biri olan "sıcak-paylaşıma dayalı" ilişkilerin çözülme sürecini hızlandırması muhtemeldir (Türk, 2016: 194).

Gerek ailedeki değişim gerek çocuğun yeni sosyal çevresi, çocuk yetiştirmeyle ilgili yeni tutumlar geliştirmemizi zorunlu kılıyor. Bu değişimin boyutları ile ilgili Sue Palmer şu tespitleri yapmaktadır:

> *"Çocuk yetiştirmek hiçbir zaman kolay olmamıştır ancak günümüzde bir mayın tarlasına dönüşmüştür. 21. Yüzyıl ebeveynleri, esaslı zorlukları aşarak – aburcuburla beslenme, fazla şeker yemekten kaynaklanan enerji patlaması, televizyon bağımlısı çocuklar, bıktırma yoluyla istediğini yaptırma gücü, eve*

hapsedilmiş "pilli" çocuklar, elektronik dadılar, teknoveletler vs. – dikkatle kendilerine yol açıyorlar, fakat yeterli dayanak noktalarından yoksun oldukları aşikâr" (Palmer, 2011: 19).

Palmer, çocukların ebeveynler tarafından yönlendirilemeyecek derecede baskın çıkmalarında, aile yapılarındaki değişimin ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin rolüne işaret ederek, her şeyin geçmişte olduğundan çok daha hızlı gerçekleştiğini belirtmektedir.

1.12. Kentsel Çevre Ekseninde Çocukluk

Kentsel toplumun önemli sorunlarından biri çevre sorunudur. Çevre birkaç başlık altında sorunsallaştırılmaktadır. Birincisi; kentsel yapı (mimari), İkincisi; çevre düzenlemesi, Üçüncüsü ise doğal çevre (mahalle ve yeşil alan veya boş alanla ilgili sorunlardır. Her üç bakımdan da kentleşme dikey ve yatay olarak arttıkça çevre sorunları hem kaba alt yapı hizmetleri açısından hem de kent toplumunun talep ettiği kültürel inceliklere dayanan sanat, spor ve oyun-eğlence mekânlarına dair olmaktadır.

İkinci tür sorunların başarılı bir şekilde planlanması, ikinci tür sorunların daha kolay üstesinden gelinmesini kolaylaştıracaktır. Yine de birinci tür sorunlar, çevre ve mimari ile altyapı sorunları ileriyi düşünerek planlanmasa da ikinci tür sorunlar kültür ve sanat üretim alanlarının ele alınamayacağı anlamına gelmiyor (Konuyla ilgili farklı sorunlar için bakınız: ASPB, 2015; Çakırer-Özservet ve Küçük: 2015).

Kentsel çevre sorunları çocukların kentsel toplumdaki varlıklarını da önemli ölçüde etkilemektedir. Kötü çevre şartları çocukların kentsel toplumda gündelik yaşamda kamusal alanda görünümünü zorlaştırmaktadır. Sıralı beton blokları onlar için doğal veya özel oyun ve yaşam alanlarını ortadan kaldırmakta ve onların daha fazla iç mekânlara hapsolmasına neden olmaktadır. Postman'ın belirttiği çocuk-yetişkin arasındaki mesafe okullaşmadan sonra, kentsel çevrenin etkisiyle başka bir boyut kazanmış olmaktadır. Çocuklar okul dışında sadece yetişkinlerle değil, akranlarıyla da bir araya gelememektedir. Okul gün ve saatleri dışında içinde zaman geçirdiği ortam dijital medya çevresi olmaktadır. Doğal çevreden kopukluk derecesi, dijital medya il daha çok zaman geçirme fırsatı vermektedir. Dijital medya çevresi ile doğal çevrenin çocuklar açısından ters orantılı mıdır? Eğer elverişli doğal çevre şartlarına sahip olanlar

ile kötü çevre şartlarına sahip olanların dijital medya araçlarını kullanma biçimi ve dijital medya araçlarının etkileri açısından çocuklarda bazı davranış farklılıkları gözlemleniyorsa bu durumda aile yapıları ve tutumlarını önem kazanmaktadır. Ailelerin dijital medyaya dair düşünceleri ve çocuk-dijital medya araçları münasebetiyle ilgili tutumları geleneksel sosyalleşme kuram ve kurumlarının yerini yeniden gözden geçirmeyi gerekli kılmaktadır.

BÖLÜM 2: ARASTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma modelleriyle ilgili farklı sınıflandırmalar yapılmıştır. Bu sınıflandırmalardan yaygın olarak kabul edileni nitel ve nicel araştırma sınıflandırmasıdır. Kullanılan teknikler açısından da "Dijital Medya ve Çocuk: Sosyalleşmenin Yeni Boyutları" adlı bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum araştırması yaklaşımı kullanılmıştır. Durum araştırması yaklaşımının dayandığı felsefi arka plan (çatı), sosyal yapılandırmacılık, diğer bir adlandırmayla yorumlayıcı anlayıştır. Bu anlayışa göre, bireylerin içinde yaşadıkları ve çalıştıkları dünyayı anlamaya çalışırken, onların deneyimlerinden yola çıkarak belirli eşya veya nesnelere yönelik öznel anlamlar geliştirirler. Araştırmacının bu anlamların çokluğu karşısında sadece birkaç fikir veya kategori ile sınırlandırılmayacak kompleks bir bakış açısına sahip olması beklenir. Araştırmacı ne kadar çok katılımcıya ya da farklı bakış açılarına ulaşırsa araştırmaya o kadar hâkim olma şansına sahip olabileceği kabul edilmektedir. Bu anlayışla yapılan araştırmalar bir teoriden hareket etmek yerine, bir teori veya anlam modelleri üretilmeye çalışılır ve bunlar tümevarımsal bir yol izlenerek geliştirilir. Ancak bunu yaparken araştırmacının dar anlamda belirli bir soru üzerinde yoğunlaşmak yerine, ilk bakışta anlaşılmayan, görülmeyen verilere de ulaşarak anlamlı bütünlüklere ulaşmak hedeflenir.

Creswell (2013), bu araştırma anlayışının pratiği ve karakteristik özellikleri için şunlara vurgu yapmaktadır:

> *"Araştırmacı, insanların ne söylediklerini dikkatlice dinlerken veya ne yaptıklarını gözlemlerken, sorular ne kadar açık uçlu olursa o kadar iyi olur. Bu sebeple yapılandırmacı araştırmacılar, bireyler arası etkileşim "süreçlerine" vurgu yaparlar. Ayrıca, katılımcıların tarihi ve kültürel ortamlarını anlamak için insanların içinde yaşadıkları ve çalıştıkları özel ortamlara da odaklanırlar (s. 24-25).*

Bu anlayışa göre araştırmacılar, başkalarının dünyayı nasıl anlamlandırdığını anlamayı ve yorumlamayı amaçlarlar. Ancak, araştırmacıların yorumlarını şekillendiren kendi özgeçmişlerini betimleyip, araştırmadaki konumlarını ortaya koyarak, araştırmanın kendi bireysel, kültürel ve deneyimlerinden nasıl etkilendiğini belirtirler. Sonuç olarak,

araştırmacının öznel durumunun etkili olduğu yorumlar yaparlar. Bu sebeple bu anlayışa "yorumlayıcı" araştırma denilmektedir. Durum çalışması araştırması, nitel araştırma desenlerinden biri olarak, gerçek yaşamda güncel bağlamı ya da ortamı içinde bir durumu araştırmada kullanılan bir strateji, bir metot ya da desen olarak kabul edilmektedir (Creswell, 2013:25).

Durum çalışması araştırmalarının sosyal bilimlerdeki tarihi sosyoloji ve antropoloji tarihi kadar eskidir. Antropolog Malinowski'nin Trobriand Adalarındaki yerlilerle ilgili çalışması, sosyolog LePlay'ın aileler üzerindeki çalışması, Şikago Okulu araştırma geleneğinden gelen Thomas Znaniecki'nin Amerika'daki Polonyalı köylüler çalışması, durum araştırması çalışması araştırmalarının öncüleri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Alman sosyal bilim geleneğinde Max Weber ve Wilhelm Dilthey'in çalışmaları da yorumlayıcı sosyal bilim araştırmalarının öncüsü olarak gösterilmektedir. Durum araştırmasında, gerçek yaşamdaki bir ya da birden fazla durumlar hakkında, gözlemler, mülakatlar, görsel ve işitsel materyaller, dokümanlar vb. aracılığıyla çoklu bilgi kaynakları kullanılarak detaylı ve derinlemesine bilgi toplanıp bir durum tasviri ya da durum temaları ortaya konulmaktadır (Creswell, 2013: 25; Neuman,2014:130).

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni, İstanbul'da yaşayıp 6-12 yaş aralığında olan çocukları ve ebeveynlerini kapsamaktadır. Bu evreni temsil edebilecek ve araştırma sorularının cevaplanabilmesi amacıyla üç ilçe seçilmiştir. Bu üç ilçenin tüm mahalleleri göreceli olarak sosyal, kültürel ve ekonomik durumları açısından alt, üst ve orta düzey olarak sınıflandırılmış; her düzeyi temsil eden mahallelerden ebeveynlerle görüşülmüştür.

Çalışmanın evreni olarak İstanbul'un üç ilçesinde görüşülen ebeveynler, sistematik tesadüfi (random) örneklem yöntemiyle seçilmişlerdir. Bu örnekleme yönteminde örnekleme dâhil edilen elemanlar iki işlem sonucunda seçilmektedirler. Araştırmanın evreni önce tabakalara ayrılmakta, sonra da her tabakayı temsil edecek elemanlar basit tesadüfi örnekleme ile istenilen sayıda bu tabakalardan alınmaktadır. Bu işlem araştırma pratiğinde konusuna göre, bölge, şehir, mahalle, meslek grupları, yaş, eğitim, gelir, cinsiyet ve sosyo-ekonomik özellikler, evreni tabakalara ayırmada kullanılan ölçütler olabilir (Gökçe, 2007:116).

Bu çalışmanın örneklemi için, evren olarak Küçükçekmece, Üsküdar ve Şişli ilçelerinin her bir mahallesi birer tabaka kabul edilip, her bir mahalleyi temsil edecek yeterli sayıda eleman (ebeveyn) tesadüfi olarak seçilmiştir. Seçilen elemanların yaş, cinsiyet, doğum yeri, meslekleri ve aylık gelirlerinin aşağıdan yukarıya doğru farklılıklar göstermesine özen gösterilmiştir.

Her ilçede görüşülen anne ve baba sayısının eşit ya da birbirilerine yakın olmasına çalışılmıştır. Örneklemin temsil gücünün genişliği için farklı meslek gruplarından kişiler tercih edilmiştir. Buna göre Küçükçekmece ilçesinin farklı mahallelerini temsil amacıyla 11 baba ve 16 anne, toplamda 27 ebeveyn ile görüşülmüştür. Şişli ilçesinde ise 12 baba ve 11 anne olmak üzere toplam 23 ebeveyn ile görüşülmüştür. Üsküdar ilçesinde de 14 baba ve 11 anne olmak üzere toplamda 25 ebeveyn ile görüşülmüştür. Üç ilçede toplamda 75 anne ve babayla görüşülmüştür.

2.3. Araştırmanın Ana ve Alt Soruları

Bu araştırmanın ana sorusu, dijital medyanın çocukların sosyalleşmesinde nasıl bir rol oynadığıdır. Farklı bir ifadeyle, dijital medya, geleneksel kurumların ve sosyal çevrenin rolünden farklı olarak çocukların sosyalleşmesindeki nasıl bir etkiye sahiptir?

Bir araştırmanın hipotezleri/varsayımları, araştırmanın hareket noktasını oluşturan bazı gözlemsel veya olgusal genellemelere dayandırılmaktadır (Gökçe, 2007:52). Bu çalışma için oluşturulan hipotezler, İstanbul'un Küçükçekmece ilçesinde iki yılı aşkın bir süre zarfında, birinci ve ikinci kademe (ilk ve orta okul) öğrencileri ve ebeveynlerine yönelik eğitim ve danışmanlık hizmetleri deneyim ve gözlemlerin sosyo-kültürel ve kentsel yapılaşma farklılıkları dikkate alınarak Üsküdar ve Şişli ilçeleri de dâhil edilerek konu-amaç birliği gözetilerek yapılan gözlemlere ve konuyla ilgili literatüre dayanmaktadır.

Dijital medya, ABD'de 1990larda başlayan, ama Türkiye'de 90'ların sonlarında başlayıp 2000'lerden itibaren hızla yaygınlaşan bilgisayar ve internet tabanlı yeni iletişim sistemlerini kapsamaktadır. Dijital medya, TV, radyo, telefon gibi daha önceki elektronik iletişim ve medya araçlarının yeni bir düzlemde, ama daha hızlı ve daha bireysel bir kullanım imkânı sunmaktadır. Bireyler bu imkândan yararlanırken, öğrenme, arkadaş edinme, eğlenme, bilgi paylaşma vb. etkinlikleri, bilgisayar ve

internet aracılığıyla, geleneksel kurumların kural, sınır ve yönlendirmelerine doğrudan muhatap olmamaktadır.

Dijital medyanın sağladığı ortamların ileri düzeyde bireyselleşme, geleneksel kurumlar olarak aile, arkadaşlar, okul ve din gibi kurumların yanı sıra, akraba, komşu ve mahalle gibi sosyal çevrenin sunduğu birçok sosyalleşme ritüelini geriletmekte veya yeni yaşantılar eklemektedir. İşte bu yeni yaşantıların sosyalleşme sürecinde oynadıkları rol, dijital medyayı-çocuk etkileşimlerini irdelememizi ve çocuk yaştakilerin dijital medya ortamlarının etkileri sebebiyle sosyalleşme sürecini yeniden açıklamak gerekmektedir.

Çalışmanın ana sorusuna cevaplar bulmamıza yardımcı olacak aşağıdaki alt sorular yönlendirici olmuştur.:

- Çocukların dijital medyayı kullanma biçimleri (sıklığı, süresi ve amacı açısından), aile bireyleriyle ve akranlarıyla iletişimini nasıl etkilemektedir?
- Her ailedeki çocuk dijital medyanın benzer tehlikelerine mi maruz kalmakta ve benzer yararlarından mı faydalanmaktadır? Bu açıdan her çocuk, göreceli olarak, dijital medyada eşit şekilde mi yararlanmaktadır?
- Çocukların dijital medyayı kullanma biçimlerinde, ailelerin eğitim, ekonomik ve sosyo-kültürel durumu etkili midir?
- Kentsel çevre (komşular, mahalle, arkadaşlıklar vb.) ile ilişkilerin zayıf ya da güçlü olması, çocukların dijital medya kullanım biçimlerini ciddi anlamda etkilemekte midir?.
- Çocukların dijital medya okuryazarlık bilinci, ebeveynlerin ve diğer aile büyüklerinin okuryazarlık bilinci ve özel ilgisi etkili midir?.
- Ebeveynlerin çocuklarını internet ve bilgisayar kullanımı konusundaki yönlendirmeleri farklı mı benzer (korku, endişe ve hassasiyetlere) sebeplere mi dayanmaktadır?
- Ebeveynlerin tüm kontrol ve yönlendirme çabaları, çocukların medya araçlarına ulaşma ve onları kullanma biçimleri üzerinde etkili olmakta mıdır?.

- Kentsel yaşam, ailelerin çocuklarıyla iletişim sorunlar yaşamasında temel bir faktör olarak görülmekte midir? Dijital medya ebeveyn-çocuk arasındaki iletişimine nasıl etkilemektedir?

- Ebeveynler, çocuklarının yeni teknolojileri kullanmasına genel olarak nasıl bakmakta, bilgisayar ve internet kullanımına dair ne tür kuralları benimsemekte veya uygulamaktadırlar?

2.4. Araştırmanın Ön Kabulleri

Bu araştırma, İstanbul'da yaşayan çocukların dijital medya ile etkileşimlerinde yaşanan sosyalleşme sürecini anlamaya yöneliktir. Bir metropol olarak İstanbul'un farklı ilçelerindeki yerel yönetimlerinin sosyal, kültürel ve sportif faaliyetleri, kentsel yapılaşma, aile kimlikleri ve bu olanaklardan yararlanma biçimleri ve imkânları farklı olabilmektedir. Araştırma örneklemi İstanbul metropolünde üç ilçeden farklı sosyo-kültürel ve ekonomik düzeylere sahip aileleri kapsamaktadır. . Bu ilçelerin farklı mahallelerinin kentsel ve sosyal çevrelerinden seçilen ebeveynlerin geniş anlamda farklı aile profillerini temsil ettiği varsayılmıştır.

Araştırmada seçilen araştırma yaklaşımı ve veri toplama tekniklerinin, araştırmanın evren ve örneklemine uygun olduğu kabul edilmiştir. Sosyalleştirici bir kurum olarak medyanın rolüyle ilgili çalışmalar olmakla beraber, dijital medyanın, özellikle sosyal medya olarak sınıflandırılan portalların sosyalleşmesi ile ilgili yeni durumları ve sorunları daha geniş çerçevede ve derinlemesine anlamak için nitel araştırma yöntemi ve tekniklerinin en uygun tercih olduğu kabul edilmiştir

Çocukların dijital medya araçlarının kullanımıyla ilgili ebeveyn görüşlerinin kendi çocukları ve çevresindeki çocuklarla ilgili gözlem ve düşüncelerini yansıttığı kabul edilmiştir.

Ebeveynlerin, çocukların dijital araç ve ortamların sosyalleşme sürecindeki etkilerini en yakından gözleyen ve bu nedenle bu konuda ebeveynlerin düşüncelerinin çocukların sosyalleşme sürecini anlamada ve sorunlarını tanımlamada öncelikle başvurulması gereken aile bireyleri olduğu kabul edilmiştir.

6-12 yaş aralığındaki çocukların aile, akran grupları ve okul ortamındaki etkileşim düzeylerini anlamada yeterli ve doğru bir yaş aralığı olduğu kabul edilmiştir.

Araştırma örneklemine dâhil olan ebeveynlerin farklı mesleklerde ve Anadolu'nun farklı illerinden olmasına özen gösterilmiş; bu çeşitliliğin farklı meslekler ve coğrafi kültürlerin algı ve pratiklerindeki çeşitliliği yansıtmaya yardımcı olacağı varsayılmıştır.

2.5. Araştırmanın Sınırları

Bu araştırmada, İstanbul'da yaşayan yalnızca 6-12 yaş arası çocukların dijital medya kullanma biçimi ve sonuçlarının sosyalleşme süreci açısından konu edinilmiştir. 6-12 yaş aralığında çocukları olmayan aileler örnekleme dâhil edilmemiştir.

Araştırmada ebeveynlerin çocukların dijital medya ile etkileşimlerine dair görüşlerine başvurulmuştur, 6-12 yaş aralığındaki çocukların bu etkileşime dair görüşlerine başvurulmamıştır. Bu seçimi yapmamızdaki neden, 6-12 yaş aralığındaki çocukların yaşadıkları ile ilgili duygu ve düşünceleri olmakla birlikte, çocukların duygu ve düşüncelerinden daha geniş bir gözlem ve kavrama gücüne sahip yetişkinlerden görüş almanın dijital medya öncesi hem de dijital medya dönemi araç ve programların sunduğu sosyalleşme ortamlarının etkilerini anlamada daha sağlıklı sonuçlara ulaşılacağı düşünülmüştür. Bu gerekçelere karşın, çocukların dijital ve dijital olmayan medya araçları hakkında bilgi ve görüş sahibi olmadığı ya da çocukların görüş ve gözlemlerinin önemsiz olduğu düşünülemez.

2.6. Veri Toplama Tekniği

Bu araştırmada öncelikle konuyla ilgili literatür taranmış, çocukluk araştırmalarının gelişimi, sosyalleşme kavramı ve kuramları ile dijital medyanın tarihsel gelişimi ve etkilerine dair çalışmalar gözden geçirilmiş, kent ve kentsel aile ve yaşamı ile ilgili çalışmalardan yararlanılmıştır.

Araştırmanın evreni ile ilgili bilgiler gözlem ve yarı yapılandırılmış mülakatlardan derlenmiştir. Araştırmada boyunca araştırmanın amaçları doğrultusunda Küçükçekmece, Şişli ve Üsküdar ilçelerindeki park, bahçe, açık spor alanları, kültür ve sanat merkezleri, çocuklara yönelik oyun alanları, AVM'ler gibi birçok alanda gözlem yapılmıştır.

Katılımlı ve katılımsız ve sistematik gözlem türlerinin her birinin avantaj ve dezavantajları vardır (Bkz: Gökçe,2007:83-87). Ancak hangisinin daha uygun bir seçim olduğu, seçilen araştırma konusu ve niteliğine göre değişebileceği kabul edilmektedir. Katılımlı gözlem daha çok antropolojik ve etnografik araştırmalarda tercih edilirken; sistematik gözlem ise daha çok monografilerde verimli bir seçim olacağı kabul edilmektedir. Bu çalışmada katılımsız gözlemin seçilmesinin nedeni ise, mülakata katılan ailelerin çocuklarının ev içi günlük yaşamlarının gözlenmesinin her ailenin evinde gözlem yapmayı gerektirmesidir.

Bu çalışmada konunun doğasından kaynaklanan sebeplerden dolayı, mülakat için seçilen ebeveynler ve çocukları ile ilgili gözlemler oturulan ev dışındaki sosyal mekanlarda yapılmıştır. Ev içi çocuk-medya-ebeveyn ilişkilerine dair veriler için ise ebeveynlerle yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Gözlem sistematiği açısından, ebeveynlerin çocuklarıyla beraber ev dışında vakit geçirme saatlerinin hafta içi okul dönüşünü müteakip saatler ve hafta sonları gündüz saatleri olduğu için, daha çok bu saatlerde park, AVM ve farklı sportif ve kültürel faaliyetlere katılımlarına dair gözlem yapılmıştır. Bu gözlemlerden, çocukların zaman geçirdikleri açık ve kapalı yerler, katıldıkları faaliyetler ile oturdukları muhit, aile profilleri ve çevreye dair görüşleri arasındaki ilişkiler anlaşılmaya çalışılmıştır.

Sistematik gözlemden, konuyla ilgili olayların daha iyi fark edilmesi, hatırlanması ve kaydedilmesinde yararlanılmaktadır. Doğal alanlarda gerçekleştirilen sistematik gözlem, önceden belirlenen bazı kodlama kriterlere göre yapılmaktadır. Yani kimin, neyin nerede gözleneceği önceden belirlenir (Demir, 2011:289). Bu çalışmada da gözlemlere çalışma konusunun belirlenmesinden önce başlamış olup, çalışma süresince de devam edilmiştir. Gözlemlerden yola çıkılarak, mevcut literatürden de yararlanılarak hem çalışmanın temel sorusu ve alt sorularının belirlenmesinde hem de mülakat klavuzu, soruları ve sınırlarının tespit edilmesinde yararlanılmıştır.

Çalışma için başlıca veri elde etme tekniği olarak yarı yapılandırılmış mülakat tekniği seçilmiştir. Örneklem dâhilinde seçilen ebeveynlerden veri alma tekniği olarak da yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Mülakat tekniği, geniş, derinlemesine ve ayrıntılı bilgi toplanmak istenen araştırmalarda tercih edilmektedir. Veri elde etmede kullanılan bu uygulamada, öğrenilmek istenen konuların maddeler halinde listesi

yapılır. Bu liste görüşme için bir rehber, kılavuz ya da yönerge işlevi görür. Ayrıca bu uygulama, görüşmeyi yapan kişiye soru sorma, bilgi toplama, zamanı kullanma ve görüşmeyi duruma göre yönlendirme olanaklarını tanımaktadır (Gökçe, 2007:88; Demir, 2011:279).

Mülakat uygulamaları için 14 soruluk bir kılavuz hazırlanmış olup, görüşülen kişinin verdiği bilgilere ek bilgiler ya da anlaşılmayan noktalar için ek sorular yöneltilmiştir. Bu görüşmelerden 450 sayfa civarında bir ses kaydı yapılmıştır.

İstanbul'un üç ilçesinde görüştüğümüz ebeveynlerle çocuklarının medya kullanımları ve bu kullanmalar neticesinde yaşadıkları sosyalleşme sürecini ve bu süreçte yaşanan sorunlar anlaşılmaya, tanımlanmaya ve sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Dijital medya araçlarının çocukların sosyalleşmesine olumlu ve olumsuz etkilerinin hangi farklı etkenlerle farklılaştığı da cevabı aranan temel sorulardan biri olmuştur. Bu anlamda ailelerin aile yapıları, aile içi ilişkileri, yaş, eğitim, cinsiyet ve ekonomik durumlarının dikkate alınmıştır. Eğitim müfredatına Fen ve Teknoloji ve Medya Okuyazarlığı derslerinin konulması ve çocukların yeni alışkanlıklar edinmesinin yetişkinlerden farklı olarak dijital medya teknolojilerini kullandıkları düşünülmüştür. Bu kullanım farklılıkları dolayısıyla ebeveyn ile çocukları arasında hangi sorunların yaşandığı ve bu sorunların ailelere göre sebepleri anlaşılmaya çalışıldı.

Başka bir deyişle, ev dışında çocukların serbest zamanlarını harcayabileceği cazip mekânların olup olmadığı, varsa bunları kullanan çocuklar ile kullanmayan çocukların dijital medya araçları ile ilişkisine bir etkisi var mı yok mu sorularına cevap aranmıştır. Ayrıca ev dışında ailelerin zaman geçirebildiği sosyal, kültürel ve sportif faaliyetlerin yapıldığı mekânların kullanılmaması ya da yeterince kullanmadığını belirten aileler için bu mekânların sorunları mı yoksa ailelerden kaynaklanan sorunların mı etkili olduğu sorgulanmıştır. Bunun için ayrıca her üç ilçenin park, bahçe, AVM ve kültür, sanat ve spor merkezlerinde üç ayı aşkın süre çocuklu ebeveynlere dair gözlemler yapılmıştır. Bu gözlemlerden, ebeveynlerin verdiği bilgileri anlamada ve eksik kalan yönleri görebilmek amacıyla yararlanılmıştır.

Şişli, Üsküdar ve Küçükçekmece'de görüştüğümüz ebeveynlerin ev dışında, oturdukları ilçede çocukları ile birlikte yararlandıkları park, bahçe ve kültür sanat merkezlerinden yararlanma sıklıkları, memnuniyetleri ve bu yerlerin sorunları ile ilgili görüşleri

alınmıştır. Ailelerin ev dışındaki sosyal yaşamının niteliğinin çocukların sosyal gelişimi ve dijital medya araçlarını kullanma biçimlerini etkileyip etkilemediğini anlamaya çalışırken, ailelerin ev dışında sosyal yaşam alanlarının kullanımı ve yeterliliği ile ilgili üç ilçede farklı durumların söz konusu olup olmadığı öğrenilmeye çalışılmıştır.

Bu amaç için, İstanbul'un Küçükçekmece, Şişli ve Üsküdar ilçelerinde ebeveyn görüşlerine dayanarak, 6-12 yaş arası çocukların dijital medya araç ve ortamlarla ilişkisi ve bu araçların çocukların sosyalleşmesindeki önemini anlamaktır. Yine bu amaç doğrultusunda, farklı ilçelerdeki farklı özelliklere sahip ailelerin çocuklarının dijital medyayı kullanma biçimlerini etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca, ebeveynlerin çocuk-dijital medya etkileşimlerine dair temel bakış açıları, korku ve endişeleri ve bu korku ve endişeler için aldıkları önlemler anlaşılmaya çalışılmıştır.

2.7. Verilerin Analizi

Bu araştırmanın örneklemi, İstanbul'un Küçükçekmece, Şişli ve Üsküdar ilçelerinde yaşayıp 06-12 yaşlarında çocukları olan ebeveynler oluşturmaktadır. Araştırmaya dâhil edilen anne ya da babanın çocukların dijital medya ilişkileri ile ilgili gözlem ve düşüncelerinin olması dikkate alınmıştır. Araştırmaya dâhil edilen ebeveynlerin sayılarının birbirlerine yakın olmasına önem verilmiştir. Ayrıca, söz konusu ilçelerde her mahallenin birbirine yakın sayıda temsil edilmesine özen gösterilmiştir. Buradaki amaç, farklı kentsel çevreye sahip, sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri açısından farklı ailelere ulaşmak ve daha zengin veriler elde etmek olmuştur.

Bu üç ilçenin seçilmesinde kentsel çevre, nüfus özellikleri ve özellikle çocuklara hitap eden sosyo-kültürel ve eğitsel faaliyetler açısından farklı imkânlara sahip olması etkili olmuştur.

TÜİK 2015 yılı verilerine göre Küçükçekmece ilçesi İstanbul'un en fazla nüfusa sahip ilçesi olduğu gibi (761.064), kentsel yapılaşmanın da büyümekte olduğu bir ilçesidir. Batı Trakya ve, Balkan göçmen ailelerinin yoğunlukta oldukları mahallelerin yanı sıra Doğu ve Güneydoğu Anadolu, ve Karadeniz Bölgesinin farklı illerinden göç edenlerin yoğunlukta olduğu mahalleler de vardır.

Küçükçekmece, bir milyona doğru hızla yükselen bir nüfusa sahip olmasına rağmen, İstanbul'un birçok ilçesinde olduğu gibi, bu yoğun nüfusa cevap verecek yeterli park,

bahçe, yeşil alan, çocuk bahçeleri, oyun alanları, spor alanları, eğlenme ve dinlenme alanları ve mekânlarının olup olmadığı önemli bir soru olarak cevaplanması gerekmektedir. Bu çalışma açısından da bu alanların yeterli ya da yetersizliğinin aileler açısından öneminin nasıl açıklandığı önemsenmiştir.

Küçükçekmece ilçesinde, 2010 yılında İstanbul'un Avrupa Kültür Başkenti olmasıyla, pilot uygulamalar çerçevesinde, birçok kültür ve sanat merkezi inşa edildi. Söz konusu mekânların yanı sıra farklı mahallelerde inşa edilen 10 adet Bilgi Evi de çocukların okul dersleri ile ilgili destek aldığı, çeşitli sosyal, sportif ve kültürel faaliyetlere katıldığı mekanlar olmaktadır.

Üsküdar ilçesinde ise benzer amaçlar için benzer faaliyetler gösteren 7 bilgi evi, 5 çocuk akademisi bulunmaktadır.

Şişlide, Üsküdar ve Küçükçekmece ilçelerinden farklı kategori ve isimlerle spor merkezi, tiyatro ve kültür merkezleri, gençlik merkezleri ve kütüphane ile çocuk yuvaları bulunmaktadır.

Üç ilçede dikkate aldığımız farklı sosyal, kültürel ve sportif mekânların araştırma sorularımız açısından etkileri göz önünde bulundurulmuştur.

Araştırma verilerinin elde edilmesinden sonra verilerin belli kodlar altında sınıflandırılması ve belli başlıklar altında değerlendirilmesine geçilmiştir. Verilerin kodlanmasında ham verilerin bağımsız araştırmacılar tarafından yeterli sayıda mülakat ve notların incelemesi sonucunda yapacağı kodlamaların araştırmacı tarafından yapılacak kodlamanın nesnelliği için yol gösterici olmaktadır. Bu çalışma için de verilerin analizi için yapılan kodlama, üç bağımsız örnek veri inceleme kodlanmasının çakışma noktalarından hareket edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde kullanılan başlıklar bu bağımsız değerlendirmeler neticesinde belirlenmiştir.

Verilerin analizinin birçok unsuru vardır. Analiz, datadan anlam çıkarma ve bir resim çizme sürecidir. Bu süreç, verilerin analiz için hazırlanması, verilerin derinlemesine incelemek, verilerin temsili ve geniş anlamda verilerin bir yorumlama sürecini kapsamaktadır. Analiz süreci araştırmanın diğer aktiviteleriyle ilişkili bir şekilde devam edip, teorik ve metodolojik bağlarının her adımda ileri-geri dönüşlerle sağlanması beklenmektedir (Creswell,2009:195).

Bu çalışmada da verilerin analizi sürecinde çocukluğun tarihsel anlam değişimlerinden bir dönemi teşkil eden dijital çağ dönemi çocuklarının sosyalleşme sürecine dair veriler analiz edilirken, nitel araştırmalarda kullanılan veri analizlerinden basit betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde veriler görüşülen kişiden elde edildiği haliyle değiştirilmeden alıntılar şeklinde aktarılır. Aynı soruya farklı kişilerin farklı cevaplarının değiştirilmeden aktarılması esastır (Demir, 2011:301).

Nitel veri araştırmalarında ham veriyi işleme süreci zorlu ve karmaşık bir süreçtir. Neuman(2014), , nicel araştırmalardaki istatistiksel analizin bilgisayar tarafından değişkenlerin ölçümlerinin okunabilir biçimde düzenlenmesinden farklı olarak, nitel araştırmalardaki kodlama işleminin farklı bir rolü ve anlamı olduğunu belirterek, kodlamanın veri analizinin ayrılmaz bir parçası olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, kodlamanın araştırmacıyı ham verilerin ayrıntılarında boğulmaktan kurtardığını ve bu veriler hakkında daha üst düzeyde düşünmeyi teşvik ettiğini, araştırmacıyı kurama ve genellemelere doğru ilerlemesine de yardımcı olmaktadır. Kodlama işleminde ayrıntılandırma derecesi, araştırma sorusuna, araştırmacının amacına ve verilerin zenginliğine göre değişebilir (s.660-664).

Dijital medya-çocuk etkileşimleri, ileri kent ailesi ve çevre şartları bağlamında ele alınmıştır. Tümevarımsal yönteme uygun olan yarı açık sorularla yapılan görüşmeler, hızlı ve sürekli yenilenen bir fenomen olarak dijital medyanın çocukların sosyalleşmesindeki rolü ve çocukların dijital medyayı kullanma biçimleri ile ilgili farklı gözlem ve düşünceleri geniş bir çerçevede görebilmek için pilot uygulama verilerinden yola çıkarak önce açık bir kodlama yapılmıştır. Asıl veri toplama uygulamasında ise bu kodlamalar gözden geçirilerek fikirler, temalar ve temel kavramlar belirlenmiştir. Farklı ve yeni düşüncelere ulaşmaya çalışan bir veri analizinde teorik ya da eksenli kodlama aşamasında daha az vurgulanan, daha az rastlanılan durumlar, kavramlar ve fikirlerin ne düzeyde araştırmada yer alacağına karar verildi.

2.8. Araştırmanın Güvenilirliği ve Geçerliliği

Bir araştırmanın güvenilirliği, ölçme aracının değişik ölçümlerde aynı koşullarda benzer sonuçlar vermesiyle ilgilidir. Daha genel olarak, güvenilirlik, kullanılan ölçümün, ölçülen şeyi tutarlı ve doğru olarak göstermesi ya da açıklaması niteliği ile ilgilidir. Kullanılan soru kağıdının, çizelgesinin ya da kılavuzunun değişik uygulamaları

sonucunda benzer sonuçlar elde ediliyorsa, bu aracın güvenilir olduğu söylenebilir (Gökçe, 2007:120).

Sağlıklı veri toplamak için kullanılan ölçü aracının tek başına yeterli olmayacağını vurgulayan Gökçe, güvenilirlik ve geçerliliğin bir arada sağlanması gerektiğine dikkat çekerek, güvenirliğin geçerliliğin ön koşulu olduğunu belirtmektedir. Geçerlilik ise, bir ölçme aracının ölçtüğü konuyla ilişkili olması ve o konuyu hatasız ölçmesidir. Ne var ki ölçme araçları ne kadar geliştirilmiş olursa olsun, toplumsal bilimlerde kesin bir güvenilirlikten bahsetmek oldukça zordur (Gökçe, a.g.e: 121-122).

Neuman (2014) ise, bir ölçüm aracının, aynı şeyin eş veya benzer koşullar altında yinelendiğine veya tekrar oluşmasını güvenilirlik; araştırma yoluyla ölçülen toplumsal gerçekliği, araştırmacıların onu anlamak için kullandığı yapılarla eşleşme düzeyi olarak tanımlamaktadır (s.277).

Bu araştırmada, araştırmanın veri toplama süreci için güvenilir ve geçerli bir ölçüm geliştirmek için, öncelikle nitel bir araştırma tasarımının, yorumlayıcı sosyal bilim anlayışının benzer araştırmaları incelenmiş, uygun veri toplama teknikleri ve analiz tercihleri belirlenmiştir. Bu tercihler, pilot uygulama ile sınanmış ve araştırmanın konusu ve amacına uygunluğu test edilmiştir. Pilot uygulamada elde edilen verilerinin incelenmesinde, araştırma evreni olan Küçükçekmece, Şişli ve Üsküdar'da benzer kentsel alanlar ve aile profilleri ile 6-12 yaş aralığındaki çocukların dijital medyayı kullanma biçimleri ve dijital medyadan etkilenme boyutları benzerlik göstermiştir.

BÖLÜM 3: ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Dijital medya ağlarının yaygınlaşması, insan ilişkilerinde çoklu kullanıcılar için eş zamanlı ve hızlı eylem olanağını doğurmuştur. Bu yönüyle (bilgisayar, tablet ve akıllı telefon gibi) dijital medya araçları insanlar arası iletişimi çok farklı boyutlara ulaştırmış ve neredeyse insan ilişkilerinin her türlüsüne aracılık eder olmuşlardır. Dijital medya teknolojisi sadece insanların sosyal yaşamını değil, özel ve özel olmayan bireysel yaşantılarını da görünür kılmaya aracılık etmektedir. Bilgi, haber, oyun ve eğlence kaynakları ve ortamları sağlayan dijital medya, rutin ve rutin olmayan hemen her işimizi yapmanın olanaklarını sunan bir ortam sunmaktadır. Dijital medya ağı ve teknolojilerinin yaşlı çocuk demeden herkese ulaşması ve herkesi birer kullanıcı ya da etkileyen yapmasıyla artık yeni bir çağı, "Dijital Çağ"ı yaşadığımız yaygın olarak kabul edilmektedir.

Dijital medyanın insanların yaşamında önemli bir araç haline gelmesi, birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Çocukların medya ile ilişkisi, bu tartışmaların önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Bu konudaki tartışmalar, çocukların dijital medya araçlarını uzun süre kullanması, bu tür bir kullanımın çocukların; psikolojik, sosyal, eğitim, sağlık ya da fiziksel açıdan gelişimlerine olumsuz etkileri ve ailelerin bu konudaki tutumları üzerine odaklanmaktadır. Tüm bu tartışmalar, dijital medyanın olmadığı ya da dijital çağdan önce de var olan bilgi, değer ve tutumlar üzerinden yapılmaktadır. Tıpkı endüstri toplumunun sorunları tartışılırken, endüstri öncesi toplumlarının; kent toplumunun sorunları tartışılırken, köy toplumunun; 1990'larla beraber etkisini gösteren yeni küreselleşmenin sorunlarının, 1990 öncesi şartlarının bilgi, değer ve tutumlarına referansla ele alınıp değerlendirilmesinde olduğu gibi dijital medya çağındaki sorunlar da öncesiyle kıyaslanıp değerlendirilmektedir. Özellikle internet ağının küreselleşmesi, 1980'lerin ortalarından sonra ve 1990'larda yeni bir kuşaktan, "internet kuşağı"ndan bahsedilmeye başlanmıştır (Herring, 2008:71). Dijital medyateknoloji; kitap, sinema, radyo, televizyon ve telefon gibi eğlence, bilgi ve iletişim teknolojilerini etkileyerek, bu eski iletişim araçları ve teknolojileri ile ilgili alışılageldiğimiz birçok şeyi değiştirdi. Diğer yandan bu eski teknolojilerle gelişip yaygınlaşan çocuk kültürü ve yetişkinlerin çocukluk bilinci de dijital medya çağında sorgulanmaktadır (Buckingham, (2006:75-77).

Gerek medya ve iletişim teknolojilerinde, gerek çocukluk bilinci ve çocuk kültürüyle ilgili yaşadığımız gelişmeler ve sorunlar, bu alanlarla ilgili bilgi ve uygulamalarımızı gözden geçirmemizi zorunlu kılmaktadır. Günümüzde çocukların medya araçlarıyla ilişkisinde ortaya çıkan birçok olumlu ve olumsuz yeni durum, en başta çocukluk, ebeveynlik, eğitim, sosyalleşme, sağlık gibi çocuklarla ilgili bildiklerimizi yeniden değerlendirmemiz gerektiğini bize göstermektedir.

Dijital medya, uzun yıllar sınırlı veya özel insan gruplarının kullandığı bir teknoloji olarak, uzun bir emekleme döneminden sonra insanların küresel çapta kullanabildiği yaygın bir fenomen haline gelmiştir. Küresel ağa bağlanmak, yetişkinler için birçok anlamda yeni olanaklar sağlarken, çocuklar için ise çoğunlukla sakıncalı bulunmaktadır. Oysa dijital medyanın temel üstünlüğü küresel ağlarla bağlantısıdır. Internet bağlantısı olmayan bir bilgisayar ya da cep telefonunun çocukları tatmin etmesi zor görünmektedir. Bu durum karşısında da çocukların dijital medya araç ve programlarını daha etkin ve olumlu bir şekilde nasıl kullanabilirler sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu soruya verilen yanıtlarda iki ana eğilim görünmektedir: Birincisi; yetişkinlerin aile ve okul gibi söz sahibi geleneksel kurumların fiziki, teknik engel ve cezalarla çocukların dijital medya kullanımlarını kontrol altına almaları gerektiği yönündedir. Oysa dijital medyayı kullanma bilgisine sahip olmayan yetişkinlerin yanı sıra, etkin kullananların da fiziksel ve teknik engellerle çocukların dijital medyayı kullanmalarını sınırlama ya da kontrol etmeleri mümkün görünmemektedir. Buna karşın başta ebeveynler olmak üzere, yetişkinlerin büyük oranda bu yöntemlere başvurdukları görülmektedir.

İkincisi ise; dijital medyanın olası olumsuz etkilerine karşı çocukların medya okuryazarlığı eğitimi alması gerektiği yönündedir. Bu yaklaşım, çocukların topluma sorunsuz ve etkin bir birey olarak katılması için dijital medyayı etkin olarak kullanmalarının teşvik edilmesi gerektiğinden yola çıkmakta ve çocukların dijital medyayı kullanmalarının önüne geçilemeyeceği (yani bir anlamda zamanın geriye döndürülemeyeceği) düşüncesini içermektedir. Tam da bu noktada iki temel soru(y)nla karşılaşmaktayız: Okuryazarlık nedir? Medya Okuryazarlığı nedir ve neleri kapsamaktadır?

Okuryazarlık, günümüzdeki geniş anlamına kavuşmadan önce, iletişime geçilen ikinci kişiler karşısında yazılı kaynakları okuyanlar için bir statü özelliği taşıyordu.

Günümüzde ise okuryazarlık bir ayrıcalıktan çok bir zorunluluk halini almıştır. Her ne kadar günümüz Türkiye'sinde temel eğitim ile ilgili kurumlar yaygın ve ulaşılabilirlik açısından okuryazar olmayı kolaylaştırmakta ise de medya okuryazarlığı konusunda oldukça tartışmalı konular bulunmaktadır. Bu tartışmalardan birincisi, okuryazarlığın görsel okuryazarlık, televizyon okuryazarlığı, sinema okuryazarlığı, enformasyon okuryazarlığının yanında daha popüler olan ekonomi okuryazarlığı, duygu ve ruhsal okuryazarlık gibi moda okuryazarlıkları da içine alarak çok yönlü okuryazarlığa (multiliteracies) evirilmesidir. Buckingham (2007), okuryazarlığın anlamının genişlemesiyle, bildiğimiz anlamdaki okuryazarlığı (ilişkili olarak da yazı dilini) unutturduğunu belirtmektedir. Bu sebeple okuryazarlık giderek yalnızca yetenek ve beceri gibi muğlak kavramlarla eş anlamlı olarak kullanılmaya başlandı. Bu anlam değişiminin İngilizcenin (multiliteracies) yanı sıra Fransızca (alphabetisation) ve Almanca'da (medienkompetenze) da görüldüğüne işaret eden Buckingham, okuryazarlık teriminin genişlemesi sebebiyle, okuryazarlığın bilinen anlamıyla kullanılması ve görsel medyanın da kültürün öğrenilmesinde bir yol olduğu için yazılı dil gibi öğrenilmesi gerektiğine dair iki bakış açısı olduğunu belirtmektedir. Buckingham, genel olarak görsel ve yazılı medyanın farklılıkları olsa da, yakından bakıldığında, benzerliklerden yola çıkılarak böyle bir ayırım yapmanın yersiz olduğuna dikkat çekerek okuryazarlığın tanımına ve yeterliliklerinin sınırlarını tanımlamanın önemine dikkat çekmektedir (s. 2-3).

Dijital medya bağlamında okuryazarlıkla ilgili olarak erişim yeterlilikleri, içeriklerin anlaşılması ve yorumlanması, bilgilerin üretimi, kurumsal kontroller, eleştirel yeteneklerin geliştirilmesi, bunların gerçek dünyadaki temsillerinin yanı sıra, kişinin amaçları için diğer insanlarla medyayı etkin kullanarak iletişime geçmesi gibi birçok süreç tanımlanmaktadır (İnal, 2014:246-266; Algan, 2006:38-44; Çakmak, 2015).

1950'lerin sonundan itibaren başlayan ve bu yüzyılın son çeyreğinde iyice belirginleşen toplumsal dönüşümleri, toplumlar için 'postendüstriyel', kültürler için ise 'postmodern' çağ olarak niteleyen Lyotard, bu çağda bilginin dönüşümü üzerine yaptığı değerlendirmede, teknolojik dönüşümlerin bilgi üzerinde hatırı sayılır bir etkiye sahip olabileceğini öngörmüştü. Bu süreçte, araştırma alanlarının bilgisayar diline dönüştürülmesi, makinelerin küçültülmesi ve ticarileştirilmesi, öğrenmenin yollarının

ortak bir bilgi haline gelmesi, enformasyonu sağlayan makinelerin verimli kılınmasıyla, insan dolaşımı, ses ve görsel imgelerin dolaşımında bir etkiye sahip olmayı sürdüreceğini belirtmektedir. Bu genel dönüşümler bağlamında bilimin tabiatının değişmeden kalamayacağını belirten Lyotard, öğrenmenin de sadece enformasyon niceliklerine dönüştürüldüğünde işlevsel olabileceğini, yani bilgisayar diline tercüme edilebilirliğinin belirleyici olacağını ifade etmektedir. Bilginin bu şekilde dönüşümünün onu dışsallaştırabileceği tahmininde bulunan Lyotard, "bilginin kazanılmasının, zihinlerin ve hatta bireylerin yetiştirilmesi (bildung) sürecinden ayrılamayacağı hakkında eski ilkenin modasının geçmekte" olduğunu belirtmektedir. Bunun gittikçe daha belirgin olacağına dair 1979'da ortaya konulan bu öngörüler, günümüz dijital medya-bilgi-kullanıcı ilişkisini açıklamaktadır (Lyotard, 2000: 16-20).

Lyotard'ın belirttiği gibi eski bilgi ve bilgiyi kullanma anlayışlarının modasının geçtiğini bilerek, çocukların etkin medya kullanımı ya da medya okuryazarlığının nasıl öğretileceği sorusuna cevap verilmesi gerekmektedir. Medyanın toplum ve bireylerle çok yönlü etkileşimi sebebiyle, etkin medya okuryazarlığı için iletişim, psikoloji, sosyoloji, sağlık, ekonomi ve hukuk gibi birçok alanda temel bilgilere ihtiyaç vardır. Bu sebeple medya okuryazarlığı ile ilgili okullarda verilen dersler, birçok araştırma ve bilgilendirici etkinlik, yetersiz olduğu gibi, ekili de olamamaktadırlar (Gömleksiz ve Duman, 2013). Bu da, okuryazarlığın anlamının, yukarıda bahsedildiği gibi, birçok alandaki görsel ve teknik bilginin de eklenmesiyle oldukça genişlemiş olmasıdır.

Dijital medya, çocuklar için birçok cazip özelliklere sahiptir. Bu özelliklerin, çocukların (aynı zamanda yetişkinlerin de) medya araçlarını etkin ve/veya rasyonel kullanmalarının önüne geçmektedir. Sayısız bilgi, oyun ve eğlence imkânına kolayca erişim sağlayan dijital medyayı sık ve uzun süre kullananlar bağımlı olmaktadır. Bağımlılıkla beraber, çocuklarda bilinegelen sosyal ve zihinsel gelişimlerle ilgili sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunların yanında dijital medyanın olumlu kullanımları ise daha az dile getirilmektedir. Ebeveynlerin çocukların dijital medyayı kullanmalarına dair temel eleştirileri ise, okul dersleri ve bazı yeteneklerini geliştirmek gibi olumlu kullanımlardan çok, oyun, eğlence ve gereksiz bilgi paylaşımları konusunda birleşmektedir.

Çocukların uygun olmayan içerik ve kullanım süreleri, ebeveynlerin daha beklentilerinden farklı bir sosyalleşme sürecini yaşamalarına neden olmaktadır.

Sosyalleşme sürecindeki bu farklılıklar, günümüzde yetişkinler ile çocuklar arasında yaşanan kuşak çatışmasının da en etkili sebeplerinden biri olarak görünmektedir. Bu türden çatışmalar, ebeveynlerin günlük yaşamda çocuklarıyla olan ilişkilerine her anlamda yansımaktadır.

Ebeveynler dijital medya araçlarını yaşamı kolaylaştıran ve ihtiyaç halinde kullanılması gereken araçlar olarak görürken, çocuklar için ise dijital medya araçları; yaşamlarını kolaylaştıran ve mecbur hallerde kullanılan bir tercihten çok, bir yaşam alanı gibi algılanmaktadırlar. Günlük hayatta bu anlamda sıkça karşılaştığımız değerlendirmelerin ailelerin sosyo-ekonomik ve kültürel durumlarına, kentsel çevrelerine göre değişip değişmediği ya da hangi sorunların öne çıktığının tam olarak tespit edilmesi, bu konuda doğru çözümler üretmek açısından da önem arz etmektedir. Çünkü medya yaşadığımız çevreyi, ilişkileri, kültürü, öğrenme ve öğretme, eğlenme ve satma, satın alma eylemlerimize de aracılık etmektedir (Livingstone, 2002). Bununla birlikte yeni sorunları da beraberinde getirmektedir (Palmer, 20011:287-299; Small ve Vorgan, 2009).

3.1. Çocukların Dijital Medyayı Kullanmalarına Ebeveynlerin Genel Bakışı

Günümüzde dijital medya araçları yaşamımızın neredeyse ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu durum, çocukların da dijital medya araçlarına kolay ulaşmasına ve onları sık kullanmalarına olanak sağlamaktadır. Çocukların, her yetişkin gibi bir bilgisayar, tablet ya da akıllı telefona sahip olmaları ya da olmamaları bu türden bir kullanımı engellememektedir. Kablosuz ağların çoğalması ve çocukların bu ağlara birçok yerde bağlanabilmesi, çocuk-medya ilişkisine dair sınırları ortadan kaldırmış bulunmaktadır. Geleneksel anlamdaki sosyal çevrede zaman geçirmekten yoksun olmalarının etkisi de düşünüldüğünde, çocukların medya araçlarıyla daha çok zaman geçirmeleri kaçınılmaz bir hal almaktadır. Günümüzde çocuklar, dijital medya araçlarıyla büyümekte ve yetişkinlerden daha çok günlük zamanlarının önemli bir kısmını bu araçları kullanarak geçirmektedirler. Özellikle ebeveynlerinin ikisi de çalışan çocukların, bakıcı ya da yakınları tarafından yeterince korunmaması durumunda, oyun veya internet bağımlısı olma ve zararlı içeriklerden etkilenme riski artmaktadır.

Çocukların yetiştirilmesi bağlamında, çocuk-dijital medya araçları etkileşimlerine dair ebeveyn bakışı, çocukların medya araçlarını kullanmalarından çıkardıkları sonuçlar

önem arz etmektedir. Çocukların özellikle internet bağlantısı olan bilgisayar ya da ikisinin birleşimi olarak akıllı telefonların ya da tabletlerin kullanımlarıyla ilgili farklı değerlendirmeleri ve tutumları iki grupta toplamak mümkündür: Çocukların bilgisayar ve internet kullanmalarının gerekli ama kontrollü olması gerektiğini söyleyenler ve bunların çocuklara göre olmadığını, dolayısıyla da yararlı bir şekilde kullanmadıklarından hareketle çocukların bu araçları kesinlikle kullanmaması gerektiğini düşünenler.

Çocukların medya araçlarına kolay ulaşması, birçok tartışmayı da beraberinde getirmektedir. Bu tartışmaların temelinde çocukların dijital medyayı kullanma amaçları ve alışkanlıklarının ebeveynlerden farklı olması yatmaktadır. Bunun sebebinin yetişkinlerin çocuklarla kıyaslandığında, ilerlemiş yaşlarda dijital medya ile tanışmış olmaları ve bundan kaynaklanan kuşak farklılıkları olduğu anlaşılabilir. Bilgi işlem uzmanı Faruk Bey de bu gerçeği farklı bir şekilde dile getirmektedir:

> *"İnternet dünyası biz doğduğumuzda yoktu. Yani böyle bir teknoloji yoktu, biz dünyaya geldikten sonra icat olan teknolojiye bizim adapte olmamız doğduğunda onunla buluşanlarınkinden farklı oluyor. Mesela 2 yaşındaki 3 yaşındaki çocuk ellerinde tablet ile benim şimdi bile yapmaya üşendiğim atraksiyonları çok rahat yapıyorlar ve ben hayretle bakıyorum. Oysa işin içinde hayret olmaması gerekiyor. Çünkü doğduğunda o vardı. Nasıl ki bizim babalarımız doğduğunda olmayan şeylere yabancı kaldılar onun gibi. Biraz da aslında çağın gereksinimleri böyle. (...) Normal şartlarda her gün gelişen ve değişen bir teknolojiden bahsediyoruz sürekli. İşte akıllı telefon çıktı. Ondan önce akılsızı vardı falan. (...) Bunların hepsi aslında bu çağın gereksinimleri. Çocukların tanışması, buluşması ve bunu doğru kullanmasıyla ilgili hem aile politikası izlenmeli hem de devlet politikası izlenmeli kanaati var bende. Bizim teknolojiye hayretler içerisinde bakmamızın tek gerekçesi de sadece bizim doğduğumuzda onun olmaması. Çocuklarımızın şaşırmadığı şeye biz şaşırıyoruz" (Faruk Y. 37, Üsküdar).*

Ebeveynlerin bu konuda anormal buldukları ve şaşırdıkları başlıca husus, çocuklarının bilgisayar ve internet kullanmaya aşırı düşkünlükleridir. Özellikle çocuklardan, ödev ve başka amaçlarla bilgi edinmek için interneti kullanmaları beklenilse de daha çok oyun amaçlı interneti kullandıkları ve kontrol edilmezlerse zamanlarının büyük bir kısmını internet başında geçireceklerine dair ebeveynlerde güçlü bir kanı oluşmuştur. Bu

kanının oluşmasının nedenini, dijital medya araçlarının çocuklar için cazip özelliklere sahip olmasında arayanlar da vardır. Yetişkinler ile çocukların medya araçlarını kullanmadaki farklılıkları 'dijital yerliler' ve 'dijital göçmenler' olarak tanımlanan kuşak farkıyla da açıklamak mümkündür (Small ve Vorgan; 2009:38-64).

> *"(...) Günümüzdeki çocukların genel olarak internetle ve bilgisayarla ilişkileri mi? Onlar zaten dış dünyayla ilişkilerini kesmişler. (...) Bir de cep telefonları çıktı ya. Akıllı telefonlar yani. Telefon değil, bela bunlar" (Nevzat B. 47, Şişli).*

Çocuklar, bilgisayar ve interneti birçok amaç için kullanmaktadırlar. Ancak bu kullanımın anormalliği oldukça fazla vurgulanmaktadır. Ebeveynler çocukların interneti kullanırken kendilerini çok kaptırdıkları için yüz yüze konuşmalarının gittikçe azaldığını, tuvalet ve uygu ihtiyaçlarını ertelediklerini belirttiler.

> *"Hiç başından ayrılmıyorlar. Dehşet verici bir şekilde görünüyor durumları. Hiçbir sosyal hayatları yok. Gözleri kızarana kadar ekrana bakıyorlar. Benim oğlum, affedersiniz, kaç kere altına kaçırdı. Tuvalete bile gitmiyor. İstemiyor ki, bırakırsam, oyundan yanarım, çıkarım diye. Ceza verdim, yine aynısını yaptı. Benim kardeşimin internet kafesi var. Buraya hep çocuklar geliyor. Anneleri hep döve döve götürüyorlar. Başından bile kalkmak istemiyorlar yani. Hiçbir sohbet ortamımız yok, konuşma yok. Bir ara sürekli Cartoon Network TV izliyordu. Neyse, öğretmeni ondan vazgeçirdi onu. Şimdi sürekli oyun, internette oyun oynuyor. Öğretmeni, soru soruyorum diyor, o ise sürekli dalıp dalıp gidiyor. Oyundaki karakterleri düşünüyor herhalde (Emine U.,38, Üsküdar).*

Yetişkinlerin çocuklara yol göstermesi, benzer yaşantılarla ilgili anlaşılır bir durum olarak değerlendirilebilir. Bu bir anlamda dijital göçmenlerin dijital yerlileri kendi gündelik yaşamın alışkanlıklarına ortak etmek çabası olarak görülebilir. 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'de yaygınlaşmaya başlayan internet, cep telefonu ve bilgisayar teknolojisiyle aynı yıllarda doğan çocuklar ile yetişkinler arasında internet ve bilgisayar teknolojisiyle ilgili tutum alış konusunda birtakım farklılıkların olması da son derece doğaldır. Ebeveynler bilgisayar araçlarını ve interneti, daha çok eğitim ve yapılması gereken günlük işlerin halledilmesi amacıyla kullandıklarını belirtirken, çocukların bu araçları daha farklı amaçlar için kullanmalarını ise eleştirmektedirler. Özellikle yeni medya teknolojilerini etkin olarak kullanmayan ebeveynlerin, bu teknolojilerin fonksiyonlarına dair fazla bilgi sahibi olmaması önemli bir sorun olarak

ortaya çıkmaktadır. Ebeveynler bu halleriyle, bu teknolojileri başta oyun olmak üzere çok amaçlı kullanabilen çocuklar için yol gösterici olmaktan uzak görünmektedirler. Nitekim ebeveynlerin kendileri de bu anlamda çaresizliklerini sık sık dile getirmektedirler:

> *"Kendi çocuğum adına konuşayım. (...) daha çok bilgilendirme ve ders çalışma konusunda kullanılmasını isterim. (...) Tabi oyuna daha az zaman ayırmasını isterim, ama oyuna daha çok zaman ayırdığını gördüm. (...) Çok fazla ve sık internetteler. Ben kontrol ediyorum, bakıyorum ne oynamış ne yapmış. Fakat gene de engelleyemiyorum" (Sami B., 61, Şişli).*

Ebeveynlerin bilgisayar ve interneti eğitim amaçlı kullandırma düşüncesinde, Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2010-2011 eğitim yılında eğitim amaçlı olarak ilkokullara tablet bilgisayarlar dağıtmasının yol gösterici olmasının yanında, beş yıl süren performans ödevlerinin de internet ve bilgisayardan yararlanılarak yapılmasının etkileri vardır. Nitekim evlerine bilgisayar alıp, internet bağlayan aileler, öncelikle çocuklarının ödevlerini kırtasiye ya da internet kafelere gitmeden evde yapmaları için bunu yaptıklarını ama çocukların kullanımlarının bu amacı aştığını belirtmektedirler. Katılımcılardan Kemal Bey'in belirttikleri bu anlamda ilgi çekicidir:

> *"Çoğunluk oyun oynuyorlar. Genelde öğretmenlerin okulda verdiği ödevleri yapmıyorlar. Söylüyorum, kızım senin dersin yok mu? Yok diyorlar. Benim interneti almamın sebebi dersleriydi yani. Soruları oluyor, onlara internetten baksın diye aldım. Ama bana kalırsa çocukların yüzde sekseni o amaçla kullanmıyorlar interneti. Sağa sola bakma, o tür şeylerle ilgileniyorlar. (…) Oyunlar olsun, internetten facebook ile birileriyle görüşme olsun, biraz sakıncalı görüyorum" (Kemal B.,42, Şişli).*

Dijital medyayı yetişkinlik yıllarında tanımış ebeveynlerin medya araçlarını kullanma alışkanlıkları çoğunlukla çocuklardan farklı olmaktadır. Ebeveynler, çocukların kendilerinin düşündüğü gibi, bir amaca yönelik bilgi edinme için internetin kullanılmasını beklemektedir. Ancak çocuklar fırsat bulduğu anda interneti ebeveynlerinin beklentilerinin aksine oyun oynamak ya da sörf yapmak amacıyla kullanmaktadırlar. Aynur Hanım, çocuklarda bu yöndeki kullanıma dikkat çekmekte ve çocukların bu anlamda kontrol altında tutulmaları gerektiğini düşünmektedir:

"Ders ve bilgi için iyi bir şey, ama oyun için zararlı ve azaltmamız lazım. Bilgi araştırdıkları zaman iyi bir şeydir. Tabi oyun falan çok abarttıkları zaman iyi değil" (Fatma K.,48, Küçükçekmece),

Ebeveynler, çocuklarının bu konudaki araçları nadiren kullanılması gerektiği şekilde kullandıklarını belirtmekte, ancak büyük bir kısmı çocuklarının dijital medya araçlarını genel olarak kullanma alışkanlıklarını sorunlu görmektedirler. Ebeveynler, çoğunlukla çocuklarının özellikle bilgisayar ve interneti daha çok oyun oynamak için kullanmalarını anlamadıklarını belirtmektedirler. Sami Bey'in bu konuda aktardıkları, internet ve bilgisayarın öngörülen amaçlar ve zamandan farklı kullanımlarına ve bu konudaki ebeveyn tepkisine bir örnek teşkil etmektedir:

"Çok vakit ayırıyorlar. Gece tuvalete çıkıyorum. Saat üç. Gene onun başındalar. Bir işi halletmek için değil, oyun oynuyorlar. Evde bir şey lazım olacak mesela bir bilgiyi temelden alacan, ona bile müsaade etmiyorlar. (...) Kısaca çok vakit kaybediyorlar. (...) Bilgisayarda o kadar vakit kaybetmeyi doğru bulmuyorum. (...) Bağımlılık yapıyor. O süreyi yabancı dil öğrenmeye ayırsalar süper. Mecbur kaldık dersler için. Tabi ders de yaptılar ama. Bizim zamanımızda yerde problem bulsak onu çözmeye çalışırdık. Test kitabı alıyorum şimdi, yüzüne bakmıyorlar. Kendi dersleriyle ilgili olsa da bakmıyorlar" (Sami B.61, Şişli).

Bir kamu kurumunda avukatlık yapan Mine Hanım, çocukların internetle ilişkilerine dair gözlemlerini ve düşüncelerini kendisine sorduğumuzda, daha çok eşler arasındaki ilişkilerin, çocukların anne-babalarıyla ilişkisinin, öğrenciliğin ve öğrenmenin nasıl değiştiğini ve sorunlu hale geldiğini, geleneksel insan ilişkileriyle kıyaslayarak şu şekilde anlatmaktadır:

"Çocuklar birbirlerinden haberdar değiller, birbirlerini yeterince tanımıyorlar, isteklerini bilmiyorlar. Son derece olumsuz buluyorum. İnternetin insan hayatı üzerinde, insan ilişkileri üzerinde son derece olumsuz bir gidişata sebep olduğunu görmekteyiz ve bunun giderek artacağından endişe ediyoruz. Maalesef ailede eşler arasındaki iletişimsizlik, öğretmen ile öğrenci arasındaki iletişimsizlik, sebep olarak internete dayanmaktadır. (…) İnternet artık her dönemde her saatte bireylerin elinde olduğu müddetçe bu artık telefonlardan birebir her ortamda ulaşılabilir olduğundan, ilişki denilen kavram kalmış değildir. Yani sadece birey ve interneti var. Artık öğrenmek istediğini, annesine, babasına değil, yaz Google'a

sor bakalım, cevabını alabiliyorum diyerek, onlarla iletişiminin önüne geçmektedir. Bu gibi sebepler yüzünden son derece tehlikeli ve gereksiz buluyorum. (…) Her şeyi bitiren sebepler yani aile arasında, karı-koca arasındaki sevgiyi, boşanmaların artmasındaki nedenlerde internet baş sıralarda yer almaktadır. (…) Aradaki ilişkiyi, bütün dokuyu deforme ediyor, yani bitiriyor. (…) Artıları da var. Birçok bilgiye, ulaşılmaz yerlere ulaşabiliyorsunuz fakat hiçbir şey görerek, dokunarak veya bire bir sorarak, karşılıklı oturarak olacak şeylerin yerini tutamaz. Maalesef internet de bunların önüne geçtiği için hayatı bitirdiğini, sonlandırdığını düşünüyorum. İnsan ilişkilerini olumsuz yönde etkilediğini düşünüyorum" (Mine O., 40, Üsküdar).

Çocuklar için 6-12 yaş aralığı, sosyalleşme açısından oldukça kritik bir evreye tekabül etmektedir. Bu yas aralığındaki çocuklar, sosyalleşme sürecinde didaktik eğitimden çok oyunlarla fiziksel ve zihinsel becerilerini geliştirmekte, araçları ve çevresini tanıyıp keşfetmektedirler. Birçok psikoloji, sosyal psikoloji ve sosyolog, gerek sosyalleşme bağlamında gerek oyun teorileri açısından farklı görüşler ortaya koysalar da, oyunların çocuklar için mevcut duygusal ve fiziksel becerilerini geliştirirken, fazla enerjiyi boşaltmasını, dinlenmesini, kültürel öğelerin tekrarlarla deneyimlenmesini, hayata hazırlanmasını, kişinin kendi üstünlüklerini, başka bireylerle rekabete girerek sınamasına yardımcı olduğunu kabul etmektedirler (Arslan ve Bulgu, 2010: 9).

Small ve Vorgan (2009) da bilgisayar, bilgisayar oyunlarına ve televizyona aşırı maruz kalma durumunda sosyal beceri ve beyin sinirlerinin gelişiminin olumsuz yönde etkilenebildiği ve bazı psikolojik bozuklukların ortaya çıkmasına yol açabileceğine dikkat çekmektedirler:

"Yeterli yüz yüze kişisel uyarılma olmadan, bir çocuğun sinirsel akımları körelebilir ve beyin, normal interaktif sosyal becerilerini geliştiremeyebilir. Ancak, aşırı uyarılma da bir çocuğun beyin gelişimini olumsuz yönde etkileyebilir. Aşırı aktivite, fazla eğitim veya sürekli kargaşa içindeki bir ev ortamı bir çocuğun sinirsel akım geliştirmesin etkileyebilir ve düşük özgüven, anksiyete ve dikkat bozukluğu gibi sorunlara yol açabilir. Bir çocuğun beyni, televizyona, bilgisayara, bilgisayar oyunlarına ya da diğer dijital uyarıcılara aşırı maruz kaldığında, hiperaktiviteye, saldırganlığa ve dikkat bozukluklarına yol açabilir" (s.42).

Çocukların okul ortamındaki disiplinden ve kurallı öğrenme çalışmalarından sonra serbest zamanlarında oyun oynayarak bağımsız düşünme ve hareket etme ihtiyaçları vardır. Günümüzde çocukların önemli bir kısmı ev dışında, sokakta ya da parkta oyun oynama imkânından mahrum olarak, çoğunlukla internette oyun oynamaktadırlar. Ebeveynlerin çocuklarına ödev yaptırmak ya da okul dersleriyle ilgili amaç odaklı bilgisayar ve internet kullandırması, çocukların gelişim ihtiyaçlarının içinde oyunun önemini yadsımak olur. Böyle bir durum, çocukların da yetişkinler gibi düşünmelerini ve günlük zamanlarını büyük oranda amaç odaklı geçirmeleri gerektiği anlamına gelmektedir. Bu amaçlar; okul derslerinde başarı ya da kabul edilebilir beceriler kazanmak olarak görülmektedir. Ev dışında çocukların oyun ihtiyacını gidermek için ebeveynlerin zamanının olmadığı ya da çevrenin cazip, güvenli ve yakın olmadığı durumlarda, çocukların internette oyun oynayarak ya da sosyal medyada sörf yaparak boş zamanlarını harcaması kaçınılmaz olmaktadır. Ebeveyn kontrolü ve sınırlamaları olmayınca, çocukların internette boş zamanlarını değerlendirmeyi tercih etmesi, birçok şikâyeti beraberinde getirmektedir.

3.2. Dijital Medya Kullanımının Çocuk Gelişimine Zararları

Çocukların dijital medyayı kullanma alışkanlıklarına dair birçok tartışma yapılmaktadır. Bu tartışmalarda en önemli konulardan biri de dijital medyanın çocukların fizyolojik, zihinsel ve sosyal gelişimi üzerindeki olumsuz etkileri olmaktadır. Zararlı etkilerin neler olduğu konusunda farklı düşünen ebeveynler olsa da, bu çerçevedeki düşüncelerin belli noktalarda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu zararların neler olduğu ile ilgili büyük oranda bir fikir birliği olmakla beraber, ebeveynlerin bu zararların boyutları ve bu zararları dayandırdıkları gerekçeleri ve çocuklarını medya araçlarının olumsuz etkilerinden koruma tedbirlerini anlamaya çalışmak, araştırma konusu bağlamında önemli bir husustur. Söz konusu koruma tedbirlerinin boyutları, aynı zamanda dijital medyanın etkilerinin boyutları hakkında ailelerin korkularını anlatmaktadır.

Çocukların medya araçlarını kullanma biçimlerine dair ebeveyn görüşlerinde dile getirilen başlıca husus, çocukların bu araçları aşırı kullanması olmaktadır. Aşırı kullanmaktan kaynaklandığı düşünülen bağımlılık belirtileri sebebiyle bazı ebeveynlerin tedbirleri, çocukları internet ve bilgisayardan men etmeye kadar varmaktadır.

Günümüzde çocuk-dijital medya ilişkileri hakkında değerlendirme yapan, güvenlik görevlisi Hikmet Bey'in anlattıkları da bu türden bir tedbir anlayışını göstermektedir:

> *"(...) Çocukların zihinsel olarak daha gerilediğini düşünüyorum Her ne kadar teknolojiye ayak uydurmamız gerekiyor olsa da. Zira bazı veliler bu şekilde düşünüyorlar. Yani çocuğumun hepsini öğrenmesi lazım, bu zekâ için geliştirici diye düşünüyorlar. Ben tam tersini düşünüyorum. Burada zekâ geliştirici diye bir şey yok. Çünkü bu tür şeylerde çocuklarımız başka şeyler de öğreniyorlar" (Hikmet K., 38, Küçükçekmece).*

Birçok anne ve baba gibi Hikmet Bey'in de çocukların interneti daha çok ödev yapmak veya merak ettiği bir konuyu araştırmak için ansiklopedik kaynak olarak kullanmasını istediği görülmektedir. Ne var ki dijital medya bu kullanım amaçlarını çoktan aşmış, interaktif bir yararlanma olanağını sunmaktadır.

Görüştüğümüz hemen her anne ve babanın çocuklarının bilgisayar ve internet kullanımından şikâyet ettiğine ve hemen hemen aynı sorunlara işaret ettiğine tanık olduk. Bu şikâyetlerin başında ise çocukların artan bilgisayar ve interneti kullanma sürelerine bağlı olarak okul başarılarının düşmesi gelmektedir. Ebeveynler, günümüzde ön plana çıkan sosyal medya platformlarını ise internetin amacı dışında kullanma örnekleri olarak görüp, bu yönde bir kullanımın önüne geçmek için çocuklarını internetten tamamen men etmeyi tercih edebilmektedirler:

> *"Örneğin Facebook'a alışıyorlar, twitter'a alışıyorlar. Örneğin okula gidiyor, ben bunu yaptım, ben şunu paylaştım. Okulda kendi arkadaşların içerisinde bu şiddete de dönüşebiliyor. Dolayısıyla ben çocuklarımı internetten tamamen kopuk bir şekilde yetiştiriyorum. Evet, tamamen kopuk. (…) Bir kere derslerinde gerileme oluyor. Örneğin benim kızım Başakşehir'de ilçe üçüncüsüydü, İstanbul altıncısı oldu. (…) Baba telefonunu verir misin dediği zaman, veriyorum. Bazen oluyor, akşam 7'de 8'de ver diyordu. Veriyordum, akşam 9-10'a, uyuyana kadar. Evde bırakıyordum, oyun oynuyordu. O 3-4 aylık dönemde, ben çocuğumun hocasının uyarmasıyla, kızımın gerilediğini fark ettim. Bunu hocasının kendisi söyledi. Ben bunu tamamen ona verdiğim telefona bağladım. Kendisine telefonu yasakladım. İnan, şu anda çocuğum eski seviyesine geri döndü" (Hikmet K., 38, Küçükçekmece).*

Uzun süre bilgisayar kullanan çocukların yorularak çevrelerine tepki vermemeleri, çevreleriyle olan sosyal ilişkilerinin sınırlanması başlıca sorunlardan biri olarak görülmekte ve dijital medya araçlarıyla fazla zaman geçiren çocukların aile bireyleriyle sosyal diyaloglarının zayıflaması, ebeveynlerin çoğunun şikâyetçi oldukları hususlardan biri olmaktadır.

Çocukların interneti kullanmasının, ebeveynlerin beklentileri dışında etkileri de olmaktadır. İnterneti oldukça aktif kullanan çocuklar, sosyal çevrelerinde kolay karşılaşmayacağı bazı kötü örnek davranışlarla internette, özellikle sosyal medya platformlarında kolaylıkla karşılaşabilmekte ve bunlardan etkilenebilmektedirler.

İnternet ve bilgisayarın uzun süre kullanılması, çocukların insan ilişkilerini bu araçlarla ilişkili düşünmesini beraberinde getirmektedir. Çocuklar muhatabını akıllı telefonu, sosyal medya hesapları ve oynadığı oyunlarla beraber tanımaya çalışmaktadır. Çocuklar için bulundukları mekânlarda internet bağlantısının (wi-fi) olup olmadığı büyük önem taşımaktadır. Çocukların internet odaklı olarak çevresiyle ilişkileri çok yönlü şikâyetleri beraberinde getirmektedir:

> *"Gözleri bozuluyor. Dikkat eksikliği oluyor. Dersleri ihmal ediyorlar. Kafa hep internettedir. Gözü ve psikolojisi bozuluyor. Ders çalışma alışkanlığı olmuyor. Onun yerine test çözse iyi olur. Elinde tablet bir yere gidince, 'merhaba' yerine, 'wi-fi şifresi ne' diyor. Geneli böyledir artık. Boşa zaman geçiriyorlar. (…) Bir sınır bir limit vermek lazım zararlı olmaması için. Saygı, görgü, kültür gibi bunları edinmeleri için kendi davranışlarımıza dikkat etmemiz lazım. Yalan ya da kötü sözler gibi. Örnek olmalıyız yani. Her programı, her çizgi filmi, her arkadaşı olmaz yani. Bütün gününü onların başında geçirmemeli. (…) Biri eve gelince 'hoş geldin' yerine tablete bakıyor. Ahlak, dürüstlükle ilgili sorunlarımız yoktur, çok şükür. İlerde olabilir ya da bazı ailelerde oluyordur. Sinirlilik çok oluyor, yarışa giriyor onunla bununla. Eski çocuklar gibi sokağa çıkaramıyoruz. Ayıp şeyler öğrenebiliyorlar" (Fatma K., 48, Küçükçekmece).*

Birçok aile, bilgisayar oyunları ile zaman geçirmeleri dolayısıyla çocukları hakkında şikâyetçi olmaktadırlar. Çocukların oynadığı oyunların bazılarının şiddet içermesi sebebiyle çocukların bilgisayarda oyun oynamasını hoş karşılamayan ebeveynlerin, oyunları inceleme ve çocukları için seçip önerme davranışı ise oldukça nadir olmaktadır. Geleneksel oyunlar için gerekli doğal ortamın ve şartların sağlanamaması,

çocukların oyun ihtiyaçlarını ortadan kaldırmamaktadır. Ancak, zihin ve fiziğin birlikte işlediği geleneksel oyunların yerini alan dijital oyunların fazla fiziksel hareket gerektirmemesi sebebiyle, birçok çocuğun hareketsizliği ve tembelliği, ailelerin şikâyet ettiği sorunlardan biri olmaktadır. Özellikle çocuklarının geleneksel çocuk oyunlarını oynamalarını uman ebeveynler, dijital oyunlara oldukça mesafeli durmaktadırlar. Bu ebeveynler, dijital oyunları çocukların dünyasından çıkarmanın mümkün olmadığını kabul etseler de mümkün oldukça çocukları bu oyunlardan men etmeyi tercih etmektedirler. Faruk Bey, çocukların oynayacağı oyunu ailenin görmesi gerektiğini belirterek, kendi çocuğunun oyun oynamasıyla ilgili bir sakınca görmediğini belirtmektedir.

> *"(…) Biz çocukken nasıl ki çamurdan arabalarla, bilyeyle, topaçla oynuyorduk ve bunla ilgili bir sınır yoktu. Nasıl ki bize şu kadar çamurla oyna, gününün şu kadarını çamurla geçir gibi yaptırım yapılmadı. Bugünün çamuru da, bilyesi de topacı da aslında 'candycrash' gibi oyunlardır" (Faruk Y., 37, Üsküdar).*

Birçok ebeveynin internetin kullanımı sonucunda çocuklarında gördüğü olumsuz etkileri ebeveynlerin yanlış tutumlarına bağlayan Faruk Bey, bu konuda şunları ifade etmiştir:

> *"Şimdi bu tür sakıncalar bence teknolojinin sakıncaları değil, ailenin psikolojik sorunları ile ilgilidir. Eğer anne ve baba çocuklarını internetin başından alabilecek ilgi ve alakayı ara ara veremiyorsa, bunun faturası teknolojiye ya da gelişen oyun, atari ya da neyse onun adı, onlara verilemez. Bu tamamen anne ve babanın çocuğuna susturucu, verdim bir tane tablet, çocuk bunla oynasın yeter ki beni rahatsız etmesin, benim bir dünyam var, onun da dünyası bu olsun dediğinde, çocuk obez de olur. Hiç teknoloji yokken de bir anne baba-bu politikayı izlerse, çocuk yine obez olur, yine psikolojik sorunları olur, çocuk yine asosyal olur. Bu bahsettiğimiz hastalıklar da teknolojinin icat ettiği hastalıklar değil. Anne ve babaların icat ettiği hastalıklardır" (Faruk Y., 37, Üsküdar).*

Bazı ebeveynlerin çocuklarının internet ve televizyondan kötü şekilde etkilenmelerine karşı her an tetikte oldukları ve bu araçları kötü kullanma modellerinden korumak için çocuklarının arkadaşlarına da dikkat ettikleri anlaşılmaktadır. Arkadaş etkileşimleri konusunda ebeveynlerin başlıca endişesi çocuklarının, arkadaşları tarafından uygun görmedikleri medya programları ya da içerikleriyle tanıştırılması olmaktadır. Yani

aileler, çocuklarının arkadaşlarının kavgacı olmalarından, küfürlü konuşma gibi sahip olabilecekleri tutumlar sebebiyle değil, çocuklarına medyanın kötü kullanım yollarını ve alışkanlıklarını göstermelerinden korkmaktadırlar. Hikmet Bey, çocuklarını okula götürürken, öğrencilerin kendi aralarındaki diyaloğu bu sakıncalı duruma örnek göstermektedir:

> *"(…) Benim dört kız bir erkek çocuğum var şuan. Kızlarımın üçü okuyor. Genelde eşim biraz rahatsız olduğu için ben götürüp getiriyordum okula. 10, 11, 12 yaşındaki çocukların yaptığı küfürleri ömrü hayatımda duymamıştım. Ağzım açık kaldı. Nereden öğrenmişler acaba? Tamamen kendi aralarında yaptığı küfürler. O sanal âlemde, burada öğreniyorlar. Bu öğrendiklerini de marifetmiş gibi gidip okulda orada burada söylüyorlar, uyguluyorlar. Ben bunlara çok şahit oldum" (Hikmet K., 38, Küçükçekmece).*

Gerek facebook, twitter, instagram vb. sosyal medya platformlarında, gerekse online oynanan oyunlarda, çocukların psikolojik ve sosyal gelişimlerini çeşitli açılardan etkileyebilecek ilişkiler kurmaları kolaylıkla mümkün olmaktadır. Özellikle birçok çocuğun oynadığı savaş oyunları ya da paylaşım sitelerinde tanıştığı veya arkadaş edindiği kimselerin, çocuk ya da yetişkin olup olmadığının her zaman bilinmemesi, çocuklar için tehdit, şantaj gibi birçok riski barındırmaktadır. Zafer Bey'in aktardıkları, 'sanal' dünyada olup bitenlerin gerçekte çocukları ne kadar olumsuz etkileyebileceğine dair dikkat çekici bir örnektir:

> *"Şöyle bir şey anlatayım ben size: İnternet üzerinden oynanan bir oyun var Metin2 diye bir oyun var. Online oynanan bir savaş oyunu. Kılıçlarla birbirlerini kesiyorlar, bıçaklıyorlar. Ara sıra online arkadaşlarıyla sohbet edebiliyorlar. Ondan sonra birbirlerine can vermeler. Can dediğim, mesela ölmek üzereyken 5 canın varsa 3'ünü ona veriyorsun, gibi. Böyle yardımlaşmalar var, küfürleşmeler, kıyamet kıyametler. (…) Bir gün baktım, bunun canı sıkkın, morali bozuk, kendinde değil. No'luyor, dedim. Senin derdin ne? Dayısıyım ya, annesiyle ve babasıyla çok konuşmuyor benimle konuşuyor. Dedi bana böyle böyle işte, bana küfür ettiler, akşam döveceğiz falan dediler dedi. Öyle bir dünyaya girmiş ki, internetteki adam nerede olduğunu nereden bilecek? Öyle bir bunalmış ki çocuk neredeyse kendini atacak bir yerden aşağı. (…) Bilgisayarın kablosunu çektim, elektriği kestim, internetin kablosunu çektim. Baktım sorunları çözüldü. Şimdi git*

top oyna, şimdi üç gün top oynama vaktidir, dedim. Dünya farklı olacak, bambaşka bir dünya olacak dedim. Böyle bir tehlikesi var" (Zafer B., 41, Küçükçekmece).

Ebeveynler açısından internet, kötü tesadüflerle her an karşılaşılabilecek bir ortamdır. Çocuk oyunları barındıran birçok internet sitesinde, çocukların yaşına uygun olmayan birçok sitenin reklam linklerine rastlamak mümkündür. Yanlışlıkla ya da bilmeyerek çocukların bu sitelere girmesi, ebeveynlerin duyduğu ya da gördüğü kötü deneyimler, onların endişelerinin kaynaklarından sadece bir tanesidir. Gülşen Hanım bu konuda şahit olduğu bir olayı şöyle anlatmaktadır:

"Çocuklar pek küçük yaşlarda farklı şeylere de girebiliyorlar. Ve bunu toplu yerlerde birbirlerine de gösteriyorlar. Bunu sadece birisi de kullanmıyor. Diğerleri de rahatça ulaşabiliyor. Böyle bir şey yaşadım çocuğumun sınıfında. Onun için duyduğumda çok üzüldüm. Başkası gösteriyor. Fark etmez. Çocuğum maruz kalıyor yani" (Gülşen Y., 43, Küçükçekmece).

Gülşen Hanım'ın anlattığı kazalar, yani büyüklerin gözetiminde de olsa internet kullanılırken, çocuklarının istenmeyen görüntülerle karşılaşması, ebeveynlerin çocukların internet kullanımları ile ilgili endişe kaynaklarından sadece birini oluşturmaktadır. Çocukların bilgisayar ve internet kullanmalarıyla ilgili ebeveynlerin en temel eleştirisi, çocukların ihtiyaçları olmadan, gereksiz yere çok uzun süre bu araçları kullanmaları olmaktadır. İnternette fazla zaman harcamanın ise onları sosyal çevreden kopardığı ve bunun ise saygısızlık olarak nitelendirildiği görülmektedir.

"Benim tanıdıklarım oluyor, gidiyoruz mesela adam bizi görmüyor. 3-5 saat oturuyoruz. Mesela akrabalarda adam gidiyor, odadan çıkmıyor. Nerede? Bilgisayarın başında. Bu nedir ya! İletişim kopukluğu var ailesiyle. İletişim kopuyor. Çevresiyle, ailesiyle ortam bozukluğu oluyor. Ailesine zaman ayırsın, ona ayıracağına. Ana, baba, kardeşle bir araya gelsin, sorunlarını birlikte halletsin. Bilgisayarın başına geçiyor orda 3-5 saat ne annesini görüyor ne babasını görüyor ne de gelenleri görüyor. Kopukluk var o açıdan diyorum" (Mehmet A., 40, Küçükçekmece).

Çocukların internette fazla vakit geçirirken, sosyal çevreleriyle iletişimlerinin kopmasına benzer bir kopukluk da okul dersleri konusunda yaşanmaktadır. İnternette fazla vakit harcamak, çocukların okul derslerine ayıracağı zamanı azalttığı gibi, çalışma

isteklerini de geriletebilmektedir. Bununla ilgili olarak ebeveynler sık sık internet bağımlılığına vurgu yapmaktadırlar. Bağımlılıkla ilgili çalışan uzmanlar, internet bağımlılığının çocukların dersleriyle ilgili yapması gerekenleri engellemesinin, yaygın bir durum haline geldiğini belirtmektedirler. Ailelerin, çocuklarının bağımlılığa varan internet kullanımının farkına varması kadar, ortaya koydukları tepki de oldukça önemlidir. Samet Bey'in anlattıkları, fazla internet kullanımı ile okul başarısı ilişkisine bir örnek olarak görülebilir:

> *"Çok çok kullanıyorlar. Ben de aldım. Çok kullanıyorlar mesela bir tane dizüstü bilgisayar aldım. Ondan sonra benim büyük kızım çok çalışkandır. Yani okul birincisiydi. Ondan sonra orada öyle bir ay kadar geçti tabi. Mesela bu aile toplantısı oluyor ya, okula gittim. Okul müdürünün yanına gittim. Birkaç tane şikâyet var dedi. Bana, sen çocuğuna çok kötü bir şey yapmışsın dedi. Okul müdürü dedi, şu an benim evimde internet yok. Yani iyi bir şey yapmamışsın dedi. O şeyden dolayı ben interneti kestim. Bu vın mı ne, onu kestim" (Samet D., 38, Şişli).*

İnternet ve cep telefonun yaygınlaşmasıyla birlikte bilgi ve deneyimlerin paylaşımının da farklılaştığı görülmektedir. Her internet kullanabilen, ihtiyaç duyduğu bilgilere ulaşabilirken, ebeveynler ve yetişkinler genel olarak deneyimlerini ve bilgilerini çocuklara anlatma ortamını fazla bulamazken, çocuklar da merak ettikleri konuları veya ihtiyaç duydukları bilgileri ebeveynlerine sormaktan çok internetten sorgulamaktadırlar. Ancak konuştuğumuz ebeveynlerden çok azı çocuklarıyla beraber internete girip araşatırma yaptıklarını ya da oyun oynadıklarını belirttiler. Dolayısıyla ebeveynler çocukları ile beraber okudukları kitap üzerinde düşünceler üzerinde fikir alışverişinde bulunurken aynı paylaşımın internet ortamında olmadığına vurgu yapılmaktadır:

> *"Öyle bir hususumuz oldu.Mesela cep telefonu yoktu, çocuk bizimle daha iyi konuşurdu, kitap okurdu benim yanımda oturuyordu.Mesela bazen bize kitaptan beğendiği şeyleri okuyordu.Ama telefon aldıktan sonra öyle bir şey olmadı" (Samet D., 38, Şişli).*

Bilgisayar ve internet kullanımının kişinin hem beyin fonksiyonlarını hem de sosyal ilişkilerini gerilettiğine inanılmaktadır. Ebeveynlerin bu sonuçları artık kanıksadıkları da belirtilmektedir:

"Onun başına oturduğu zaman zaten bir süreden sonra beyin uyuşuyor. Farklı şeyleri düşünemiyorsunuz ne bileyim çocuklar böyle kanıksar oldular artık. İnternette baktıklarına göre fikir üretmeye çalışıyorlar. Mesela şöyle diyeyim sizle şu an oturup sohbet ediyoruz ama internette o sohbet yok. Çünkü içte kalıyor, çocukların hepsi içe kapanık oluyor ben buna karşıyım. Çok kullanmamak gerekiyor" (Sevim K., 49, Üsküdar).

Anne ve babası çalıştığı için bir bakıcı ya da tanıdık tarafından bakılan çocukların gördüğü kötü muamelelerin çocuklarda yarattığı derin etkiler gibi çocuğa bakanların (bu annesi de olabilir), çocukları bilgisayar, internet veya televizyon gibi medya araçlarıyla baş başa bırakması da orta ve uzun vadede çocukta birçok sorunun ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Özellikle çalışan ebeveynlerin bu konuda çocuklarıyla ilgili yaşadığı birçok sorun, büyük kentsel ortamda çekirdek ailelerin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri olabilmektedir:

"Ben de sekiz yaşlarında ikiz çocuk sahibi bir anneyim. Günümüzde internet ve tablet dışında ulaşabilecekleri bir şey yok gibi. İnternete de giriyorlar aktif bir şekilde. Biz iş çıkışı gittiğimizde onları alıp dışarı çıkartabiliyoruz, hafta sonları da öyle. Ama kendileri bakıcı olsun babaanne olsun ellerinde muhakkak bir tablet ve interneti kullanıyorlar Bizim çocuklar, bazılarına göre sosyal çocuklar, ama bazen tamamen oraya odaklanıp, bizi dinlemeyebiliyorlar. Kendilerinin tamamen kaptırabiliyorlar. Sağlık açısından gözleri çok yoruluyor. Onunla uğraşırken onunla oturdukları için hareketleri de kısıtlı. Sürekli oturan bir çocuk kendisini nasıl geliştirir bedenen? Kendilerini geliştiremiyorlar. (…) Bazen tabletle tuvalete girmeye çalışıyorlar. Yemekte de mesela öyleler. Bu yaşta bunlar çocukların eline verilmemeli ama yapıyoruz işte. Çalışan anne-babalar olarak, evde dursunlar diye hepimiz açıp onlara kullandırıyoruz işte" (Fadime Ü., 34, Şişli).

Çocukların internette fazla zaman geçirmesinin olumsuz sonuçlarını gören birçok ebeveyn, çocuklarının doğada ve sosyal çevrede vakit geçirmesini istemektedir. Ancak bunların da yeterli ve güvenli olmadığı sıkça ifade edilmektedir. Ebeveynlerin, çocuklarına interneti kullanmalarına onay vermesi, çocukların fiziksel olarak göz önünde bulunmasını sağlamaktadır. Bu da çocukların doğa ve sosyal çevreyle ilişkisini zayıflatmakta, internette oyun oynama veya sosyal medyada zaman geçirmeyi çocuklar için biricik seçenek haline getirmektedir:

"Çok fazla kullanıyorlar. Kendi çocuklarım adına, çok fazla kullandıkları için rahatsızlık duyuyorum. Mesela aynı gün beş, altı saat, bazen daha fazla bilgisayarın başında duruyor. Ben bunu istemiyorum. Çevre olarak yeterli değiliz. Çocuğumun mesela dışarı çıkıp oynaması için yeterli alanlar yok o yüzden ne yapıyorlar? Evde güvenli bir şekilde bir şekilde oyun oynamasına göz yumuyoruz" (Satiye Y.; 38, Şişli).

Çocukların engelsiz ve kontrolsüz internet kullanmalarında aile içi sorunların da etkili olduğu belirtilmektedir. Özellikle ebeveynler arasındaki sorunlardan dolayı, çocuklar geleceğe dair korku ve endişelerle baş etmek için çok fazla internet kullanmaktadır. İnternetin ebeveynler tarafından fazla kullanımı aile içi tartışmalara, hatta boşanmalara neden olduğu gibi, kimi zaman da başka sorunlardan kaçarken sığınılan bir liman olarak görülmektedir. Her iki durumda da çocuklarda olduğu gibi ebeveynlerde de bağımlılık derecesinde kullanım alışkanlıkları gelişmektedir. Kevser Hanım'ın verdiği örneğe benzer örneklerin, internet kullanımının yaygınlaşmasıyla arttığı yaygın olarak kabul edilmektedir:

"(..) Bilgisayarın başında çok durunca gözlerinin kıpkırmızı olduğunu görüyorum. Sonra baş ağrısı yapıyor, çok başında durumu başım ağrıyor diyor. Bunu diğer annelerle de konuştuğumda aynısı söyledi. Sinirlilik vardı, benim kızımda böyle oluyor. Takip edemediğin zaman oyunlara yaşı büyükler giriyormuş. Bu oyun amacından farklı yerlere gidiyormuş o zaman. (..) O nasıl bir bağımlılıksa? Hatta yetişkinlerde de var. Ben çok fazla yetişkin, boşanan çiftler gördüm, duydum, şahit oldum bir tanesine hatta" (Kevser E., 44, Küçükçekmece).

Çocuklarının interneti kontrolsüz kullanmasının birçok olumsuz etkisinin olacağını hemen hemen tüm ebeveynler kabul etmektedirler. Dijital medyanın sunduğu bilgi kaynaklarından farklı biçimlerde faydalanılmaktadır. Bu faydalanmanın çocuk yaş grubu üzerindeki etkisi ise daha kalıcı olmaktadır. Aile tutumlarına göre çeşitliliği olsa da, çocuk kullanıcıların uzun süre kontrolsüz medya araçlarını kullanmasının hemen hemen aynı sorunları doğurduğunu görmek mümkündür. Bu sorunların genel olarak, bağımlılık, obezite, asosyal olma, agresif olma, yanlış arkadaşlıklar ve fikirler edinme ve okul başarısının gerilemesi başta olmak üzere bazı ortak başlıklar altında toplandığı görülmektedir.

3.3. Ailelerin Çocuklarını Dijital Medyanın Olumsuz Etkilerinden Koruma Stratejileri

Ebeveynler, çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle bilgisayar ve internet kullanımını; tamamen kapatmaktan, tamamen açmaya varan farklı stratejiler takip etmektedirler. Ailelerin çocuklarının dijital medya araçlarını kötü kullanmalarını önlemeye yönelik tutumları kimi zaman kendi bilgilerine, kimi zaman da tanıdıkların telkini ya da medyada ilgili programları dinlerken şekillenmiş olmaktadır. Bir yönüyle de ailelerin çocuklarını medyanın olumsuz etkilerinden koruma ve kontrol biçimleri, onların korku ve endişelerine göre değişmektedir. Ancak genel anlamda, özellikle internet kullanımıyla ilgili çocuklar için duyulan endişeler ve önlemler, internetin potansiyel etkilerine işaret etmektedir (Livingstone ve Helsper (2008).

Medya araçlarının çocuklar tarafından kullanımının kontrol ve takibi, aileler, ebeveynler ve ilgili bakıcı ve yetişkinler için önemli sorun halini aldığı gözlemlenmektedir Çocuklarının uzun süre bilgisayar başında oyun oynarken ya da sosyal medya ortamlarında gezinirken yemek zamanlarında yemek yememesi ya da geç yemesi, tuvalete gitme ihtiyacını uzun süre ertelemesi, okul derslerine çalışmaması, akranlarıyla fiziksel hareket gerektiren oyunları oynamaması, çevresiyle iletişim halinde olmaması, sosyal davranışlarının gerilemesi gibi görülen birçok olumsuz davranış ve tutuma göre aileler kontrol ve takip stratejileri geliştirmekte, önlemler almaktadırlar.

Bu konuda öne çıkan önleyici tutum, çocukların bilgisayar kullanma ya da internete bağlanma süresini sınırlamak veya kapatmak şeklinde olmaktadır. Daha toleranslı olan aileler ise bilgisayarı kapatmak ya da internet bağlantısını kesmek yerine, çocuk veya aile koruma programlarını kullanmayı tercih etmektedirler. Bu türden programlar kullanan aileler, ev içinde ve ev dışında çocuklarıyla daha fazla vakit geçirdiklerini ifade etmiştir. Bu da çocuklara aileleri tarafından yeterince ilgi gösterilmesi ve ev dışında sosyal alanlarda birlikte vakit geçirilmesi durumunda, bilgisayar ya da internet kullanmaya daha az ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. . Daha farklı bir strateji ise, bazı ebeveynlerin çocuklarına internet kullanımıyla ilgili sürekli bilgilendirme yapıp, olumlu ve olumsuz kullanımlarının sonuçları konusunda bilinçlenmesini ve sorumluluk almasını istemesidir. Bu stratejiyi benimseyen ailelerin ekonomik ve eğitim durumlarıyla her zaman doğrudan bir bağlantının, yani pozitif bir korelasyonun

görünmemesidir. Bu ailelerin bazıları, stratejilerini eğitimlerinden aldıkları bilgilere, bazıları ise bazı dini ve kültürel değerlere dayandırmaktadırlar.

Ailelerin çocukların farklı medya araçlarını kullanmasıyla ilgili birçok engelleme, takip ve kontrol imkânizması işletmeye mecbur olması, çocuklarının bağımlılık derecesinde bu araçları kullanmasından kaynaklanmaktadır. Bağımlılık, ebeveynlerin çocuk-internet ilişkisiyle ilgili bahsettikleri en başat sorun olmaktadır:

> *“ (…) Benim yeğenlerim çok bilgisayar oynamaktan artık annesi ve babasıyla konuşamıyor. O dereceye geldi. Ben de dedim ki; bunu artık yasaklıyayım. Yani saati aşıyor. Bir saat diyorsun, ama o çocuk kendini öyle bir kaptırıyor ki hele bir de işiniz varsa, o çocuk artık yirmi dört saat internet başından kalkmıyor” (Gülşen, Y.,43 ,Küçükçekmece).*

Ebeveynlerin ya da çocuklarla ilgilenen genç ve yetişkinlerin akıllı telefonlarına her an ulaşabilen çocukların ya da ebeveynlerin kendilerine tablet ya da cep telefonu aldığı çocukların, sosyal çevreyle yeterli vakit geçirmemeleri durumunda, kolaylıkla bilgisayar ve internet bağımlısı oldukları bilinmektedir. Bilgisayar, internet ve cep telefonlarıyla ilgili birçok ebeveynin çocuklarına göre daha az bilgi sahibi olması, çocuklar için konulan erişim engellerini de çoğu zaman işlevsiz bırakmaktadır. Özellikle annesi ve babası çalışan çocuklara bakan bakıcı veya yetişkin akrabaların, kendi ilgi alanları ve işleriyle ilgilenebilmek için internet ve televizyona bir kontrol aracı olarak başvurmaları, çocukların bu araçları çoğu zaman bağımlılık derecesinde kullanma alışkanlıklarının gelişmesinde etkili olmaktadır. Bir devlet kurumunda memur olan Günay Hanım, internetin olumsuz etkilerine karşı anne-babaların nasıl bir tutum sahibi olmaları gerektiğine dair sorumuza verdiği cevapta, benzer bir durumla karşı karşıya olduğunu anlatmaktadır:

> *“Şimdi şöyle düşünüyorum ben, çocuğa bir şey yasakladığın zaman yani onun peşine düşüyor. Hiçbir şeyin tadı kalmıyor. Yasaklamadan ama ortayı bularak diyelim. Ben yazın fazla karışmıyorum ona. Çalıştığım için de o da evde. En azından evde zamanını geçirsin diye bir şey söylemiyorum. Oynuyor. Ne yapıyorum? Akşam gidince, biraz kitap okutuyorum ya da birlikte zaman geçiriyorum. Ne yapabilir? Okul zamanı olduğu zaman özellikle bizi çok yoruyor*

internet. Ne yapabiliriz işte, yemeğini yedikten ve derslerini yaptıktan sonra veya dersten derse geçiş aralarında bir süre ayrılabilir" (Günay K., 44, Üsküdar).

Geleneksel geniş ailedeki komşu ve akrabaların, bir güven unsuru olarak yararlanıl(a)madığı kent yaşamında, çekirdek ailenin, anne ve babanın çalışıyor olmasından kaynaklanan, çocuk yetiştirme zorlukları vardır. Bunlardan belki en önemlisi, çocuklarını emanet edebilecekleri birilerinin olup olmamasıdır. Bu zorlukları aşmada ebeveynler iletişim araçlarından yararlanmaktadır. Çocuğuyla iletişim kurmak için çocuğa alınan akıllı telefonun aynı zamanda çocuğun internete bağlanması ise başka sorunları beraberinde getirmektedir. Günay hanım, gerek 6. sınıfa giden oğlunun sınıfında bütün çocukların telefonunun olmasından gerek kendisinden haber almak için oğluna cep telefonu almanın bir zorunluluk halini aldığını belirtmektedir:

"Küçük oğluma altıncı sınıfta aldım. Neden aldım? Liseyi beklerdim aslında ama o kadar değişti ki zaman. Sınıfta bütün çocukların telefonları var. Çocuklar geziye gidiyorlar devamlı ya da bazen çocuğumu evde yalnız bırakıyorum. Bu yüzden ona bir cep telefonu aldım. Tabii onu alınca içinde internet de oldu. Evde de internet var. Ancak bana kalırsa böyle bir zorunluluk oluşmasaydı, ortaokulu bitirmeden ona cep telefonu almazdım" (Günay K., 44, Üsküdar).

İlkokul yaşındaki çocuklara cep telefonu almanın zorunlulukları, sadece çocukları ya da okul yönetimi ve öğretmenleriyle iletişim kurmaktan kaynaklanmamaktadır. Dijital çağda küreselleşen çocuk kültürünün yaygınlaşmasının ve bir anlamda sosyalleşmenin dijital medya üzerinden olmasının ebeveynleri baskı altına aldığı görülmektedir. Ebeveynlerin çocuklarının başka çocuklar karşısında ezilmemesi için çocuklarına cep telefonu aldıkları da bilinmektedir.

Bazı zorunluluklardan dolayı çocuklara alınan akıllı cep telefonlarının internet bağlantısının olması, çocukların beklenmeyen web sitesi ortamlarıyla karşılaşmasına neden olmakta ve ailelerin internet güvenliği ile ilgili önlemler alma zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir. Ebeveynlerin daha kolay kontrol edebildikleri ev internetinin kullanımı ile ilgili şikâyetler göz önünde bulundurulduğunda, çocukların akıllı telefonu bireysel olarak kullanmasının risklerini kontrol etmenin zorluğu anlaşılabilir:

"İnternet zaten korumalı bizim. Biz daha önce yaşadık birkaç kere. Çocuğa ödev ararken, ödev sitesinde bile kötü sahnelerle karşılaştık çocuğumuzla birlikte. Onun

için programlar var. Ona göre tedbir aldık elimizden geldiğince. Onun dışında istismar edilmemesi için gerekli uyarılarda bulunduk. Alışveriş yapmaması için veya kimlik bilgilerini vermemesi için" (Günay K., 44, Üsküdar).

Akıllı telefonların yaygınlaşması ile çocukların internete bağlanması, oldukça kolaylaşmıştır. Bununla beraber çocukların her hangi bir yerde, yetişkinlerin gözetiminden uzakta internet kullanmalarının uzun süre kontrolü de mümkün olmamaktadır. Bazı ebeveynler, çocukların interneti yanlış kullanmalarının önüne geçilmesinin zor olduğunu, ancak ailelerin sürekli takip ve kontrol mekanizmalarını harekete geçirerek çocuklarını internetin olumsuz etkilerini azaltabileceğini ama tamamen önüne geçilemeyeceğine inanmaktadırlar.

"Aile tarafından sınırlandırma pek mümkün olmuyor. Anne ve babanın çocukları gözetim altında tutması lazım ama bu gözetim sürekli olamıyor, bazen denetimin de devreye girmesi lazım. (…) Bu alanda çok büyük başıboşluk var gibi. Her ne kadar belirleyiciler olsa bile. (…) Hem hukuki, hem ahlaki hem de hukuki bir boşluk var. İnsan nefsi farklı olanı değişik olanı öğrenmeye hevesli. İnternet ortamı da bu hevese en iyi cevap veren alan. Çocukların zarar görmeden yararlanması mümkün değildir bu ortamda. Görecekleri zararın derecesi azaltılabilir sadece. (…) Yasaklama dediğimiz şey zaten, eve internet hiç almama, sokmama şeklinde tutum olabilir. Bu da nereye kadar? Bu da pek mümkün değil. Özellikle İstanbul gibi şehirlerde bu mümkün değil. Burada çocuk internet kafeydi şuydu buydu, ev dışında başka yerlerde bu imkâna sahip olur diye düşünüyoruz. Ev içerisinde kontrol biraz daha mümkün ama yine de sağlıklı değil. Burada ebeveynlerin çocukları sürekli gözetim altında bulundurmaları gerekiyor. Hangi oyunları oynuyorlar? Hangi sitelere giriyorlar? Bunların kontrol edilmesi gerekiyor. Boş vermişlik yapılmaması gerekiyor. Ama yine yapılan bu önlemler zararları sadece biraz sınırlandırır" (Mete G., 45, Üsküdar).

Yeni medya teknolojilerinin, özellikle internetin birçok yönüyle hayatı kolaylaştırdığı kabul edilmektedir. Ancak bu teknolojilerin zararlarından çocukları korumanın iki zorluğu bulunmaktadır. Bu teknolojilerin yaygın olarak kullanılması sebebiyle çocukların da bunları kullanmak için bunlara kolay ulaşabilmesi ve teknoloji diliyle yani şifre, kod veya önleyici programların kullanılması için bazı teknik bilgilerin bilinmesinin zorunluluğu ile ilgili birtakım sorunlar olmaktadır. Ebeveynler ve çocuklara bakan ilgili yetişkinlerin çoğu zaman bu iki sebepten dolayı çocukları

bilgisayar, internet ya da cep telefonunu hem fazla kullanmalarını hem de bu araçların olası olumsuz etkilerini engelleyememektedirler. Özellikle geleneksel yüz yüze insan ilişkilerini önemseyen ebeveynlerin çocuklarını hem bilgi ve görgü edinmeleri için hem de oyun ve eğlence ihtiyaçları için daha fazla sosyal hayatta alternatiflere önem verdikleri görülmektedir. Bir kamu kurumunda memur olarak çalışan Sevim Hanım, internetin başına oturulduktan bir sür sonra beynin uyuştuğunu ve çocukların da artık bunu kanıksadıklarını düşündüğünü, internetin yüz yüze diyaloğun yerini alamayacağını, ev dışındaki sosyal hayatın ve ilişkilerin önemli olduğuna dikkat çekmektedir:

> *"Çocuklarını dışarı çıkarmalılar, ben genellikle öyle yapıyorum. En önemlisi akraba ziyareti yapmaları şarttır. Çocuklara bunlara öğretmeleri şarttır. Çünkü kendi içlerinde kaldıklarında boğuluyorlar, onlar mutlu olduklarını zannediyorlar ama sonunda bir patlama yaşanabilir. Gerçekten çok tehlikeli bir gençlik yaşıyoruz" (Sevim K., 49, Üsküdar).*

İletişim araçlarının bahsedilen yanlış kullanım biçimlerinden kaynaklanan birçok muhtemel olumsuz etkilerinin ebeveynlerin çocuklarıyla doğru iletişim kurması ve bu araçların doğru kullanımı ile ilgili çocuklarına yol göstermesiyle ortadan kalkacağına inandığını belirten Faruk Bey, çocuk ihtiyaçları, yeni medya teknolojileri ve bunları kullanma kültürleri arasındaki bağa vurgu yapmaktadır. Faruk Bey, çocukları teknolojinin zararlarından korumanın yolunun ebeveynlerin bilinçli olarak yol göstermesine örnek olarak şunları söylemektedir:

> *"Ben şuna inanmıyorum, çocuk ne kadar teknolojiyi saklayabilir ki. Benim 8 yaşında, 10 yaşında çocuklarım var. Ben kullanıyorum, eşim kullanıyor. Onlara hayır siz bakmayacaksınız, siz kullanmayacaksınız gibi bir şeyimiz olamaz. Bu siz TV izliyorsunuz ama onlar izlemesin gibi bir şey. Böyle bir şey yok. Biz TV de, bu sosyal medya ağlarını da evde kullanıyoruz ve çocukların kullanımına da açıyoruz. Çocuklarımın sosyal medya hesapları yok ama benim sosyal medya hesaplarıma giriş izinleri var. Yani benim hesaplarıma girip izleyebiliyorlar, takip edebiliyorlar, bakabiliyorlar. Bir şey paylaşmıyorlar ama şu an sadece izleyici konumundalar. Ben bu yüzden paylaşımlarımı ve seçtiğim sosyal medyada takip ettiğim arkadaşlarımı da buna göre tercih ediyorum. Yani çocuklarımın zarar görmeyeceği, zihinlerinin kirlenmeyeceği bir arkadaş çevrem var sosyal medyada.*

Mesela beni her arkadaş yapanı arkadaş yapmıyorum. Bunun sebebi de benim kendimi onlardan korumamla ilgili değil, çocuklarımın onların gönderdiği bir paylaşımı, bir videoyu, bir sözü bir cümleyi ya da bir yoruma yapılmış bir küfrü bile duymalarını istemem şu an. Şöyle bir algı var "siz ne kadar korursanız koruyun çocuğu, zaten yarın sokağa çıkacak. Senden görmediğini dışarda görecek. Özgürlükçü olmak lazım" gibi yaklaşımlar her ne kadar kulağımıza fısıldansa da biz koruyabileceğimizi korumakla ilgili bir görevimiz var. Çocuğun ahlakı buna yaklaşımıyla ilgili senaryonun da ben hep anne karnında başlayan bir süreç olduğuna inananlardanım. O yüzden kendi tedbirimi verip, çocuğun altı yedi yaşına kadarki ahlaki gelişimini tamamlamasıyla ilgili bir senaryom vardı, evde eşimle beraber öyleydik. Bundan sonraki süreçte de peyder pey kontrollü bir şekilde sosyal yaşama açıyoruz çocukları" (Faruk Y., 37, Üsküdar).

Akıllı telefonların kullanıma girmesi, internete erişimi kolaylaştırırken, çocuk kullanıcıların birçok riskle de karşı karşıya gelme ihtimalini de beraberinde getirmektedir. Gündelik yaşamda birçok konuda bazı kuralları öğrenen çocuklara, internet kullanımı konusunda da bazı kuralların benimsetilmesi gerektiğine vurgu yapan Birgivi Bey, bu kuralların benimsetilmesinde okul öğretmenlerinin de rolüne dikkat çekmektedir:

"Ailelerin koyacağı kurallar mutlaka olmalı. Neticede hayatın başıboş bir düzen olmadığını, büyüyüp yetiştiği zaman veya ev ortamından dışarı çıktığı zaman, bir kısım tehlikelerle karşılaşabileceği, bu çocuklara akılları ermeye başladığı andan itibaren öğretilmeli. Aileler tarafından başlatılmalı. Hatta aileler bunu çocuklarına anlatmakla kalmayıp gerekirse, öğretmenleri ile de iletişime geçmek suretiyle, bir kısım nasihatleri bir kısım tembihleri öğretmenin tarafından da verilmesi gerektiğini bir şekilde sağlamalı, tespit edilmeli. Çünkü ben kendi hayatımdan tecrübe ettiğim kadarıyla şunu söyleyeyim, bazı çocuklar ailelerinin sözünü dinlediğinden çok, öğretmenlerinin sözünü çok daha iyi dinliyorlar" (Birigivi D., 41, Üsküdar).

Ailelerin birçok kontrol ve izleme önlemine rağmen, internet kullanımının çocuklar üzerinde bazı olumsuz etkilerinin olacağının ve bunun önüne tamamen geçilmesinin imkânsız olduğu kabul edilmektedir. Katılımcılardan Ercan Bey, günümüzde çocukların dijital medya araçlarıyla örülü bir dünyada yetişmelerinin kaçınılmazlığına vurgu yapmaktadır:

"Anne ve babanın orta yolu bulması lazım. Çünkü kullansalar da olmuyor, kullanmasalar da olmuyor. Çünkü çocuklar dijital medyayla birlikte büyüyorlar" (Ercan Ç., 43, Şişli).

Çocukların dijital medya araçlarını kullanma sakıncalarının, çocukların yaşıyla ilişkili olarak, yani bilgi ve deneyim sahibi olmamalarıyla açıklanmaktadır. Ebeveynlere, hangi yaştan sonra çocukların kendilerine ait bir bilgisayarı, tableti ya da cep telefonu olabileceğine dair sorduğumuz soruya,değil ilkokul, ortaokulda dahi bir çocuğun kendine ait özellikle bir cep telefonunun olmaması gerektiğini belirttiler. Aileler ideal olarak bu görüşü belirtse de, birçok ilkokul öğrencisinin özellikle pahalı cep telefonları ile okula geldiğinin örneklerini aktarmaktadırlar. Ailelerin ilkokula giden çocuklarına internet bağlantısı olan akıllı telefonları vermesinin çocuklarıyla iletişim kurma kurmak ya da başka telefonu olan çocuklar karşısında ezilmemesi için aldıkları da sıkça ifade edilmektedir.

Katılımcılardan Zafer Bey, bir firmada yönetici olmasına rağmen, birçok ebeveynin iş hayatı sebebiyle çocuklarına zaman ayıramadıkları yönündeki şikâyetlerinin aksine, çocukların oturdukları ilçede imkânları dâhilinde etkinliklere katılmaları ve çocuklarıyla beraber ebeveynlerin de dijital medya dünyasına girip, bu dünyayı tanımaları gerektiğini söylemektedir. Dijital medyaya çağın gereği olarak bakıp, bu teknolojiden yararlanmak gerektiğini, çocuklarının da bunu bilmekten geri kalmasının doğru olmadığını, teknolojinin hep daha ileriye gideceğini, onu öğrenmenin şart olduğu yönünde birçok ebeveynde karşılaştığımız bakış açısını Zafer Bey de dile getirmekte ve eğer ebeveynler bu teknolojinin dünyasına dâhil olmazlarsa çocuklarını da koruyup kollamaları ve onların dünyasına dâhil olmalarının mümkün olmadığına dikkat çekmektedir:

"Koruyup kollamak velilerin verdiği ilk tepki. Benim çevremde de bu şekilde. Koruyup kollamalıyız ama akan bir şey var ve birileri bunu durduramıyor ve akmaya devam ediyor ve gelişiyor, ilerliyor. O yüzden kontrol altında tutulabilmesi için bir çocuğun, neler yaptığını da görebilmeniz için engellemek çözüm değil. Yol göstermek bence çözüm. Onun nasıl kullanıldığını öğretmek çözüm. Engellemek bence çözüm değil. Teknoloji ilerliyor. Biz geri tutmamalıyız. Bir şeyleri yasaklayarak götürürsek diye düşünüyorum, biz koparız. Koparsak da kontrol edemeyiz. Çevresine gider, odasına kapanır, kendi dünyasına kapanır veya kendi hayal dünyasına kapanır. Hayal dünyası çok tehlikeli. Onun içerisine nasıl

gireceğiz? Bence yol göstererek, öğreterek kendimiz önünü açmamız lazım ki içine dâhil olalım. Bir sorun olduğunda ya da burada bir sorun var baba, gel yardımcı ol anne yardımcı ol, desin, hayal dünyasına veya arkadaş dünyasına kapılmasın" (Zafer B., 41, Küçükçekmece).

Ebeveynlerin çocuklarını dijital ortamların olumsuz etkilerinden koruma veya çocuklarını yönlendirme stratejilerinin temelde; internetin her halükarda zararlı olduğu düşünerek tamamen yasaklama, sadece kötü kullanıma müdahale eden pasif kontrolde bulunma, bilgisayar ve internetin nasıl kullanılacağını öğrenerek, çocukları zararlı kullanım konusunda bilgilendirme ve kontrol etme gibi farklı eğilimler bulunmaktadır. Aile içi tartışmalara sebep olan strateji ise, anne veya babadan birinin koyduğu kuralı, çocuğun delmesine diğerinin pasif kalması ya da destek vermemesi olmaktadır. Bu anlamda ortak tutumlar geliştirmeyen ebeveynlerin çocuklarının istedikleri kadar bilgisayar ve interneti kullandıkları ve büyük çoğunlukla bu ailelerin çocuklarının internet bağımlısı davranışları gösterdiği belirtilmektedir. Katılımcılardan Nebahat Hanım'ın bu konuda çocuğu ve eşiyle yaşadıkları hakkında anlattıkları bu açıdan kayda değerdir:

*"6 yaşındaki kızımın tablet, bilgisayarı var. Ama 10 yaşından önce verilmemesi taraftarıyım. Ama yapamıyorsun onu yani **(…)**Çok zor konuşuyoruz. Eşimle o konuyu aşamadığımız için ver gitsin diyor. Ortak bir tutum belirleyemiyoruz. Ben hayır derken, baba evet deyince, baba baskın karakter çıkıyor. Her ailede olduğu gibi. Babadan yüz bulunca tabi ki kullanıyor" (Nezahat O., 33, Şişli).*

Çalışmada yer alan katılımcılardan birçoğu, çocuklarının ev yaşamının internet eksenli olduğunu belirtmektedirler. Çocuğun evde olması demek, okul dersleri ile ilgili hazırlıklarını yaptıktan sonra zamanını internette sosyal medya ortamlarında ya da oyun oynayarak geçirmesi demektir. Birçok ebeveyn, çocuklar için 'ev ve aile ortamı'nın pozitif çağrışımlarına karşın, çocukların sorun yaratan internet kullanımına alternatif olarak çocuklarının dışarıda zaman geçirmelerini bir alternatif olarak görmektedir. Ebeveynlerin park, bahçe ve boş alanları çocukların doğal oyun alanları olarak görmesine rağmen, çocukların ebeveynlerinin bekledikleri şekilde bu mekânlardan yararlanmadıkları ifade edilmektedir. Bunun sebebi ise; ikamet edilen semt ya da mahallede boş alan ve parkların cazibe, büyüklük ve güvenlik açısından ihtiyaca cevap vermemesi ve çocukların artık kendi zamanlarından farklı bir zamanda yetiştikleri ve

doğal ortamlarda oyun oynamayı sevmedikleri şeklinde ifade edilmektedir. Çocuklarını gezdirecek çok güzel parkların, kursların ve alış veriş merkezlerinin olduğunu ifade eden ebeveynler ise buna zaman ayıramamaktan yakınmaktadırlar.

3.4. Dijital Medya Kullanımın Çocuk Gelişimine Faydaları

Ebeveynler arasında, dijital medyanın çocuklar üzerinde tehlikeli ve zararlı etkilerinin olduğuna dair düşünenler yanında, çocukların dijital medyanın olumlu yönlerinden yararlanabileceklerine dair düşünenler de vardır. Burada dikkat çekici husus, ebeveynlerin 'fayda'dan kastının ne olduğudur. Bu bağlamda anlamaya çalıştığımız şey, medyanın çocukların pratik becerileri, zihinsel gelişimi ve sosyalleşmesine olumlu katkılarına dair farklı bakış açılarını görebilmek oldu. Katılımcılardan Günay Hanım, bilgisayar, tablet ile akıllı cep telefonu ve bunlarla internet bağlanabilmenin çocukların gelişimine faydalarının neler olabileceği hakkında şunları belirtmektedir:

> *"Şöyle bir şey olabilir. İlgi alanı değişik olan çocuklar olabilir. Mesela benim oğlum yazılım meraklısı biraz. Kodlama yapıyor, müzik yapıyor kendisi bilgisayarda. Onun dışında birkaç kanal var kişisel gelişimine katkılı olacak. Kartonlardan kesme yapma, pratik ilginç şeyler. Onları seviyor. Onlar tamam belki güzel ona katkıda bulunabilecek bir şeyler ama onun dışında kalan zamanı oyun oynayarak geçiriyor" (Günay K. 44, Üsküdar).*

Günay Hanım gibi birçok ebeveyn için interneti faydalı kullanmak demek, çocuklarının ilgi ve yeteneklerinin geliştirilmesinde yararlanmaları olmaktadır. Ebeveynlerin birçoğu, çocuklarının okul ödevlerini yaparken internetten yararlanmasını ve hastane randevularını internet üzerinden alınabilmesini, faydalı kullanıma örnek olarak göstermektedir. Tabi internetin okul ödevleri için kullanımına genelde olumlu yaklaşılsa da bu konuda yine temkinli bir yaklaşımın mevcudiyetinde de bahsetmek gerekir. Okullarda okutulan "bilişim teknolojileri ve medya okuryazarlığı" ile ilgili dersi önemseyen katılımcılardan Günay Hanım, okul ödevleri konusunda internetten yararlanılmasının sınırlı bir boyutta tutulması gerektiğini ve bunun çerçevesinin iyi belirlenmesi gerektiğini söylemektedir:

> *"Okulda bilişim dersi var. Öğretmen onlara kod yapmayı öğretmiş. Bundan faydalanıyoruz, güzel bir şey. Diğer öğretmenler internetten araştırma dersi veriyor. Onu da işte ne yapıyorlar, bakıyorlar kopyala yapıştır yapıyorlar veya*

yazıyorlar. Bilişim dersi dışında internetten araştırma yapmanın çok faydalı olduğunu düşünmüyorum. (…) Bizim öğretmenimiz mesela bize bir ders vermişti, Yarımada gezisi yapın diye. Biz tarihi yarımadayı internetten de çıkarabilirdik nerede ne var diye. Ama biz gittik çocuklarla tarihi yarımadanın hepsini gezdik. Bütün Sultanahmet, Ayasofya, hepsinin resimlerini çektik. Oranın şeylerini de internetten çıkardık yazdık, tarihini geçmişini. Şahane bir ödev oldu. Birbirini destekledi. Yani böyle olursa internet güzeldir" (Günay K., 44, Üsküdar).

Araştırmaya katılan ebeveynler, öğrencilerin dersleri ile ilgili internetten faydalanabileceğini düşünmelerine rağmen, internetten ödev hazırlama biçimleri konusunda dikkatli davranmakta ve öğrencilerin kopyala-yapıştır yoluyla hazırladıkları ödevlerin faydalı olmadığını sıkça ifade etmektedirler. , Bu anlamda internetin, sınırsız bilgiye ulaşma aracı olarak önemsense de, yeni bilgilerin öğrenilmesinde ve ödevlerin yapılmasında sağlıklı bulunmadığı anlaşılmaktadır:

"Araştırması güzel ama bir kütüphanedeki araştırmanın yerini tutmaz. (…) Bence öğretmenlerin bilgisayardan çıktı ile alınan ödevleri kabul etmemesi lazım. Çocuk böylelikle hazıra konuyor. (…) Bizim çocuk, ilkokul ve ortaokuldayken ödevlerini araştırıyordu, onun haricinde oyun oynuyordu. Şimdi ise mesajlaşıyor" (Songül D., 44, Şişli).

Ebeveynler, çocuklarının dersleri için internetten faydalanmasını kolaylığa kaçmak olarak görmektedirler. Çocuklarının internetten ödev yapmaktan çok oyun oynamaya eğilimli olduklarını ve biran önce ödevlerini yapıp, oyun oynamayı istediklerini belirtilmektedirler:

"Eğitimde işin kolayına kaçıyorlar. İşte kitapta bilgi öğrenmektense, internette işin kolayına kaçıyorlar. (…) Kitapta araştırıyor olması, daha geniş araştırması demek. İnternette farklı oluyor" (Seyit T., 51, Küçükçekmece).

"(…) Bu şekilde eğitici olmadığını düşünüyorum. Biz ailece buna karşıyız. Ben çocuğuma okulda verilen ödevleri yazdırtıyorum" (Ercan Ç., 43, Şişli).

Ebeveynlerin eğitim düzeyleri ve ilgi alanlarının yanı sıra, medya araçları hakkındaki bilgi düzeyleri de bilgisayar ve internet kullanımından umdukları yararları farklılaştırmaktadır. Çocuklara İnternet ve bilgisayarın nasıl faydalı kullanılabileceğine dair sorumuza bilişim uzmanı Faruk Bey şöyle cevap vermektedir:

"Yani teknolojinin ben tamamen faydalı olduğunu düşünüyorum. Tüm Dezavantajlarına bile baktığımda faydasını görüyorum. Bir defa iletişimin çok hızlı ve çok çabuk ulaşılabilir olması çocukların zihninde her ne kadar tembellik gibi düşünülse de aslında bu çağın gereksinimi. Yani artık biz bilmediğimiz bir şeyi büyüklerimize sorarken ya da onla ilgili kitaplara falan bakarken şu ana sadece Google da bir sörf yaparak bir arama yaparak ulaşılabiliyor olması, çocukların daha hızlı eğitimi, bir şeye daha çabuk ulaşmasını sağlıyor, bu açıdan çok faydalı. Şöyle bir kanaat var diyorlar ki; bir bilgiye ulaşmanın zahmeti olmayınca o bilgiyi muhafaza etmenin de aslında çok kıymeti olmuyor. Yani insanlar o an her an istediği bilgiye ulaşabiliyorum diye zihninde de tutmamış oluyor. Bendeki inanç o bilgi size lazımsa ve istediğiniz an o bilgiye ulaşıyorsanız işinizi görüyordur. Zihninizde olması ya da telefonun hafızanızda olması bir şeyin kıymetini belirlemez." (Faruk Y., 37, Üsküdar)

İnternetin günlük yaşamda birçok kolaylık sağlamasının yanında kişinin kendi din ve inançlarını farklı coğrafyalarda yaşayan insanlarınkiyle kıyaslaması, büyüklerden aldığı bilgilerin yanlış ya da doğru olup olmadığını da internetten öğrenebileceğini belirten Mete Bey, internetten daha farklı şekillerde faydalanılabileceğini belirtmektedir:

İnternetin sadece okul dersleri için değil, daha genel bir çerçevede bilgi edinmek için de kullanılabileceğini belirten ebeveynler olsa da, çocuklar için kabul edilen kullanım, daha çok okul dersleri ile ilgili olmaktadır.

"Şimdi şu var, internetin aracılığı ile doğru bilgilere erişilmesi, efendim, klasik görüşlerin yıkılması, daha farklı anlayışların gelişmesi mümkün. Bu bazen iyi de olabilir. Mesela insanların anadan babadan dededen görme bir din anlayışı vardır, ahlak anlayışı vardır. Fakat internet ortamında aslında dünyadaki İslam anlayışının bu olmadığı, farklı farklı görüşlerin de olduğu bir ortam ortaya çıkıyor" (Mete G., 45, Üsküdar).

İnternetin olumsuz etkileri gibi yararlı kullanımları konusunda da ailelerin eleştiri ve beklentileri, ailelerin ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarının, eğitim düzeylerinin, yaşanılan ilçe ve ebeveynlerin yaşlarının önemli ayırıcı bir etken olmadığı görülmektedir. Aile yapıları ve yaş faktörleri kullanıcılar için bir avantaj ya da dezavantaj olmaktan çıkmış, zengin ya da fakir, çocuk ya da yetişkin, neredeyse her birey bilgisayar ve internet teknolojisinden yararlanma fırsatı bulmaktadır. Ancak bu

medya araçlarının kullanma biçimlerinden kaynaklanan olumsuz etkilerine karşı doğru ve etkili önlem almak, ailelerin medya teknolojileri ile ilgili bilgi ve tutumlarına göre değişmektedir. Ebeveynlerin bilgisayar ve internetle ilgili teknik bilgi sahibi olmalarının ise her zaman çocuklarının bu teknolojileri sorunsuz bir şekilde kullandığı anlamına gelmemektedir. Bir ailedeki çocukların medya araçlarını kullanma alışkanlıklarının birçok faktöre bağlı olduğu görülmektedir.

Dijital medya araçlarının olumsuz etkileri daha çok kullanıcı üzerinden tanımlanırken, faydalarının ise sadece kullanıcı değil, kullanıcının tüm yakınları ve genel olarak geniş bir toplumsal ilişkiler bağlamında açıklanmaktadır. Bu bağlamda çocukların dijital medyayı çok ve yanlış kullanmalarının olumsuz sonuçları, kullanıcı ile sınırlı tutulmaktadır.

3.5. Dijital Medya Kullanımı ve İçeriği İle ilgili Yasal Sınırlar

Dijital medya araçlarında, özellikle internet erişimi mevcut olduğunda, kullanıcılarının sınırsız bir bilgi ve kişi sayısına ulaşması mümkün olmaktadır. Şüphesiz bu kullanımlar bazen yasal çerçevelerin dışına çıkarak suç teşkil etmektedir. Bu durum, ebeveynlerin çocukların interneti kullanmalarından duyduğu temel bir endişeye kaynaklık etmektedir. Birçoğu bu endişelerini, internetin 'güvensiz'liği çerçevesinde ifade etmektedir. Ancak, ebeveynlerin çocukların interneti kullanma pratiklerinden edindiği gözlemler ve genel olarak dijital medya ile ilgili sahip oldukları bilgiler, internetin barındırdığı riskler konusundaki düşüncelerini de beslemektedir. Çocukların interneti kullanmalarının risklerinden biri de, internet ile ilgili yasal düzenlemelerin ve tedbirlerin yetersiz olmasıdır. Ailelerin bu durumu nasıl değerlendirdikleri ve çocuklarının interneti kullanırken bu konuda yönlendirici olup olmadıkları önem kazanmaktadır. Avukatlık yapan Birgivi Bey, İnternetin yasal boyutları konusunda üç önemli sorunun olduğunu belirtmektedir:

> *"Birçok insan bir bu konuda bilinçsiz. Tehlikenin henüz farkında değiller ya da tehlikenin farkında olsalar dahi yapabilecekleri çok fazla bir şey yok. Çalışan ailelerin kendilerine göre problemleri var. Anne baba dışarda iş dünyasıyla meşgul olduklarından dolayı çocukları ya bir kreşe ya da bir bakıcıya bırakıyorlar. Bu ortamlar, bu konuda ne kadar hassas ve bilinçli ya da gerekli tedbirleri alıyorlar mı, almıyorlar mı, bu konu tartışılır" (Birgivi, D., 41, Üsküdar).*

Ebeveynler kendi evlerinde ne kadar korumalı bir ortam sağlarlarsa sağlasınlar, çocukları arkadaşlarına misafirliğe gittiklerinde, okulda ya da belediyelerin kent meydanlarındaki wi-fi hizmetlerinden internetle buluşabildiğine dikkat çeken Birgivi Bey, ailelerin bu konuda gerek yetkililer tarafından gerekse kamu spotlarıyla ciddi anlamda bilinçlendirilmesi gerektiğinin önemini belirtmektedir. Avukatlık yapması dolayısıyla bu anlamda adliyelerde ceza mahkemelerinde bir kısım çocukların istismar suçuyla karşı karşıya kaldığına şahit olduğunu aktaran Birgiyi Bey, bu tarz adli suçlarda yasal düzenlemelerin yetersizliğine dikkat çekmektedir:

> *"(...) Adli makam ne bu kişilerin peşine düşebiliyor ne de hak ettikleri cezalar bu insanlara verilebiliyor. Yapanın yanına kar kalan bir anlayış var. Dolayısıyla kanunlarımız bu noktada yeterince cezalandırmaktan uzak, adaleti tesis etmeye yeterli değil" (Birgivi, D., 41, Üsküdar).*

Dijital medyadaki gelişmelerin hızı ve kurumların bunlara uyumu hakkında hukuk alanında da birçok tartışma yaşanmaktadır. Araştırmada yer alan katılımcıların büyük kısmı, internet kullanımının olumsuz etkileri konusunda birtakım endişelerini dile getirmişlerdir. Faruk Bey, devletin bu konuda gerekli yasal düzenlemeleri yapmada yetersiz kaldığını ve internetle ilişkileri bu haliyle daha fazla sürdürmenin mümkün olamayacağını belirterek, bu konuda bir devlet politikasının gerekli olduğunu ama şu anda bunu göremediğini belirtmektedir:

> *"Şu haliyle, şu yasal süreçlerde devletin alması gereken tedbirlere baktığımda, şu an ben Türkiye'de internet sektörünün, sosyal medyanın da doğru yürümeyeceği kanaatindeyim. Yani bu sektörün önüne geçilemez. Bu sosyal paylaşımlar, bu ağ zenginliği, bu iletişim sarhoşluğu kesinlikle devam edecektir. Ama bununla beraber, paralelinde yürütmemiz gereken devlet politikalarının olduğunu düşünmüyorum. Yani yasal zemini olmayan süreçler var. Mesela son zamanlarda çıkan sosyal medya malzemeler aslında gençlerimize çok zarar verecek bazı materyaller bulunduruyor. Mesela Periskop diye bir uygulama var. Bir sosyal medya uygulaması ve çok kültürsüzce kullanılıyor. Canlı video paylaşımı yapılıyor orada. Yani şu anı çekip canlı yayın yapıyorsunuz. Aslında herkesin bir televizyonu var o uygulamayı indirenlerin. O anda herkes canlı bir görüntü paylaşıyor. Mesela bunu şu an daha çok çocuk ve ergenler kullanıyor. Onlara daha cazip ve heyecanlı geldiği için. Bununla ilgili mesela paylaşımın içeriğinin kontrolü ile ilgili herhangi*

bir yasal düzenleme ve yaptırım söz konusu değil mesela, çok garip. Oysa çocuklar teşhir de yapıyor orada. Yani normal şu an youtube'da facebook'da ya da internette bir web sitesi üzerinden yapmanızın yasal anlamda yasak olduğu şey, aslında sosyal medyanın bazı organlarında serbest. Bu anlamda biz Türkiye'deki teknolojinin ilerlemesi ve sosyal medyanın büyümesi ile beraber bizde bir devlet politikası yürümüyor. Yani bununla ilgili bir sektörümüz bir alanımız bir kamu kuruluşumuz yok. Yani siber suçlarla ilgili emniyette bir birim var, fakat onlar sadece işte banka dolandırıcılığı, şifre çalmak gibi daha çok maddi hasarlarla ilgileniyorlar. Yani ahlaki zararlarla henüz ilgilenen bir mekanizmamız yok. İşte bu görüntü kirliliği oluşturan gayri ahlaki siteleri engelleyen bir düzenek var. Bazı siteleri engelliyorlar, ancak her gün mantar gibi türeyen bir mantık var orada. Sitenin isminin değişmesi demek, tekrar yayına girmesi demek. Ta ki onu buradaki arkadaşların tespit etmesi ile ilgili bir seçenek var. Burada şey çok önemli, yani bazı şeyleri evet aile, ebeveyn yapar, yani aile yapar ama mesela asıl devletinde yapması gereken bazı yasal düzenlemeler yaptırımlar olmak zorunda. Siz bir politika izleyeceksiniz ki aile bunun peşinde olacak" (Faruk Y., 37, Üsküdar).

Bilgisayar ve internet teknolojisinin hızla gelişmesi karşısında sadece ebeveynler değil, ilgili resmi kurumlar birçok sorun yaşamaktadır. Özellikle web 2.0 ile başlayan sosyal medya uygulamaları, 3G ve 4.5G ile internete cep telefonlarından ulaşılması ve hızının artması ile yasal kurumların yetki alanları ile ilgili konuları takip etmesi için bu alandaki hızlı değişimlere ayak uydurması gerekmektedir. Ailelerin birçok teknik tedbire rağmen çocuklarının internet kullanmalarına mesafeli durması, internetle ilgili içerikler kadar yasal güvencelerin de yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Konuyla ilgili görüştüğümüz avukatların, internet üzerinden işlenen suçlarla ilgili verdikleri örnekler de bu gerçeği göstermektedir. Konuyla ilgili görüştüğümüz avukatlar, internet üzerinden işlenen suçlarla ilgili dava örneklerine dikkat çektiler.

3.6. Dijital Çağda Sosyalleşmenin Yeni Boyutları

Günümüzde dijital medya araçlarının çocuklar üzerindeki çok yönlü etkileri göz önünde bulundurulduğunda, çocukların sosyalleşme biçimlerinin yeniden gözden geçirilmesi ve tanımlanması zorunlu olmaktadır. Bu araçların çocukların sosyalleşme sürecindeki etkisi artmış, bu durum karşısında bu süreçte eskiden daha etkin rolleri olan geleneksel kurumların saygınlığı ve sosyalleşme sürecindeki etkisi tartışılır duruma gelmiştir.

Türkiye'de artan kentleşme, yaygın hale gelen çekirdek aile ve bireyselleşmeye karşın, büyük kentlerde dahil belirli bir düzeyde mahalle kültürü, komşuluk ilişkileri ve akrabalık bağlarının korunduğu görülüyordu. Ancak dijital medyanın etkileri ve kullanım pratikleri, aynı evi paylaşan aile bireylerinin daha ileri düzeyde bir bireyselleşmeye, aile içi asgari düzeyde bir iletişime ortam hazırladığı görülmektedir. Buna karşın kent kültürüne, bir anlamda geleneksel ilişkilerin biçimlerinin azalması ve bireyselleşmenin artmasına yönelik eleştiriler de yapılageldi. Ancak, bilgisayar, internet ve cep telefonunun yaygınlaşmasıyla, eleştirilen geleneksel sosyal bağ ve ilişkileri daha da zayıfladığına vurgu yapılmaktadır. Bu da ilişkilerin ne kadar önemsendiği göstermektedir.

Dijital medyanın bireysel ve sosyal ilişkilerde nasıl bir etki yarattığını daha iyi anlamak için 15-20 yıl geriye, 2000'ler öncesine giderek, sosyal çevre olarak aile, komşuluk, akrabalık, arkadaşlık, okul ve öğretmenlerin etkilerini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Bu amaçla, çocukluğunu ve gençliğini dijital medyanın yaygın olmadığı 2000'ler öncesinde yaşayan ebeveynlerin (yani dijital göçmenlerin) çocukların büyüdüğü eski sosyal çevre ile ilgili görüşleri, sosyalleşmenin yeni boyutları hakkında bize fikir vermektedir. Bu amaçla görüşlerine başvurduğumuz ebeveynlerin, kendi çocukluklarında çocukların aile, komşu, akraba, sokak, cadde, mahalle, şehir ve nihayet daha geniş bir dünyayla ilgili düşünceleri ve algıları, sosyalleşme ortamının ve kurumların rolünün değişimi açısından önemli farklılıkları ortaya koymaktadır. Hemşire Canan Hanım'ın söyledikleri bu anlamda bunları özetler niteliktedir:

> *"Ailemde çocuk sayısı fazlaydı. Beraber zaman geçirirdik. Ama benim çocuğum yalnızdı. Yalnız büyüdü. Arkadaşlarımızla sokaktaydık. Akşam ezan okununca eve gelirdik. Ama benim çocuğum internette arkadaşlarıyla buluşuyor ve oyun oynuyorlar. Ben akrabalarımla aynı mahallede büyüdüm. Ama benim çocuğumun akrabaları ayrı ayrı illerde. Bayramlarda görüşüyorlar. Biz daha iç içeydik. Ben komşu çocuklarıyla aynı mahallede aynı evlerde oyun oynayarak büyüdüm. Ama şuanda komşularda hem çok çocuk yok hem de kimse çocuklarını dışarı göndermiyor. Çocuklar bir araya gelemiyorlar. Okulumuz eve çok yakındı. Yürüyerek giderdik. Tatillerde okulun bahçesinde oynardık. Ama benim oğlum servisle gidiyor. Şimdiki okullar çok modern. Bizde kara tahta tebeşir. Onlarda akıllı tahta ve görsel sanatlar kullanılıyor" (Canan D., 42, Şişli).*

Görüştüğümüz ebeveynlerin hemen hepsi, Canan Hanım gibi, son on beş yıl içinde çocukların aile, komşu, arkadaş, sokak ve okulları ile ilişkisini ve yemek yemek, oyun oynamak gibi birçok konuda oldukça farklı tutum ve alışkanlıklara sahip olduğunu anlatabilmek için bazı karşılaştırmalar yapmaktadırlar. Karşılaştırma yapmak, bu değişimi ve farklılaşmayı anlamada kolaylık sağlamaktadır. Aşağıda farklı başlıklar altında bu karşılaştırmalara dair ebeveynlerin görüşlerine daha geniş yer verilmiştir.

Her ne kadar büyük kentlerin çekirdek ailesi bireyci ve ikincil ilişkileri tercih etse de Anadolu insanının komşularıyla ilişkilerinde bazı örf ve adetleri yaşattığı, ancak giderek bu ilişkilerin eskisi gibi önemsenmediği, internet ve cep telefonlarının yaygınlaşmasının etkisiyle, sadece akraba ve komşular arasında değil, aynı ailede yaşayan bireyler arasında da iletişimin çok azaldığı vurgulanmaktadır. Aile içi iletişimin azalması, ailenin çocuk üzerindeki yönlendirici, tutum ve değer aşılayıcı, sosyalleştirici rolünün zayıflamasına bağlanabilir. Bu rolün zayıflaması, çocuklarının ev içi davranışlarına, okul, öğretmen ve arkadaşlarıyla ilişkilerine de yansımaktadır. Ebeveynler bu yeni ilişki biçimlerini eleştirmektedirler.

3.6.1. Ebeveyn-Çocuk İlişkileri

Anaokuluyla başlayan eğitim hayatı, çocukların ailedeki yetişkinlerle daha fazla zaman geçirme imkânı da azalırken onların yetişkin dünyasından uzaklaşmasını da beraberinde getirdi.. Fakat bununla beraber, tıptaki ilerlemeler sayesinde çocuk ölümleri azalırken, annelerin çocuk doğurma sayısı azalmaya başladı. Endüstri toplumuyla başlayan dönüşümler, geniş ailenin parçalanıp yerini çekirdek aileye bırakmasıyla, az sayıdaki çocuklar da daha yoğun bir ilgi ile büyütüldüler.[11] Büyük kentlerde ailelerin az sayıda çocuk sahibi olması, bu ailelerin çocuklarına daha fazla ilgi ve özen göstermesinde etkili olurken, çalışma hayatı, özellikle kadınların gittikçe daha fazla oranda çalışma hayatına katılması, ebeveynlerle çocuklarının daha az beraber zaman geçirmelerinde etkili olmaktadır. Diğer yandan, medya ve ticari sektörlerce desteklenen çocuk kültürü, çocukların ebeveyn değer ve tutumları karşısında, görece bağımsız daha geniş çerçevede sosyalleşmelerini beraberinde getirmektedir.

[11] Bununla ilgili 'Birinci Bölüm'de Philip Ariés ve Neil Postman başta olmak üzere, farklı görüşlere değinmiştik.

Metropol kentlerde günün önemli bir bölümünde çocukların ebeveynleriyle aynı ortamları paylaşmaması, bakıcılarla başlayıp kreş ve anaokuluyla devam eden uzun eğitim hayatı, çekirdek ailede ebeveyn-çocuk ilişkilerinin gelişiminin kırılganlığını göstermektedir. Çocuk-ebeveyn ilişkileri, televizyonun yaygınlaşmasından sonra ve dijital medya ile yeni boyutlar kazandı. Dijital medya, web 2.0 ile beraber, kullanıcıya dijital dünyada aktif olma imkânı sağlamaktadır. Bu bir anlamda, çocuklara da internette yetişkin yönlendirmesinden daha fazla bağımsız hareket edebildiği bir alan sağlamıştır. Bilgisayar dilini çocuklarına göre daha az bilen veya onlar kadar kullanamayan ebeveynler, dijital medyanın muhtemel zararları karşısında çocuklarını yönlendirmede sorunlar yaşanmaktadır.

Norbert Elias'ın (2004) anlattığı tarihsel süreçte, uygarlığın gelişmesinin ailelerin çocuğa gösterdiği ihtimamla sıkı ilişkisi her toplumda görüleceği gibi günümüzde Türkiye'deki ailelerde de görülmektedir. Ancak dijital medyanın hızlı gelişimi sebebiyle aile yetişkinlerinin bu anlamda değil çocukları yönlendirmesi, çocukların yeni teknolojilerle ilişkisini dahi kontrol edememektedir.[*] Bu da birçok ailenin çocuk yetiştirme sürecinde birçok endişeye kaynaklık etmektedir.

Çocukların sosyalleşmesinde önemli bir kurum olan ailenin geleneksel sosyalleştirici rolü, çocuk medya etkileşimleri sebebiyle tartışılmaktadır. Bu bağlamda günümüzde ebeveynlerin dijital medyanın toplumda yaygın kullanımları karşısında çocukları yönlendirmede ne kadar başarılı olduğu önemli bir sorudur. Ebeveynlerin çocuklarını dijital medya kullanımı konusunda yönlendirme gücü, günümüzde kentli ailede çocukların sosyalleşmesindeki yerini anlamak açısından da önemlidir. Bu amaçla ebeveynlere, çocukların son on beş yılda hızla yaygınlaşan, özellikle bilgisayar, tablet, cep telefonu ve internet kullanım biçimlerinin ev içi ilişkilerine nasıl yansıdığını ve kendilerinin bu yaşananlar karşısında ne tür tutumlar geliştirdikleri önem kazanmaktadır.

Araştırmaya katılan ebeveynlerin her ikisinin de bir işte çalıştığı ailelerde, çocuklarla ilgili çok fazla şikâyet yapılmaktadır. Aynı oranda olmasa da sadece babanın daimi bir işte çalıştığı aile çocukları için de benzer şikâyetler dile getirilmiştir. Özellikle babanın sabah erkenden işe gidip akşam işten geç döndüğü ailelerde, çocuklar babalarını hafta

[*] Bu konuda özellikle Elias'ın Uygarlık Süreci adlı eserinin birinci cildine bakılabilir.

içi çok kısa sürelerle görebilmektedir. Hafta sonları çalışmayan babalar, çocuklarıyla hafta sonu evde ya da dışarıda beraber zaman geçirme fırsatı bulurken, hafta içi yoğun çalışıp yorulan babaların ise hafta sonlarını evde dinlenmeyi tercih etmesi sebebiyle, çocuklarını da ev dışına çıkarmamakta ya da çocuklar anneleriyle daha yakın park veya alışveriş merkezlerine gitmektedirler. Bunun da haliyle aile içi iletişimi etkilediği belirtilmektedir:

> *"Bilgisayar, telefon, tablet gibi teknolojik aletlerin kullanımının yaygınlaşmasıyla eskiden birbirine sıkı sıkıya bağlı olan aile ilişkileri kopmaya başlamıştır. Anne ve babalar telefonlarıyla uğraşmaktan çocuklarına vakit ayıramazken çocuklar da bilgisayar, tablet oyunlarıyla vakit geçirmektedir" (Yeşim İ, 30, Küçükçekmece).*

Ev hanımı olan anneler, gün içinde ev işleriyle uğraşırken evde çocuklarla yeterince ilgilenemediklerini, çocukların da çoğunlukla boş zamanlarında televizyon izlediğini ya da internete girip oyun oynadıklarını, kimi zaman da kavga ettiklerini belirtmektedirler. Çocukların televizyon veya internetle çok zaman geçirmelerinde, ebeveynlerinin çalışma durumlarının önemli bir etkisi söz konusudur. Görüştüğümüz ailelerin büyük bir çoğunluğu çocukların açık havada uygun ortamlarda oyun veya gezme ihtiyacını dile getirmelerine rağmen, nadiren çocuklarına bunun için yeterince zaman ayırdıklarını dile getirmektedirler.

Ebeveynler, çocukların medya araçlarını kullanmalarından kaynaklanan birçok olumsuz davranışı eleştirmektedirler. Bu eleştirileri ise çoğunlukla kendi çocukluklarında anne-babaları, okulları, komşu ve akrabaları ile kendilerinin yaşadıklarıyla, çocuklarının yaşadıklarını karşılaştırarak yapmaktadırlar. Görece daha genç ebeveynler, gündelik hayatta internet ve cep telefonlarını daha fazla kullanırken, çocuklarının bu araçları kullanma biçimlerine dair eleştirilerde bu karşılaştırmaları yapmamaktadırlar. Hatta bu genç ebeveynlerin de internet ve cep telefonları ile fazla vakit geçirmelerinin çocuklara örnek teşkil ettiği söylenebilir. Şükran Hanım bu durumu şöyle açıklamaktadır:

> *"Teknolojik gelişmeler tümüyle hayatımızı kolaylaştırsa da toplumsal ilişkilerde gerilemeye sebep olmaktadır. Aile fertlerinin hepsinde bir cep telefonu olduğunda, bir araya yalnızca sofrada gelip, diğer zamanlarda birçoğumuz telefonlara gömülen bireyler haline gelmekteyiz. Belki uzaktaki dostlarımızla görüşmelerimizi kolaylaştırmış ama zaman zaman bir araya gelip konuşmak yerine, internetten*

yazışarak ya da telefonda mesajlaşarak, suni dostluklar kurmamıza neden olmaktadır." (Şükran S., 31, Küçükçekmece).

Gerek 5-6 yaşlarında kreşe giden çocuklar gerek ilkokul öğrencisi çocukların günün önemli bir bölümünü ebeveynlerinden ayrı kalmasından kaynaklanan yeterince anne ve babalarını sevme ve onlar tarafından sevilme ihtiyaçları doyurulmadığında, anne ve babalarına kolay nazlanıp, kırgınlık göstermelerine sık sık rastlanmaktadır. Çalışan ebeveynler ise çocuklarını mutlu etmenin yolu olarak onların isteklerini çoğunlukla yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Ancak çalışan ebeveynler, çocukları ile yeterince zaman geçirmediklerinden ailenin kültürel birikimlerini paylaşamamaktadırlar. Bu da çocukların daha çok çevreden, özellikle dijital medyadan edindiği gözlemlerine göre tutum belirlemesine neden olmaktadır.

"Çocuğumu mutlu etmeye yönelik çalışmalar içindeyim. Genelde onun istediği her şeyi yapmamıza rağmen çocuğun mutlu olmadığını görüyorum. Onun her istediğini yapmanın doğru olmadığını biliyorum ama olmuyor. Onun istediği oyun, istediği kıyafet gibi ya da dışarıda istediği yemeği seçiyoruz. Kendi çocukluğumda böyle değildi. Biz ailenin durumuna ayak uyduruyorduk. İstediğimiz her şey yapılmıyordu. Bizler sokakta saklambaç oynuyorduk. Onlar ise tabletle veya bilgisayarda oyun oynuyorlar. Dışarı çıkmak bile istemiyorlar. Bizim isteklerimiz bile makuldü. Olabilir şeyler istiyorduk. Ulaşamayacağımız isteklerimiz olmuyordu. Ancak çocuklarımız alamayacağımız şeyler bile istiyorlar" (Seyhan Ç., 36, Şişli).

Seyhan Hanım'ın anlattıkları, bir anlamda yeni çocuk kültürünü ve bu kültürün tüketmeye yönelik oyuncak, elbise, yiyecek gibi birçok tüketim ürününün çocuklar üzerindeki etkilerine de işaret etmektedir. Yeni medya teknolojileri, çocukların tüketim alışkanlıklarını biçimlendirirken, geleneksel çocuk-yetişkin ilişkilerini de etkilemektedir:

"Kendi babamla çok resmi idim. Ama bu kendisinden kaynaklanırdı. Diğer kardeşlerim de aynı. Bize bir bakışı yeterdi. İki bayramda ve okullar başladığında alışverişe çıkılırdı. Bizde neredeyse şu an haftada bir gidiliyor. Ne pişirilirse o yenirdi. Şu an yemiyorlar. Kalk yeni bir şey pişir ya da dışarıdan sipariş et vb. (Dilek Ç., 36, Küçükçekmece).

Birçok ebeveyn, çocuklarını tatmin edemediğini, sürekli yeni isteklerde bulunduklarını, mutsuz olduklarını, kırılganlaştıklarını ve çabuk hastalandıklarını dile getirmektedir. Ailelerin çocukları yönlendirmesinden çok çocukların isteklerinin belirleyici olmasında, medya üzerinden alınan, daha çok tüketim kültürünün çocuk kültürüne etkisini görmek mümkündür. Aileler, çocuklarla ebeveynlerinin ilişkilerine dair şikâyetlerinin kaynağında medyanın etkisine vurgu yapmaktadırlar:

> *"Çok egolu çocuklar yetiştiriyoruz. Yani benlik duyguları çok yüksek çocuklar yetiştiriyoruz. Bu bir dezavantajdır bence. Çocuklar özgüvenli olsun ama bizim değerlerimizle biraz şey kaçıyor. Dengeyi bulamıyoruz diye düşünüyorum" (Aysun A., 35, Üsküdar).*

Medya araçlarının bireysel ve toplumsal yaşamanın bir parçası olduğu kabul edilse de bu araçların yanlış kullanmaktan kaynaklanan sorunların nasıl çözüleceğine dair yaygınlaşmış bir kanı yoktur henüz. Aranan çözümler ise daha çok alışıla gelinen sosyal ilişkileri korumaya yönelik olduğu görülmektedir.

> *"Pedagog yardımı alınca yaptığımız hatalarla yüzleştik. Çocuğumuza her konuda, sadece internet, televizyon şu bu değil, tabi çocuğu boğarcasına değil. Her konuda çocuğumuza sınır koymamız gerektiğini öğrendik. Yani bu devirde herkesin yaptığı bir hata, çocuklarımızı çok sınırsız maddi, manevi, fiziki, neyse artık, imkânların onları mutlu ettiğini zannediyorduk. Çok büyük yanılgı içindeymişiz. Çocukların karakterinin gelişimine çok olumsuz olarak yansıyor. İnternet, bilgisayar, telefon, akraba ilişkileri, her konuda sınır koymamız gerektiğini öğrendik" Aysun A., 35, Üsküdar).*

Ailelerin çocukları ile yaşadıkları sorunların önemli bir kısmında, çocuklarının medya araçlarını kullanma alışkanlıkları ve medya üzerinden alınan çocuk kültürü karşısında nasıl tutum takınmaları gerektiğini bilmemelerinin önemli bir etkisi vardır. Aysun Hanım'ın verdiği örnekte olduğu gibi, çocuklarının internet kullanımından kaynaklanan sorunlarla ilgili bir uzmana danışanlar, oldukça nadir örnekleri teşkil etmektedir. Ancak, çocuklarının zihinsel (mental) sorunları ve bağımlılık gibi ileri sorunlar yaşayanlar psikolog, psikiyatr ya da pedagog görüşüne başvurmaktadırlar. Günümüzde okul başarısı ya da sosyal çevresiyle sorun yaşayan çocukları için dahi ebeveynlerin, Psikolojik Danışma ve Rehberlik servislerine danışmaktan çekindikleri bilinmektedir.

Bu da ailelerin çocuklarının zihinsel, sosyal ve eğitim sorunlarını birbirinden bağımsız ele alma eğiliminde olduklarını göstermektedir.

Dijital medya teknolojisi, hızlı bir şekilde yenilenmektedir. Tüm dünyada olduğu gibi 2000'li yıllardan sonra Türkiye'de de dijital medya araçları sosyal yaşamımızın önemli bir parçası oldu. Dijital medya araçlarının, çocuk ve yetişkinler arasında kullanım biçimlerinin ve farklılıklarının ebeveyn-çocuk ilişkilerinde etkili olup olmadığı, etkiliyse nasıl etkilediği, çocukların ebeveynleri ve genel olarak da yetişkinlerle iletişimi açısından önem kazanmaktadır.

Kuşaklararası iletişim ile ilgili model ve teoriler, her yaş grubunun kendi yaş grubundaki kişilerle iletişim kurmayı tercih ettiğini, popüler kültür ve ekonomik gelişmenin yeni kuşaklarda tüketimi daha fazla arttırırken; yaşlı yetişkinlerin toplumsal statülerinin düşük görülmesi, onların sıklıkla ötekileştirilmesi, medyada göz ardı edilmesi, olumsuz özellik ve rollerde gösterilmesi sebebiyle, gençler ile yetişkinlerin birbirlerine karşı olumsuz tutumlar geliştirmelerine zemin hazırladığı sonucunu çıkarmaktadırlar (Yıldırım Becerikli, 2013: 22-23). Bu temel argümanlara bakarak, 65 yaş ve üstü yaşlılar ile yetişkin ve genç kuşaklar arasındaki iletişim sorunlarının, daha iyi eğitim alan, daha ileri bir tüketim kültürüyle yetişen ve yaklaşık son on beş yıl içinde yeni iletişim teknolojilerini zaruretten çok yaşamlarının bir parçası olarak kullanan çocukların yetişkin ebeveynleriyle iletişim sorunlarının daha ileri boyutlara taşımıştır. Görüştüğümüz ailelerin çocukları ile ilgili birçok sorunun temelinde çocukların iletişim araçlarını kullanma biçimleri olması, kuşaklar arası çatışma olgusunu incelemede medyanın çok boyutlu etkilerinin dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

İletişim teknolojilerinin yetişkin-çocuk, özelde ebeveyn-çocuk iletişimlerini geriletmesi, yetişkinler ile çocukların etkileşimlerini de zayıflatmakta ve çocukların gelenek, görenek, dil ve davranış kalıpları ile ilgili farklı algı ve kullanım biçimleri geliştirmelerini mümkün kılmaktadır. Buna bağlı olarak ebeveynler ile çocukları arasında görüş farklılıkları ve çatışmalar ortaya çıkmaktadır. Bu eksendeki kuşak çatışmasının medya araçlarını kullanma ve bu araçlardan etkilenme bağlamında şiddetli bir şekilde yaşandığını söylemek mümkündür. Ebeveynlerin, çocuklarla ilgili anlamadıklarını belirttikleri ve şiddetle engel olmak istedikleri şeylerin başında, çocuklarının bilgisayar ve internet kullanımına dair tutum ve alışkanlıkları gelmektedir.

Ebeveynlerin, çocukların bilgisayar, tablet ya da akıllı telefon kullanmalarını çoğunlukla anormal buldukları gerçeğiyle karşı karşıyayız. Anormalin karşılığı ise, fazla kullanmaları, ebeveynlerin beklediği amaçları dışında kullanmaları ve kullanırken sosyal dünyayla bağlarını koparmaları olarak ifade edilmektedir.

Çocukların dijital medya araçlarıyla ilişkisini nasıl değerlendirdiğine dair, Gülşen Hanım'ın düşünceleri bu anlamda yetişkinler ile çocuklarının tutumları arasındaki uçurumu anlatan niteliktedir:

> *"Ben çocukları internetle bilgisayarla çok meşgul olmasını hiç artık memnun değilim Çünkü internet başına geçti mi dünyayla alakalarını kesiyorlar, öyle bir kitleniyorlar ki yani amacını aşıyor. Oyun artık amacını aşıyor, kalıyor orada kendini alamıyorlar bilmiyorum. (…) Çok kullandığınız zaman sosyal olarak iletişim kesiliyor. (…)benim yeğenlerim çok bilgisayar oynamaktan artık annesi ve babasıyla konuşamıyor o dereceye geldi. Ben de dedim ki, bunu artık yasaklıyayım yani saati aşıyor. Bir saat diyorsun o çocuk kendini öyle bir kaptırıyor ki hele bir de işiniz varsa, o çocuk artık yirmi dört saat internet başında kalkamıyor" (Gülşen Y., 43, Küçükçekmece).*

Bu durum da hem çocukların interneti kullanmakla yetişkinlerin sahip olmadığı ve tasvip etmediği bilgi ve tutumları edinmesi kolaylaşmaktadır. Bu bağlamda, ailede ve aile dışındaki yetişkinlerin çocukların sosyalleşmesindeki rolünün azalıp azalmadığı önem kazanmaktadır. Konuyla ilgili konuştuğumuz ebeveynlerin vurguları bu gerçeği farklı yönleriyle anlatmaktadır.

> *"Anne ve baba gelişen teknoloji karşısında çok geri kalmışlarsa bu onları korkutan bir dünyadır. Normal şartlarda kişi bilmediğinin düşmanıdır. O yüzden bu teknoloji mereti anne ve babaya ne kadar uzaksa çocuklar onla beraber doğdukları için, hiç tanışmasalar bile, evde hiç teknoloji ürünü olmasa bile çocuk doğduğunda varsa bir ürün, kesinlikle ona adaptasyon sağlaması çok zor değil. Yani bir arkadaşından bir saat gördüğü bir şeyi çok rahat kapabiliyor. O yüzden anne ve babaların buna ayak uydurması gerekiyor. Ayak uydurmayan anne ve babalar çocuklarından, çocukların bu dünyasından uzaklaşıyor ve aralarına kocaman setler örüyorlar. Geleneksel yapı da burada artık entegre olamadığı için problem yaşıyor diyebiliriz" (Faruk Y., 38, Üsküdar).*

Yetişkinlik yıllarında yeni medya araçları ile tanışanlar, yani dijital göçebeler için bu teknolojinin insan ilişkilerini ve değerlerini etkilemesi kabul edilmemektedir. Onlar için bu araçları kullanmanın faydaları vardır, fakat zararları da olmamalıdır. Bu araçları kullanmak kişilerin tercihine bağlıdır. Oysa Faruk Bey'in de işaret ettiği gibi, çocuklar bu yeni araçları kullanmaya çok çabuk alışıyorlar. Bu araçları kullanmak, kişinin çevresiyle, tanıdıklarıyla ilişkilerini etkileyebilmektedir. Dijital medya dünyasına doğanlar, yani dijital yerliler için dijital medyayı kullanmak gündelik yaşamın önemli bir parçası hatta bireysel ve sosyal yaşam için önemli bir alandır. İlginç olan, kişinin gerçek yaşam alanı ile dijital alanlarda aynı anda bulunmasıdır. Örneğin, kişinin hem aynı imkânda bulunanlarla hem de farklı imkânlarda bulunanlarla eş zamanlı iletişim kurabilmektedir. Ancak çocukların dijital medyayı daha çok tercih etmeleri, dijital medya araçlarının çocuklar ile yetişkinler arasındaki kopuşun bir yönünü anlatmaktadır. Bir arada olup birbiriyle ilişkilerin asgariye indirilmesi şeklinde ifade edilebilecek bu durumla ilgili hastane çalışanı Songül Hanım'ın anlattıkları bu anlamda aile içi ilişkilerinin bir özeti niteliğindedir:

> *"Aile bir arada olmuyor. Genelde bilgisayar varsa, hangi odadaysa çocuk orada oluyor ya da cep telefonu varsa, bir kalabalığa girdiğinde, herkes ayrı cep telefonuyla görüşüyor. Bir konuşma ve paylaşma ortamı olmuyor" (Songül D., 44, Şişli).*

Televizyonun yaygınlaşmasıyla beraber yapılan birçok tartışmanın 2000'lerden sonra bu kez sosyal ilişkilerde daha hızlı değişimler yaratan dijital medya ile yeniden tartışıldığı görülmektedir. Dijital medya araçlarının televizyondan önemli farklılıklarından biri, kullanıcının bireysel olarak birçok kişinin aynı mekânda, aynı anda yararlanabilmesidir. Bu da aynı mekânı paylaşsalar bile aile bireylerinin birbiriyle konuşmasını ve paylaşımlarını zayıflatmaktadır.[12]

3.6.2. Komşuluk

Günümüzde akrabalık ilişkileri gibi, kent toplumunda komşuluk bağları da zayıflamış ve kimi zaman da bu bağlar kopmakta olup, akrabalar uzun süre görüşmemekte ya da görüşememektedir. Özellikle İstanbul gibi metropollerde aynı apartman içinde yaşayan

[12] Televizyon ve dijital medya etkilerinin bir değerlendirmesi için bknz: **Catherine Steiner-Adair with Teresa H. Barker The Big Disconnect: Protecting Childhood and Family Relationships in the Digital Age,** Harper Collins,, Sydney, 2014; ve Neil Postman, **Televizyon: Öldüren Eğlence**, Pınar Yayınları, 2000.

komşuların birbirlerini tanımamaları giderek kanıksanır bir durum olmuştur. Akrabalık ve komşuluk bağları internet ve cep telefonlarının yaygın kullanımından önce de oldukça zayıflamıştı. Kentsel yaşamın tüm zorluklarına rağmen, bayram ve tatillerde görüşebilen tanıdıkların, söz konusu son medya araçlarını kullanarak birbirileri ile iletişim kurmayı seçtikleri, dolayısıyla eskisi gibi ziyaretlerin yapılmadığı belirtilmektedir.

Geleneksel komşuluk ilişkilerinin yitirilmesi, bir anlamda eskiye göre sokağın, caddenin ve mahallenin de güvensiz görülmesini beraberinde getirmiştir. Bu sebeple aileler çocuklarını, arkadaşlarıyla sokakta ya da parkta buluşup oynamalarına izin vermemektedirler. Komşu ebeveynler görüşmeyince, çocukların da komşuları tanıması mümkün olmamaktadır. Özellikle anne ve babanın çalışıyor olması, önemli bir etken olarak görünmektedir.

> *"Çocuğum komşularımızı tanımıyor. Çünkü ben işteyim, eşim işte, çocuk bakıcıda oluyor. Akşam eve geldiğimizde ancak bir araya geliyoruz. Yemek yedikten sonra dinlenmeye geçiyoruz. Sadece hafta sonları bir iki arkadaşla zor görüşüyoruz, komşularımızla hiç görüşemiyoruz. Kendi çocukluğumuzda böyle değildi. Yaşadığımız yeri, yaşayan insanları tanırdık. Her yer daha güvenliydi, şimdi çocuğu apartmanın önüne bile gönderemiyorum. Ancak kendim iniyorum. O zaman bazen gelip oynuyorlar, bazen gelmiyorlar bile" (Seyhan Ç., 36, Şişli).*

Bazı ebeveynler de çocuklar gibi ebeveynlerin de medya araçlarını fazla kullanmalarının aile içi iletişimi etkilediğine işaret ederek, kendi çocukluklarında daha sıcak, daha samimi bir aile ortamının olduğunu, şimdi çocukların çoğunun akrabalarının çoğunu tanımadığını, onları ziyaret etmek yerine telefonla aramayı tercih ettiğini vurgulamaktadır. Benzer bir durumun komşularla iletişim ve sosyal ilişkilerle ilgili de yaşandığını belirtmektedir:

> *"Eskiden komşularla daha samimi ilişkiler kurabiliyorken günümüzde böyle bir ortam kalmamıştır. Komşular birbiriyle selamlaşamaz hale gelmiştir. Komşuluk ilişkileri de bu durumdan etkilenmiştir" (Yeşim İ, 30, Küçükçekmece).*

Ebeveynlerinin komşularla iletişim düzeyini izleyen çocukların da komşularla ilgili benzer sınırlar çizmesi, tutumlar geliştirmesi ise gayet doğal karşılanabilir. Özellikle ev dışında ücretli bir işte çalışmayan ev hanımlarının komşularla ilişkiler geliştirmesinin

daha kolay olduğu düşünülse de, farklı sosyo-kültürel özelliklere sahip aileler arasında komşuluk ilişkilerinin gelişmesinin kolay olmadığı söylenebilir.

> *"Kendi çocukluğumun komşuluğu birlik, beraberlik içinde geçti. Ama şimdi çocuğumun hiçbir komşu arkadaşı yok diyebilirim" (Remziye E., 35, Küçükçekmece).*

Komşuluk ilişkilerinin hem ebeveynler hem de çocuklar açısından birçok anlamı olabilmektedir. Geleneksel sosyal ilişkiler dikkate alındığında aileler, ufak ihtiyaçları için birbirinin kapısını çalarken, düğün, taziye gibi iyi ve kötü günlerde birbirlerini yalnız bırakmayarak birbirlerinin acılarını ve sevinçlerini paylaşma yoluna gitmekteydiler. Diğer yandan, çocukların en yakın arkadaşlarının doğal olarak komşu çocuklarından olması ve çocukların birbirlerinin evlerinde, sokakta ve mahalle ilkokulunda beraber vakit geçirme olanağı bulması söz konusuydu. Bu anlamda komşuluğun ne denli değiştiğiyle ilgili olarak Musa Bey şunları ifade etti:

> *"Komşuluk akrabalık gibiydi çocukluğumda. Ancak günümüzde komşuluk ilişkilerimiz zayıf olduğundan, çocuğum da haliyle pek bilmez komşularımızı" Musa A., 38, Şişli).*

Büyük metropollerde komşulukları eski güven ve sıcak diyalogla sürdürmenin zor olduğu görünmektedir. Bunda kadınların daha fazla iş hayatında yer almaları ve okullaşmanın yaygınlaşmasının önemli etkileri olduğu söylenebilir.

> *"Kendi çocukluğumda ebeveynler ve o dönemki sosyal ilişkilerin kuvvetli olması nedeniyle komşuluk önemliydi ve tüm komşularımızı tanıyor, iletişimimiz oluyordu. Kendi çocuğum kapı komşumuzdan habersiz büyüdü sayılır. Bunda yaşam biçimi de etkilidir. Sabah erkenden kreşe ya da okula giden ve akşam yine geç saatlerde servisle okuldan dönen büyük şehir çocuğu, komşularını göremeyebiliyor. Ben ise okuduğu okula yürüyerek giden, öğle yemeğini evde yiyen bir çocuktum" (Songül T. 48, Şişli).*

Günümüzde çocukların arkadaşları, çoğunlukla okul arkadaşları olmaktadır. Aynı sokakta ya da apartmanda oturanların yakın arkadaşlıklar kuramamasının bir sebebi de birbirine oldukça yakın ikamet eden çocukların, uzak ya da yakın farklı okulları tercih etmesidir. Günün önemli bir kısmını farklı yakın okullarda ya da servisle gidilen uzak okullarda eğitim alarak geçiren çocukların, okuduğu okuldan daha çok yakın arkadaş

edinmektedir. Bu da çocukların arkadaşlarıyla boş zamanlarında oyunlar oynayıp vakit geçirmelerinin sınırlı olması anlamına gelmektedir. Oysa komşu veya aynı sokakta oturan aile çocuklarının daha çok birlikte zaman geçirme ve oyunlar oynama şansı olduğu zamanların arkadaşlıkları da doğal olarak daha farklıydı.

> *"Arkadaşlarımızla sokaktaydık. Akşam ezan okununca eve gelirdik. Ama benim çocuğum internette arkadaşlarıyla buluşuyor ve oyun oynuyorlar" (Canan D., 42, Şişli).*

Geleneksel komşuluk ilişkilerin aynı zamanda oturulan sokakları da her aile bireyleri için olduğu gibi, çocuklar için de serbest hareket etme ve oyunlar oynamak için güvenlikli bir bölge oluşturuyordu. Sokakta oyun oynayan çocukların edindiği değerlerin de bilgisayarda oyun oynayan çocukların benimsediği değerlerin de farklılaştığı söylenebilir:

> *"Daha çok mutluyduk bizim zamanımızda. İp, lastik, ebe sobe vb. oynardık. Şu anda bu oyunlar yok. Tablet, bilgisayar, telefon var. Bizler şekilci değildik. Şu an çocuklar birbirlerine çok acımasız" (Dilek Ç., 36, Küçükçekmece).*

Çocukların akranlarıyla oyun oynama ihtiyacı için bir araya gelme fırsatları, komşuluk ilişkilerinin gerilemesiyle ortadan kalkmış olmaktadır. Çocukların bu durumda ebeveynlere göre internette arkadaş edinme ve oyun oynaması kötü bir çözüm olmaktadır. Oysa komşuluk ilişkileri iyi olduğunu söyleyen ebeveynler, çocuklarının komşu çocuklarıyla bir araya gelmekten, bilgisayarla ya da bilgisayarsız, beraber oynadıkları oyunlarla son derece mutlu olduklarını belirtmektedirler.

İnsanların bir araya gelerek duygu, düşünce ve yaşantıları hakkında paylaşımlarda bulunması, kimi zaman kendi evinde olmayan bir eşyayı kullanmak ya da tüketmek amacıyla komşusundan istemesi, geleneksel komşuluk ilişkilerinin sağladığı güven ve samimiyet sayesinde mümkün olmaktaydı. Anadolu'da yaygın olan bu tarz komşuluk ilişkilerinin büyük metropollerde son derece zayıfladığı kabul edilmektedir. Ancak, bazı ailelerin karşılık bulduğu zaman bu ilişkileri nispeten sürdürmeye çalıştığı söylenebilir. Komşuluk ilişkileri, sadece aileler arasındaki insani ilişkiler açısından değil, çocukların aile ve akrabalar dışında sosyal dünyaya açılmasının ilk basamağı olması bağlamında da önemlidir. Geleneksel komşuluk ilişkilerinin korunduğu yerleşim yerlerinde, çocukların aile, komşu-yakın akraba, sokak, mahalle, okul ve en nihayetinde daha geniş bir

topluma, şehir ve ülke çapında sosyal dünyaya dâhil olduğu bir sosyalleşme süreci yaşarken; dijital medyanın ve ileri kentsel yapılaşmanın bu süreci, komşuluğun, akrabalığın, sokağın ve mahallenin sağladığı sosyalleşme deneyimlerini yaşamadan, aile bireyleri ile beraber yaşadığı deneyimlerden sonra internet ağları ile dünyaya açılabilmektedir. Komşu, mahalle ve okul arkadaşlıklarının yerini ve onlarla yaşanabilir deneyimleri alamayacak online arkadaşlıklar edinen çocuklar, birçok çocuksu duygu ve düşünceyi yaşamadan, onları televizyon, video üzerinden tanımaktadır. Bu da ebeveynlerin çocuklarında görmek istediği sosyal ilişkileri geliştirememesi, duygularını ifade edememesi şikâyetlerini beraberinde getirmektedir. Çok sayıda ebeveynin çocuklarından bekledikleri sosyal ilişkilerin gelişmemesi sebebiyle, okul Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik öğretmenleri, psikolog ya da psikiyatristlere çocuklarını götürdükleri bilinmektedir. Özellikle, aile ve okul dışında oturulan sokak ve mahallede yeterli sosyal çevresi olmayan, daha çok bilgisayar ve internette zaman geçiren çocukların aileleri tarafından bu servislere götürülmesi, sosyal çevrenin önemini anlatmaktadır.

Araştırmaya katılan ebeveynlerin büyük çoğunluğu, komşularıyla ilişkilerinin olmadığını ya da asgari düzeyde olduğunu, yani sadece selamlaştıklarını belirtmişlerdir. Az sayıda ebeveyn komşularına gidip geldiklerini, bunun çocuklarının sosyal ilişkilerinin gelişmesinde etkili olduğunu düşündüklerini, ama bu ziyaretlere fazla zaman bulamadıkları için sık sık gidip gelemediklerini ifade etmişlerdir. Bazı ebeveynler, bu ziyaretlerde çocuklarının geleneksel oyunları değil, yine bilgisayar ve internet ile oynadıklarını ve ilgili oldukları site, program ve oyunlarla ilgili bilgilerini birbirleriyle paylaştıklarını belirtmiştir.

3.6.3. Akrabalık

Geleneksel Anadolu kültüründe akrabalar, çocuklar için ailenin de üyesi olduğu daha geniş bir aileye, yani topluma açılan güvenli ilk liman işlevi görüyordu. Dolayısıyla akrabalık ilişkileri çocuğun aile dışında daha geniş anlamda bir sosyal çevreye uyum sağlaması açısından önemliydi Ancak büyük kentlerde geniş ailelerin yerine çekirdek ailelerin almasıyla beraber, yetişkinler sosyal medyayı kullanarak haberleşirken, dijital medyayı daha çok amaçlı kullanan çocukları için komşular gibi akrabalar da sosyalleşme sürecindeki rolü azalmaktadır. Günümüzde büyük metropol kentlerde farklı

ilçe ve semtlerde yerleşmiş akrabalar arasında yüz yüze görüşme imkânları oldukça sınırlıdır. Çalışma hayatının, zaman darlığı ve ulaşım koşullarının, geleneksel akrabalık ilişkilerinin sürdürülmesine engel teşkil ettiği belirtilmektedir. Cep telefonu ve internet ile kurulan iletişimin ise bu geleneksel akrabalık ilişkilerini daha önce yaşamış yetişkinler için tatmin edici olmadığı görülmektedir. İnternet ve cep telefonların sağladığı anlık iletişimin, samimi ilişkilerin devam ettirilmesinde olumsuz bir etkisi olduğu dahi kabul edilmektedir.

> *"Belki uzaktaki dostlarımızla görüşmelerimizi kolaylaştırmış ama zaman zaman bir araya gelip konuşmak yerine internetten yazışarak ya da telefonda mesajlaşarak suni dostluklar kurmamıza nenden olmaktadır. Kandil, bayram, doğum günü gibi özel günlerde ziyarete gitmek yerine telefon ederek veya mesaj yazarak bizi sıla-i rahimden uzaklaştırarak akrabalık ilişkilerimizi olumsuz yönde etkilemektedir. Sosyal paylaşım sitelerinden sahte arkadaşlar edinip yanı başımızdakinden bihaber şekilde yaşantımıza devam etmemize sebep olmaktadır" (Şükran S., 31, Küçükçekmece).*

Her ne kadar büyük kentlerde akraba olan sınırlı sayıdaki aileler birbirine yakın ikamet etse de akrabalık ilişkilerinin önemsendiği görülmektedir. Buna karşın büyük kentlerde iş hayatı, ulaşım ve ekonomik nedenlerle fırsat buldukça birbirleriyle görüşen ailelerin yanı sıra, yakın akrabalarıyla dahi çok nadir görüşebildiklerini ya da neredeyse hiç görüşmediklerini belirten ebeveynler de vardır. İş hayatındaki yoğunluk ve ikamet edilen yerlerin birbirine uzaklığı bu anlamda belirleyici olurken, kimi aileler ise eşit olmayan ekonomik durumlardan dolayı görüşmediklerini ifade etmişlerdir.

Geleneksel Türk ailesinde akrabalık ilişkileri, çocukların sosyalleşmesinde önemli bir işlev görürken, akrabalık ilişkilerinin medya araçlarının yaygınlaşmasıyla beraber nasıl sürdürüldüğü ve çocukların sosyalleşmesinde nasıl bir yerinin olduğu önemli bir husustur. Araştırmaya katılan ebeveynler, çocuklarının yakınlarını tanımasını ve onlarla iletişim halinde olmalarını istemektedirler. Bu da ailelerin gelenek, görenek, örf ve adetlerinin yeni kuşaklara aktarılmasını önemsediklerini göstermektedir. Zeynur Hanım, akraba ziyaretlerinin bu anlamda önemine şu şekilde dikkat çekmektedir:

> *"En basitinden şöyle örnek vereyim. Babam yurt dışında yaşıyor. Benim bu hafta sonu, onu ziyarete gitmem lazım, çünkü rahatsız. Ardından kızımdan öyle güzel bir*

cümle duydum ki, şey dedi, "yarın öbür gün ben de sizi ziyarete geleceğim" dedi. Bunu onda yaşatmaya çalışıyoruz. İşte babaanneye, halaya, kuzenlerle iletişim sağlamaya çalışıyoruz. İşte bir şekilde bizimle birlikte olmasını sağlamaya çalışıyoruz" (Zeynur Ş., 48, Üsküdar).

3.6.4. Arkadaşlık

Sosyalleşme sürecinde çocukların en fazla ihtiyaç duydukları ortamların başında arkadaş ortamları gelmektedir. Dijital medya, arkadaşlık ilişkilerine de aracılık etmektedir. İstanbul gibi metropol kentlerde çalışma hayatı, kentsel yapılaşma ve okul hayatı başta olmak üzere birçok faktör çocukların eski mahalle, komşuluk ve akrabalık ilişkilerinin sağladığı ortamlardaki gibi akranlarıyla bir araya gelmesini engellemektedir. Söz konusu şartlar, çocukların kendi kardeşleri ile de bir arada vakit geçirmesini sınırlandırmaktadır. Gittikçe daha az çocuk sahibi olan kent ailelerinde tek çocuk sahibi olma oranları artmıştır. Özellikle tek çocuklu ailelerin çocuklarının daha kırılgan olma sorunlarının sıkça yaşanmasında, kardeş ve/veya arkadaş gruplarıyla yeterli zaman geçirme ortamlarının olmamasının etkili olduğu belirtilmektedir

"Benim çocukluğumda çok kardeşli bir aileye mensup olduğumdan, arkadaşlarımdan çok kardeşlerimle zaman geçirirdim. Paylaşımlarımız da sokak oyunlarından öte değildi. Oysa çocuğum tek çocuk, ki bu durum arkadaşlarını neredeyse kardeş gibi görmesine ve onlarla çok daha fazla paylaşımcı olmasına neden oldu" (Songül, T., 48, Şişli).

Yüz yüze arkadaşlarıyla buluşma ortamı bulamayan, dolayısıyla kolektif oyunlar oynama şansı olmayan çocukların bireysel olarak oynayabileceği oyunları bilgisayardan ya da cep telefonundan oynaması, aileler açısından 'kabul edilmiş çaresizlik' olarak nitelendirilebilir. Bu durumda çocukların oyun oynama ihtiyaçlarını internetten giderirken, aşırı zaman harcama karşısında ailelerin rahatsız oldukları, hatta bir süre sonra bu oyunları oynamanın çocuk üzerinde gözle görülür etkileri karşısında tedirgin oldukları ve çeşitli önlemler almaya çalıştıkları görülmektedir. İnternet ve telefonlar üzerinden oynanan oyunların çocukların sosyal davranışları üzerindeki etkisi yaygın bir şekilde ifade edilmektedir.

"Günümüzdeki çocuklar genel itibariyle tablet, akıllı telefonlar ve internet üzerinden oyunlar oynamakta, bu da bana göre çocukların sosyalleşmelerini

engellemektedir. Bu tarz oyunlar oynayan çocuklar için ben e-sosyal kavramını kullanıyorum. Bu tarz çocukların arkadaşlarıyla olan ilişkilerinde oynamış olduğu oyunların etkisini gözlemleyebiliyoruz. Örneğin sürekli savaş ya da kavga temalı oyunlar oynayan çocuklar daha saldırgan bir tavır takınıyor" (Kaan, Şişli).

Ebeveynler, çocukların bilgisayar ve interneti çoğunlukla amacı dışında kullandıklarına inanmaktadırlar. Bu amaç dışı kullanımların başında oyun oynamak gelmektedir. Ebeveynlerin önemli bir kısmı, kendi çocukluklarında komşu evinde, ev önünde, sokakta ya da parkta oynadıklarını, çocuklarının da benzer bir alanda arkadaşlarıyla oynamasını istediklerini belirtmektedir. Ancak birçok ebeveyn de gerek sokağın, gerek komşuluğun eskisi gibi olmadığını gerçeğini de kabul etmektedir. Dolayısıyla, aileler çocuklarının doğal ortamda arkadaşlarıyla buluşmasını daha çok istese de çocuklar akranlarıyla internetten karşılıklı ya da bireysel oyunlar oynamayı tercih etmektedirler.

"Bilgisayar, tablet ve telefonun yaygın kullanımı çocukların birbirleriyle olan ilişkisini de etkilemektedir. Çocuklar da kendi aralarında muhabbet edemez hale gelmiştir. Oyunlar eskiden olduğu gibi dışarıda değil, artık evde bilgisayar başında oynanmaya başlanmıştır " (Yeşim İ, 30, Küçükçekmece).

Dijital çağda çocuklar artık fiziksel anlamda birbirine yakın ikamet edenler veya okul arkadaşlıklarıyla sınırlı değildir. Çocukların mekânsal yakınlığı veya yüz aşinalığı olmayan çok daha fazla kişiyle arkadaşlık kurabildikleri görülmektedir.

Dijital ağlarda arkadaşlığın kentsel çevrenin giderek daha çok güvensiz görülmesinin etkisiyle bir alternatif durumuna geldiğini hatta kimi çocuklar için zorunlu bir seçenek olduğu söylenebilir.

3.6.5. Okul

Tarih boyunca çocuklar toplumların geleceği olarak önemsenmiş, çocukların geleceğe hazırlanmasında okul bir araç olarak görülmüştür. Dolayısıyla okul ve eğitimciler çocuğun sosyalleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Gerek okul müfredatı gerek eğitimcilerin disiplini ve örnekliği, öğretici ve eğitici rolünü oynuyordu. Bilgisayar ve internet ağlarının gelişimiyle beraber, okul ve eğitimin işlevleri ve anlamları de değişti. Günümüzde medyanın belirleyici rolü karşısında, kendisinden beklenen mevcut

düzenin/statükonun bilgi ve değerlerini yeniden üretme işlevi karşısında ciddi bir alternatif olarak görünmektedir (İnal 2014:399-439).

Dijital medyanın yaygın kullanımı, okul ortamını, ders ve ödev yapımını hatta eğitim müfredatlarını da etkiledi. Fen ve Teknoloji, Medya Okuryazarlığı gibi bilişim teknolojisini öğretmeye yönelik dersler de bilgisayar odaklı eğitimin birer unsuru oldu. Özellikle 2010 yılında Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı'nın tüm ilkokullarda tablet dağıtmaya başlamasıyla, bilgisayar odaklı bir eğitim ortamının yaratılmasında önemli bir adım atıldı. Tabletlerin içeriğini aşan ödev konuları ve oyun oynama istekleri, çocukların internete bağlı bilgisayar ihtiyacını doğurdu. İnternet bağlantısının yaygınlaşmadığı yıllarda, çocuklar bu ihtiyacını internet kafelerde ya da internet bağlantısı olan tanıdık veya komşularda gidermekteydiler. On beş yıl içinde internet bağlantısı olmayan ev neredeyse kalmazken, bu süreçte, ödev ya da oyun amacıyla kafelerle tanışan çocuklar, kısa sürede kendi yaşlarına göre uygun olmayan bilgi ve görüntülerle, oyunlarla tanıştılar. Tabi ki ödevlerini yaparken, bir konuyu öğrenme zahmetine katlanmadan o konuda ödev hazırlamanın kolaylıklarını da öğrendiler. Ödev konularını barındıran sayısız ödev sitesi yayın hayatına başladı. Bu da öğrencilerin yaptığı ödevleri öğrenmeden, kopyala-yapıştır mantığıyla ödev hazırlama kolaylığına alışmalarına yol açtı.

Bilgiye ulaşmanın kolaylaştığı dijital çağda, okul ve öğretmenin işlevi ve öğretmen öğrenci ilişkisi, ya da hiyerarşisi de tartışmalı duruma gelmiştir. Ebeveynlerin okulu, gerek öğretmenlerin örnekliği gerek verilen derslerle çocukların yaşam boyu kullanabilecekleri entelektüel ve mesleki bilgileri edindikleri önemli bir kurum olarak kabul etmelerine rağmen, internetin kullanımın yaygınlaşmasıyla beraber çocuklar açısından bu kurumların anlamının çok değiştiği görülmektedir. Bu değişimi görmek açısından bazı ebeveynlerin kendi çocukluklarındaki öğrenci-okul-öğretmen ilişkisine dair aktardıkları bu yöndeki değişimi anlamak açısından önemlidir:

> *"Okulda daha içine kapanık idik. Öğretmenden korkardık. Çok fazla disiplin vardı. Şimdiki çocuklarda özgüven patlaması var. Fikirlerini çok rahat sunuyorlar. Ama bu gençler bizden farklı bir versiyondur. Öğretmenler arkadaş gibi. MEB müfredatı ilerledi. Çocuklarda korku yok. Dersler görsel olarak daha renkli, eğlencelidir. Bizde tek düze idi" (Dilek Ç., 36, Küçükçekmece).*

Okul sadece bilgi alınan bir yer değildir. Aynı zamanda bilgi alınırken bazı disiplin kurallarına da uymak gerekmektedir. Ancak yeni medya teknolojileri, çocuklara istediklerinden fazla enformasyon sunmaktadır. Eğitimcilerin bilgi hakimiyeti sarsılmıştır. Disiplinli bir ortam olarak bilinegelen okullar bu anlamda da okul ortamının değiştiğine dikkat çekmektedirler:

> *"Çocuğumun okulda katılımcı olduğunu görüyorum. Derslerde daha çok parmak kaldırıyorlar, anlamadıklarını daha güzel dile getiriyorlar. Biz böyle değildik. Gerek okul yönetiminden gerekse öğretmenlerimizden korkardık. Sanki şimdiki çocuklar üniversiteyi bitirip öyle gelmişler gibi. Bizi parmağında döndürüyorlar" Seyhan Ç., 36, Şişli).*

Çocuklarının dersleriyle yakından ilgilenen, onların boş zamanlarını kendi başlarına televizyon ya da internette harcamaları için serbest bırakmayan, onların ders çalışma ve eğlenme zamanlarını ev içinde olduğu kadar ev dışında da paylaşan ebeveynler, çocuklarının daha başarılı, özgüveni yüksek, araştıran çocuklar olması gibi pratik yararları görmeyi amaçlamaktadırlar. Bu pratik yararlar için çocukların okul dışındaki zamanlarını da farklı kurs ve etkinliklerle doldurmaktadırlar. Çocuklar bu durumda az da olsa dinlenmek ve eğlenmek için televizyon ve internet seçeneklerini kolayca tercih edebilmektedir.

3.6.6. Dijital Çağda Çocuk ve Kentsel Çevre

Şehirlerin hızlı ve kontrolsüz gelişimi, birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Trafik, hava kirliliği, açık ve yeşil alanların giderek azalmasıyla çocuklar, kentsel yaşamda ev dışında açık ve yeşil alanlardan, sokaklardan yararlanma şanslarını kaybetmektedirler. İmar planları yapılırken çocukların yaşamsal alanları fazla dikkate alınmamaktadır (Tandoğan, 2015: 66-87). Şehirlerin gelişim sürecinde çocukların birçok hak ve hizmetten mahrum kalması dolayısıyla UNİCEF(2015) birçok ülke ve şehirde "Çocuk Dostu Şehirler" projesini yürütmektedir .

Günümüzde çocukların bilgisayar ve internette çok zaman harcadıklarına dair ebeveyn şikâyetleri oldukça yaygınlaşmış durumdadır. Özellikle çok sayıda çocuğun bağımlılık derecesinde cep telefonu, bilgisayar ve internet kullanması sık sık dile getirilmektedir. Çocukların medya araçlarıyla kurduğu ilişki biçimlerinin kentsel çevre ile kurulan ilişki biçimi ile bir ilgisi olup olmadığı ya da nasıl olduğu iki bağlamda sorgulanmıştır.

Bunlar, aile yapısı ve tutumlarının yanı sıra, çocukların ve ailelerin güvenle ve isteyerek zaman geçirebilecekleri yaşam alanlarının cazip ve yeterli olup olmadığıdır. Bu bağlamda ailelerin oturdukları mahallede komşuluk ve akrabalık ilişki biçimlerinin, park, bahçe, AVM ve belediyelerin işlettiği kültür sanat merkezlerinin çocukların günlük yaşamlarındaki yeri anlaşılmaya çalışılmıştır. Söz konusu mekânlara ilgilerinin ve bu mekânlardan yararlanma biçimlerinin çocukların dijital medya araçlarıyla ilişkisini etkileyip etkilemediği önem kazanmaktadır.

Çocuklarının vakit geçireceği boş bir alan veya parkın olmaması, çocukları boş ve oyun zamanlarını daha fazla internetle harcamalarına yönlendiriyor. Bu geniş anlamda çocuklar için kentsel yapılaşma ve çocuklara yönelik hizmetleri sorgulamamızı gerektirmektedir.

> *Çocuklar çok fazla kullanıyor interneti, Kendi çocuğum adına rahatsızlık duyuyorum. Bazen 5 saat, 6 saat dinlenmeden kullanıyor. Bunu istemiyorum ben. Şişli çevre olarak yeterli değil, çocuğun dışarı çıkıp oynayacağı yeterli alanları yok. O yüzden kontrollü bir şekilde oyun oynamasına göz yumuyoruz (Satiye Y., 38, Şişli).*

Birçok il ve ilçe mahallelerinde olduğu gibi Şişli'de çocukların oynayabileceği mahalle parkları düzenlenmiştir. Bu parkların standart ama sınırlı bazı aletlerle donatılmasına rağmen aileler, çocuklarını bu parkalara getirip, bir süre onların salıncakta salınmalarını, kaydırakta kaymalarını ve kumda oyuncaklarıyla oynamalarını ya da bisikletlerine binmelerini sağlamaktadırlar.

Birçok ilçede açılan alış veriş merkezleri (AVM), ebeveynlerin çocukları ev dışında gezdirip bir şeyler yedirdiği, oyunlar oynattığı önemli uğrak yerleri olmaktadır. Yaz ve kış hava şartlarında daha rahat gezilebilen AVM'ler, alışveriş yapmak dışında da gezilen mekânların başında gelmektedir. AVM'ler birçok parkta görülen güvenlik ve tuvalet, lavabo, mescit ihtiyacını gidermek mümkün olmaktadır. AVM'lerin bu ihtiyaçları karşılaması, onların gün aşırı ziyaret edilmesini de kolaylaştırmaktadır. Ancak AVM'lerin tüm cazibesine rağmen, açık hava alanlarının yerini alması mümkün görünmemektedir. AVM'lerdeki oyun alanlarının yüksek tasarımlı oyuncak ve alanlardan oluşması ve oynama ücreti ve süresi göz önünde bulundurulduğunda, bu oyun alanlarının çocukların oyun ihtiyaçlarını gideren mekan olmaktan çok ticari bir

amaca yönelik oldukları ve hijyen sorunları barındırma ihtimallerinin her zaman olduğu kabul edilebilir. Ancak çocuklar için daha güvenli ve cazip açık alanlar olmadığından AVM'ler daha kolay bir seçim olmaktadırlar.

> *"Yemeğini yiyor, sinema filmini izliyor, oyun oynuyor, oturuyor, muhabbet edebiliyoruz, alışveriş yapabiliyoruz. Yani bu dönemde alışveriş merkezi olmazsa olmazdır diyebilirim. Mesela bu sıcağın altında serin bir yerde mi gezmek istersin, sokakta mı? Yani alırsın çoluğunu çocuğunu alışveriş merkezine götürürsün, yemeğini yedirirsin, oyununu oynatırsın, dinlendirirsin" (Mehmet S., 35, Şişli).*

Belediyelerin sosyal ve kültür işleri ile ilgili birimleri, birçok sanat, meslek, spor ve kültür faaliyeti düzenlemektedir. Bu faaliyetler özellikle yaz tatilinde daha çok alanda ve daha yaygın olarak yapılmaktadır. Birçok aile, genelde ücretsiz olan bu etkinliklerden yararlandığını belirtirken, bazı aileler de oturdukları yere yakın yerlerde bu tür etkinliklerin bulunmadığını belirtmiştir. Çocuklarının dışarıda enerji harcayacağı etkinliklere, kültür ve sosyal etkinliklere katılımının gerekliliğini düşünen aileler, iş hayatının yoğunluğuna rağmen, çocuklarını belediyelerin düzenlediği birçok hizmetten yararlandırmaya çalışmaktadırlar. Zafer Bey, Küçükçekmece'de iş yaşamının yoğunluğuna rağmen, çocuğu için buna özellikle zaman ayırdığını belirtmektedir:

> *"Yani benim bulunduğum bu çevrede park mevcut, kültür merkezi mevcut, her türlü etkinlik mevcut. Bizimkiler, yani eşimle çocuğum, bu yerlerden yararlanmayı bir ilke edinmiş durumdalar. Ben de elimden geldiğince desteklerim. İşte beni aradığında onları jimnastik kursuna götürürüm" (Zafer B., 41, Küçükçekmece).*

Aileler, çocukları evde sıkıldığında, ev dışında yaptıkları başlıca etkinlikler, çoğunlukla dışarıda yemek yemek, alış veriş yapılsa da yapılmasa da AVM'ye gitmek ya da bazı sportif, kültür ve sanat etkinliklerini izlemek olmaktadır. Ancak herkesin faydalanabileceği açık alanların farklı amaçlarla kullanımı, ebeveyn ve çocukları için bu alanların kullanımı önünde engel teşkil etmektedir.

> *"Biz şimdi parklardan yararlanırken insanlar, niçin faydalanacak. Bir temiz hava alanı, gidelim serinleyelim, konu komşu bir araya gelip, birkaç kelam edelim. Çocuklar nefes alsın oynasınlar. Bu şekilde faydalanma arzusu var. Bir de mahallenin serserileri, efendim esrarkeşlerinin gidip orda toplanabildiği, uyuşturucu kullananların, sarhoş vatandaşların kullandığı mekânlar olma ihtimali*

oluyor. (…) Mesela içki içen bir insan arkadaşıyla oraya gelip içki içiyor ama bir diğer insan bu ortamda bulunmak istemeyebiliyor. Umuma açık ortamlar herkesin aynı anda faydalanmasına imkân vermeyebiliyor. Bu durumda belediyeler, çoğunluğun istediğine göre hareket ediyor. Sarhoşları, uyuşturucuları uzaklaştırmak lazım. Mangalcılara sınırlandırma getirmek lazım. Dilencileri, seyyar satıcıları azaltmak lazım. Bunların hepsi parktan faydalanmak isteyen ortalama bir aile için risk oluşturuyor (Mete G., 45, Üsküdar).

Devletin ve belediyelerin, aileleri ve okulları öncelemesi gerektiğine vurgu yapan Mete Bey, başta terör olmak üzere birçok suçun önlenmesi için devletin sosyal çevreye yatırım yapması gerektiğini belirterek şu hususlara dikkat çekmektedir:

"Bir kere, devletin, belediyelerin, okulları ve aileleri öncelemesi lazım. Devlet diyor ki, bizim en büyük mücadelemiz terör sorunu. Devletin yönlenmesi gereken sorun, bu çocuklar nasıl yetişecek? Onlara nasıl bir sosyal çevre sağlamamız lazım. Devletin bunu öncelemesi lazım. Bunun için bütçe ayırması lazım. Bunun için insan kaynağı ayırması lazım. Çocukların eğitimine eğilmesi lazım. Gerek sosyal çevre gerek internete erişimin düzenlenmesi lazım. Gerek okullarda gerek ailelere yönelik olarak bu yönde nasıl hareket edilmesine ilişkin birtakım bilgilendirmelerin yapılması lazım. Bunların sistematik olması lazım" (Mete G., 45, Üsküdar).

Yapılan görüşmelerde katılımcıların önemli bir kısmı, var olan park ve boş alanların güvenlik sorunun yanı sıra, bu alanların yetersiz olduğunu ve her tarafın betonlaşmasından bahisle kötü kentleşmenin etkilerini dile getirmektedirler. Aileler, özellikle kentsel dönüşüm projelerinin uygulanmaya başlanmasıyla beraber, çocuk parkları ya da oyun yerleri için boş alanların kalmadığından şikâyet etmektedirler.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Her toplumun kendi tarihinden ve sosyo-kültürel yapısından beslenen bir çocukluk anlayışı olduğu kabul edilmektedir. Modern çocukluk bilincinin oluşumunda ise, felsefe, eğitim tarihi, pedagoji, hukuk, insan hakları ve yeni üretim biçimleri gibi birçok faktörün etkili olduğu kabul edilmektedir. Modern öncesi dönemde çocukluk düşüncesi, bireyin, ailenin ve toplumun geleceğine dair içerdiği kaygılar, modern dönemde daha geniş çerçevede ele alınmış ve çocuklar ile ilgili daha geniş çaplı bir ilgi söz konusu olmuştur. Bu anlamda, çocuğun toplumsal hayata katılımı ve uyumu için edinmesi beklenen bilgi ve becerileri edinmesinde bireyin kendisinin yanı sıra, aile, okul ve ilgili birçok kurum rol almaya başlamıştır. Çocuğun yarına hazırlanmasında söz konusu kurumların aldığı rol, geleneksel aile yapısı ve bağlarının çekirdek aileye ve bireyci ilişkilere yerini bırakmasına, kentsel yerleşimlerin artmasına, insan hakları düşüncesi ve okullaşmanın niteliği ve niceliğindeki gelişmeler gibi birçok kurumsal gelişmeye bağlı olarak dönem dönem değişmektedir. Söz konusu değişimlerle beraber çocukların sosyalleşme süreci de doğrudan veya dolaylı olarak değişimler geçirmiştir.

Psikolojik gelişim kuramlarının 1950'li yıllara kadar çocukluk dönemi gelişimini açıklamadaki ağırlığı sebebiyle, çocukluk dönemi gelişimin üzerinde sosyal çevrenin etkisi daha az dikkate alınıyordu. Çocukların gelişimini açıklamada psikolojik faktörler belirleyici olmaktaydı. Kitle iletişim araçlarının gelişimiyle birlikte gelişen popüler kültür, yetişkinlerle beraber çocuklara da hitap ederken, çocukların sosyalleşmesinde iletişim araçlarının etkisi de gittikçe artmaya başladı. Yeni iletişim araçları yaygınlaşıp sosyal hayatı hemen her yönüyle etkilerken, bu araçların çocuklar üzerindeki çok yönlü etkileri araştırılmayı hak etmektedir.

Bu çalışmanın iki temel ilgi odağı olan çocukluk ve medyanın kavramsal ve kuramsal gelişimi, birinci bölümde bahsedildiği gibi oldukça eskilere dayanmaktadır. Ancak hem çocukluk hem de medya son yüz yılda hızla değişimler geçirdi. Her iki kavramın en fazla etkileşim içinde olduğu dönem ise medyanın dijitalleşmesiyle mümkün olmuştur. Bunun nedeni, hem yükselen çocuk kültürü ve çocuk hakları düşüncesi, hem de medyanın dijital araçlar sayesinde sosyal yaşamın ve çocukların sosyalleşmesinin önemli bir aracı haline gelip sosyal yaşam için yeni bir düzlem (space) olarak işlev görmesi etkili olmuştur.

Analog teknolojiden dijital teknolojiye geçen medya, ses, görüntü ve yazı metinlerini bir arada sunup aynı anda birden fazla kişiye ulaştıran çoklu ortam özelliği ve izleyiciye alıcı olmanın ötesine geçip medya içeriklerine etki etme olanakları sunarken, çok yönlü iletişim ortamı sunarak sosyalleşme için yeni bir zemin oluşturmuştur.

Dijital medya araçları ve internet ağının yaygınlaşması, çocukların medyayla ilişki kurmasını kolaylaştırmaktadır. Bu kolaylık, çocukların sık sık ve uzun süreli medyanın etkilerine maruz kalmasına neden olmaktadır.. Tüm endişe, kontrol ve yönlendirmelere rağmen yeni nesillerin yeni medyayı bilmesi gerektiğine dair yaygın bir kabul edilmektedir. Bununla beraber, bağımlılığa varan düzeyde medya araçlarını kullanmanın, çocukların sağlığını, zihinsel, ahlaki ve sosyal gelişimini olumsuz etkilediği kabul edilmektedir.

Gerek çocukların dijital medyayla ilişkileri gerek resmi kurumların ve kentsel çevrenin çocuklara sunduğu olanakların kısıtlılığı karşısında çocuk eğitimi ile ilgili neler düşündükleri ve hangi tutumları geliştirdikleri sorulmuştur. Her dönemde yüceltilen ve korunmaya çalışılan bazı değerlerin olduğu bilinmektedir. Dijital medyanın çocukların bilinç, bilgi ve tutumları üzerindeki etkileri dikkate alındığında, ebeveynlerin önemsenen geleneksel değerleri ve tutumları çocuklarının yetişmesinde ne kadar işleyebildikleri ve çocukların bunları alımlama (benimseme) düzeyleri de sorulmuştur. Ailenin çocukların sosyalleşmesindeki rolü dikkate alındığında, dijital medya çağında çocuklarının hangi değerleri, becerileri ve tutumları edinmesini istediği anlaşılmaya çalışılmıştır.

Çalışmada varılan temel sonuç, aile içi iletişim ve birliktelik, akrabalık, komşuluk ilişkileri, arkadaşlık, vefa, büyüklere saygı gibi değerlerin çocukların sosyalleşme sürecinde dijital medya karşısında etkisinin giderek azalmakta olduğudur. Çocukların dijital medyaya bakışı ve dijital medyayı kullanma alışkanlıkları, ebeveynlere göre oldukça farklılaşmaktadır. Dolayısıyla ebeveynler, çocukların sosyalleşmesinde etkili olan bu yeni ve farklı ortamın sınırları ve etkilerini kontrol edememektedirler. Çocukların yetişkinlere göre dijital medya ortamlarının etkilerine karşı daha fazla korumasız olması, onların dijital medyanın olumsuz etkilerine daha fazla maruz kalması, bu ortamların etkilerinin boyutlarının kestirilemezliğini ortaya koymaktadır.

Aileler, çocukların bilgisayar ve interneti kullanma becerileri edinmesini desteklerken, bu becerileri daha çok pratik yararları sebebiyle olumlu bulmaktadırlar. Buna karşın, çocukların internette sosyal medya ortamlarında aktif olmasının çocukların sosyalleşmesine olumsuz etkilerini daha çok dile getirmektedirler.

Dijital medya insan ilişkilerine birçok anlamda yeni boyutlar katmıştır. Özellikle yetişkinlik döneminde dijital medya teknolojisiyle tanışan ebeveynlerin bu teknolojiye, tüm faydalı potansiyeline rağmen, mesafeli ve kontrollü yaklaştıkları anlaşılmaktadır.

Çoğu aile, çocuklarının televizyon ve bilgisayar ekranlarında neleri izlediği ve paylaştığıyla ilgili birçok endişeye sahiptir. Bu endişeler sebebiyle aileler, çocukların dijital medyayı nasıl kullanacağı ve onların ne kadar zaman harcayacağı ile ilgili sürekli gözetilmesi, öğütler verilip ikaz edilmesi, gerektiğinde engellenmesi gerektiğine inanmaktadır. Bunun sebebi ise internetin resim ya da video yayınlama, şiddet gösterileri, cinsellik ya da ticaret aracı olarak kullanılmasıdır.

Ailelerin dijital medya ile ilgili bu düşüncelerine karşın yeni ileri teknoloji aletlerini evlerine almaktadırlar. İstanbul'un üç farklı ilçesine ebeveynlerle yaptığımız mülakatlar ve açık alanlarda yaptığımız gözlemler, birçok ailenin ilkokul çağlarındaki çocuklarının eline akıllı telefonları verdiklerini gördük. Sadece 6-12 yaşlarındaki çocukların değil, daha küçük yaşlardaki çocukların da akıllı telefonlara kolayca ulaştıklarını, ebeveynler de bazen işlerini daha rahat yapabilmek için buna göz yumduklarını belirtmektedirler.

Alan çalışması boyunca konuştuğumuz ebeveynler ve yaptığımız gözlemlerde, ebeveynlerin, çocuklarının dijital medya araçlarını kullanmaları ile ilgili bu iki karşıt durum karşısındaki duygularını, çıkmazlarını, sorunlarını ve çözümle ilgili düşünce ve uygulamalarını anlamaya çalıştık. Bir taraftan dijital medya araçlarına ulaşmalarına izin verirken, diğer yandan çocuklarının ne kadar kullanacaklarına dair kurallar koymaktadırlar. Dijital medyanın olumsuz etkileri sık sık dile getirilmekle beraber, birçok ebeveyn dijital medyanın bu çağın teknolojisi olduğunu ve ondan vazgeçmenin ya da hayatlarından çıkarmanın mümkün olmadığını da belirtmektedir. Çocukların sorunsuz ve faydalı zaman geçirmenin daha çok sosyal ve fiziksel hareket gerektiren, özellikle ev dışı oyunlarla mümkün olduğunu belirtmektedirler.

Ebeveynlerin çocukların dijital medyayı kullanmalarına dair tüm hassasiyetlerine rağmen zaman zaman çelişkili tutumlar geliştirdikleri de görülmektedir. Ebeveynler kimi zaman kesin bir tavırla çocukların dijital medya araçlarına erişimini engellemekte, kimi zaman da meşgul ya da yorgun olduklarında veya çocuklarının ısrarlarını karşısında dayanamayıp onların dijital medya araçlarına ulaşmalarına izin verebilmekte, onlara bu araçları kullanmalarına izin verdikleri için bu araçların çocuklarda bağımlılığa varan etkileri karşısında da suçluluk duygusu yaşamaktadırlar.

Ebeveynlerin çocukların dijital medya araçlarını kullanmaları ile ilgili kesin olmayan ya da değişken olan tutumlarının bir sebebinin de, ebeveynlerle çocukların dijital medyaya bakışlarındaki farklılıktan kaynaklandığı söylenebilir. Ebeveynler açısından, her zaman hakkında bilgi sahibi olmadığı medya içeriklerinin çok da masum olmamalarına karşın, çocuklar için çok çekici olmakta ve medya araçlarını kullanma saatlerini özgürlük zamanı olarak görmektedirler.

Ailelerin çoğunluğu, çocukların medya araçlarını kullanmalarıyla ilgili koydukları kurallar ile ilgili kesin sınırlar koymamakta ya da koyamamaktadırlar. Bu sebeple bu aileler çocukların medya araçlarını kullanmaları ile ilgili doğru tutumun ne olduğuna dair sürekli bir arayış içinde olmaktadırlar. Başka bir arayış da, olumsuz içeriklere sahip olmayan, çocukların hayal güçlerinin gelişimini teşvik eden sitelerin neler olduğu ile ilgili olmaktadır. Kütüphanelerdeki gibi çocuk yayınları ile ilgili bilgi sahibi olan kütüphaneciler gibi, dijital medyada çocuklara yönelik sitelerle ilgili rehberlik eksikliği vardır. Çocuklar için olumsuz içerikleri barındırmayan, çocuklara yönelik kaliteli içerik sağlayan siteler desteklenmediği için, bu sitelerde çocuklara yönelik bilgi ve oyun sağlarken, birçok sitede ticari site ve reklamların ve yetişkinlere hitap eden sitelerin linkleri olmakta, çocuklar bilerek ya da bilmeyerek, bu linkler üzerinden güvensiz sitelere kolaylıkla ulaşmaktadırlar. Sonuç olarak, birçok ebeveyn, belirli düzeyde çocuklarının dijital medya araçlarıyla vakit geçirmelerini hoş görse de, ya da geçirmesi gerektiğine inansa da, bu araçlarla ulaşılan medya ortamlarının içeriklerine her zaman güvenmemektedir. Ayrıca, ebeveynler medya araçlarının çocukların yetişmesinde gittikçe daha fazla etkili olmasından endişe etmektedirler.

Dijital medya, geleneksel kurumların sosyalleştirici rollerini azaltmakta, bununla beraber toplumsal yaşamın önemli bir parçası olmaktadır. Bu kurumlardan aile,

yönlendirici olmakta sorunlarla karşılaşmakta ve çocuk-medya etkileşimlerini kontrol edememektedir. Bu sebeple sosyalleşme sürecinde ebeveynler çocuklarla ilgili birçok endişeye sahip olmaktadır. Çocukların belirli yaşlarda edindiği sosyalleşme deneyimlerini, dijital medya sayesinde artık fiili olarak yaşamamaktadır. Ancak yaşına göre daha üst yaşlarda karşılaşacağı deneyimlerin (yaşantıların) bilgisine kolayca ulaşmaktadır. Bu sebeple çocuklar yaşı itibarıyla kendisinden beklenen davranışlar yerine, daha büyük yaşlarda kendisinden beklenilen davranışları göstermekte ve hızla gelişim dönemleri atladıkları izlenimi vermektedirler. Bu da yatay olarak her dönemde yeterli ve benzer deneyimler edinmeden, üst gelişim seviyesine geçmesine neden olmaktadır.

Çocuklar kendi yaşlarından daha büyük yaşlarda sahip olması istenilen bilgi ve görüntülere erişmekle kalmamakta, bunları akran gruplarıyla paylaşmakta ve bu bilgi ve görüntülerdeki rolleri sosyal yaşamda oynamaya çalışmaktadır. Bu da yatay olarak her dönemde yeterli ve benzer deneyimler edinmeden, üst gelişim seviyesine geçmesine neden olmaktadır. Diğer yandan uzun süre medya araçlarını kullanmak, çocukların dil, zihin ve sosyal gelişimlerini de olumsuz etkileyebilmektedir. Ebeveynlerin, çocuklarında görülen bu gelişim durumlarını garipsemesi, kimi durumlarda da şiddetle karşı çıkması, ebeveynlerle çocuklar arasına günlük yaşamda iletişimde kopuşa da neden olmaktadır.

Sosyalleşme, yetişkinlerin çocukları etkilediği tek yönlü bir alımlama değildir. Aynı zamanda, çocukların da davranışlarına olumlu ya da olumsuz (onay ve ret) dönütlerle yön verdiği ve bunlarla sosyal dünyayı tanıdığını ve benlik algısı geliştirdiği kabul edilmektedir. Her ne kadar sosyal medya ortamları kullanıcılara interaktif eylem imkânı sunsa da, ebeveynler ve sosyal yaşamdaki diğer muhataplarından her zaman doğru olan dönütler alamamaktadır.

Çocukların dijital medya ile daha fazla zaman geçirmesi, yetişkinler ile çocuklar arasındaki iletişimi azaltmakta ve yetişkinlerin örnekliği çocuklar üzerinde daha az etkili olmaktadır. Çocukların akranlarıyla geçirecekleri zamanı ebeveyn ve tanıdık yetişkinlerle geçirmek zorunda kalmasıyla beraber, yetişkinler de çocukların kendilerini meşgul etmesini önleyecek bir araç olarak televizyonun izlemesini, bilgisayar ya da cep telefonundan internete bağlanmasına ya da oyun oynamasına onay vermektedirler.

Sonuçta çocukların benlik duygusu, kimlik oluşumu ve sosyal dünyayı tanımasında medya araçlarının önemli bir sosyalleştirici rol oynadıklarını, bu rolün dijital medya ile daha da arttığı görülmektedir. Medya araçları, yetişkinler gibi adeta birer çocuk bakıcısı gibi çocukların sosyal dünyaya katılmalarında etkili olmaktadırlar.

Çocukların medya araçları üzerinden edindikleri bilgiler ve deneyimler, simülasyonel özelliği sebebiyle, ebeveynlerinin bilgi ve deneyimlerinden farklılaşmaktadırlar. Dijital kültür olarak da adlandırılan bu bilgi ve deneyimler, dijital okuryazarlık olarak adlandırılan yeni bir okuryazarlık biçimiyle edinilmektedir. Bu anlamda ulaşılan önemli sonuçlardan biri, dijital okuryazarlık bilgi ve deneyimlerin çocuklarda daha ileri olduğu ailelerde, çocuk-ebeveyn ilişkilerinde sorunların daha fazla olmasıdır.

Dijital medyanın teknik ve sosyal dili de kuşaklar arası aile içi ilişkileri etkilemektedir. Çocukların dijital medya ile ilgili sahip oldukları donanım, yazılım, uygulama ve platformların bilgisi karşısında birçok ebeveyn yetersizliklerini dile getirmekte, çocuklara ise hayretle baktıklarını belirtmektedirler. Bu etkinin bir diğer boyutu da ebeveyn ve yetişkinlerin çocuk-medya etkileşimlerini kontrol edememesinde kendini göstermektedir. Bu anlamda çocukların kendi yaşından büyük bilgi, görgü ve davranışları sergilemesinin yanında, fizyolojik ve biyolojik olarak da gelişim dönemlerini geçmektedirler. Birçok aile, kız ve erkek çocuklarının beklemedikleri kadar erken ergenlik dönemine girmelerine çok şaşırdıklarını ve bu vakaların giderek yaygınlaştığını belirtmektedir.

Ailelerin bilgisayar ve internet kullanımına karşı temkinli ve mesafeli olması, bu araçların bilinçli pratik yararlar dışında kullanımını hoş görmemelerinin bir sebebi de medya araçlarının sunduğu ortamın ‘sanal’ olmasına bağlanmaktadır. ‘Sanal alem’ olarak halk arasında ifade edilen internet dünyasına ebeveynler güven duymamakta çocuklar gibi bir ‘sosyal alan’ olarak görmemekte ve çocuklara göre internet dünyasında daha az zaman harcamakta ve bu dünyanın pratik bilgisine sahip olmak için daha az çaba göstermektedirler. Ebeveynlere göre çocukların dijital medyayı kullanmalarındaki temel bir sorun da çocukların, yaşı düştükçe sanal ile gerçekliği karıştırmasıdır.

‘Sanal’ kavramının, Türkçedeki olumsuz, geçici, gerçek olmayan gibi anlamları[13], internet ve bilgisayar teknolojisi ile ilgili fazla bir bilgiye sahip olmayan, bu teknolojilere mesafeli duran yetişkinlerin tutumlarıyla örtüşmektedir. Ancak günümüzde medyanın İngilizcedeki kullanımıyla ‘sanal gerçeklik’ (virtual reality) olarak anlaşılması, onun işlevlerinin açıklanmasını kolaylaştırabilir. Çünkü sanal ortamın, gerçekte insanların hayatına dokunmayan, onları etkilemeyen etkisiz bir kullanım aracı olmadığı, siyasal, ekonomik, hukuki ve kültürel alanlarla ilgili birçok kurum ve kuruluşun medya üzerinden bilgi verip işlemler gerçekleştirdiği göz önünde bulundurulduğunda, sanal’lık özelliğinin medyayı ciddiye almamanın, yani Türkçedeki karşılığıyla anlamanın yanlış olacağı açıktır. Gerek boş zaman geçirmesi ya da eğlenmesi için çocuklara verilen araçların çocukları etkileme durumlarının dikkate alınmamasında, gerçek hayattaki gibi bir tehlikenin olmadığı düşüncesinin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Bilgisayar ve internet teknolojisi, alışılagelen somut kullanımlardan farklı olduğu için, her ‘yeni’ olan gibi, yetişkinlerin mesafeli olduğu, gençlerin ise büyük bir ilgi gösterdikleri görülmektedir. Bu anlamda yetişkinler için dijital medya, gerçeklikten kopmayı ifade ederken, gençler için hayatın bir parçası ve hayatı her yönüyle destekleyen bir teknoloji olarak büyük bir ilgi görmektedir. Bu bakış açılarındaki farklılık, medyayı kullanma biçimlerine de yansımaktadır. Kullanıcılar ile ilgili yapılan kavramsallaştırma, yetişkinliklerinde bilgisayar ve internet teknolojileriyle tanışan ve sosyal ilişkilerini büyük oranda internet ortamından korumaya çalışanların “dijital göçebeler”, çocukluklarında bu teknolojilerle tanışıp günlük hayatının bir parçası olarak bu teknolojileri kullananların ise “dijital yerliler” olarak nitelendirilmesi, bu teknolojilerin kullanım sıklığı ve amacını anlattığı kadar, kuşaklar arası önemli bir yarılmayı da anlatmaktadır. Çocuklar ile ebeveynlerin ve diğer yetişkinlerin medya araçlarına bakışı, sosyal yaşamda ilişkilerde birçok tartışmaya kaynaklık etmektedir. Bu tartışmalar, en genel anlamıyla, çocukların sosyalleşme sürecinde ebeveynler tarafından kontrollerinin yapılmasında ve yönlendirilmesinde yetersiz kalmasıdır.

[13] Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük’te ‘sanal’ kelimesi: Gerçekte yeri olmayıp, zihinde tasarlanan, mevhum, farazî, tahminî” anlamlara gelmektedir. Bu sözlüğe www.tdk.gov.tr, adresinden ulaşılabilir.

Bu çalışmada varılan sonuçlardan biri, günümüz medya ortamında büyüyen çocuklarla yetişkinler arasında görülen kuşak çatışmasının nedenleriyle ilgilidir. Çocuklar ile ebeveynlerin dijital medya araçlarını kullanma biçiminden kaynaklanan kuşak çatışmasının başka bir göstergesi de eğitim-teknoloji ilişkisine bakıştaki farklılıkta görülmektedir. Eğitimin gittikçe bilgisayar odaklı olmasının çocukların bilgisayar ve interneti eğitimin yanı sıra eğlenme aracı olarak kullanmasını da beraberinde getirmektedir. Bazı ebeveynler dijital medya teknolojisinin çocuklar için oyun ortamları sunmasından hareketle eğitimde bu teknolojilerden yararlanmaya sıcak bakmamaktadır.

Çocuklar gençlik yaştakilere, genç yaştakiler yetişkinlere, yetişkinler de yaşlılara göre daha fazla dijital medya araçlarını ve sosyal medya platformlarını kullanırken; görece daha yaşlı olanların ise komşu, akraba ve arkadaşlık ilişkilerini daha çok yüz yüze sürdürme taraftarı oldukları ve ilişkilerini de alışa geldikleri biçimde sürdürmek istedikleri söylenebilir. Ebeveynler, çocuklarının kendileri gibi arkadaşlık, komşuluk ve akrabalık ilişkilerinden daha az yararlanmasını, kentsel yaşamdaki güvensizliklere bağlamaktadırlar. Kent merkezinde büyümüş ebeveynler, kendi zamanlarında komşuluk ve akrabalık ilişkilerinin daha iyi olduğunu belirtilmektedir. Bunun sebebinin ise kentsel ortamın güvensizliği ve insan ilişkilerinin gittikçe daha bireyci ve pragmatist olmasıyla açıklanmaktadır. Çocuklarının ise arkadaş, komşu ve akraba gibi sosyal çevreden yoksun olmasını bilgisayar ve internetle telafi ettikleri görülmektedir.

Yeni çevre, bilinegelen sosyal bir çevre değildir, ama sosyalleşmeye aracılık etmektedir. Bu yeni çevre aracı olmasıyla çocuklar için avantajlar ve dezavantajlar sağlamaktadır. Ancak bunlar da kişiye ve işlevlerine göre değişmekte, avantaj ve dezavantaj kavramı flulaşmaktadır.

Yeni çevre yeni sosyalleşmeyi beraberinde getirmektedir. Sosyalleşmeden beklenenler de değişmektedir. Sosyalleşme, çocuğun istenilen değer ve tutumları tanıması ve benimsemesi ve akranlarıyla iletişim kurabilmesinden çok, başarılı olmak üzerine bir süreç olarak düzenleniyor. Başarı nicel göstergeler üzerinden planlanırken, araç olarak eğitim kullanılmakta, mutluluk ıskalanmaktadır.

Çocukların internete ilgileri, ebeveynlerin kontrol ve takip stratejilerinin ailelerin ekonomik ve eğitim durumlarına göre belirgin bir farklılık göstermemesi dikkat çekicidir. Yine İstanbul'un üç farklı ilçesi ve bu ilçelerin farklı kentsel çevre şartlarına

sahip mahallelerde oturan ailelerin çocuklarının medya araçlarıyla ilişkileri ve ebeveyn tutumları büyük farklılıklar göstermemektedir. Bu durum, dijital medyanın zaman, imkân sınırını aşan, farklı ekonomik, kültürel ve eğitim düzeylerine sahip ailelere aynı içeriklerle ulaşmasının bir sonucu olarak görülebilir.

Çocukların sosyal çevre ile sosyal medya arasında dengeli ve bilinçli bir şekilde zaman harcama alışkanlığı edinmeye özen gösteren ailelerin ekonomik ve eğitim durumları belirleyici olmamaktadır. Ancak çocuklarının sosyal medya ile sosyal yaşam arasında dengeli bir ilişki kurmasını sağlayan ailelerin bazı ilkelere ve değerlere göre davrandıkları görülmektedir.

Önümüzdeki yıllarda çocuk-medya ilişkilerinin ve ebeveyn ve yetişkinlerin nasıl bir yaklaşım geliştireceği önemli bir sorudur. Bu sorunun cevabını iki gelişme belirleyebilir: birincisi, dijital medya ortamına doğanların (dijital yerliler) ebeveyn yaşına gelmesiyle cevap bulacağını söylemek mümkündür. İkincisi ise, internet erişimi kontrolü ve yasal sınırları ile ilgili teknik, siyasi ve hukuki gelişmeler belirleyici olacaktır.

Basılı medyanın tüm sansür türleri göz önünde bulundurulduğunda dijital medyanın da kurumsal kontrol ve yasal sınırlarının yeni gelişmelerle eş zamanda olmasa da giderek yaygınlaşıp kurumsallaşacağı söylenebilir.

Kurumsal ve yasal birçok ölçüte göre kontrol ve sınırlamalar dikkate alınarak yapılan televizyon, radyo, sinema ve kitap kontrollerinden farklı olarak, internet yayıncılığının hem teknik olarak hem de yayın hızı açısından kontrolü oldukça zordur. Dünyayı saran internet ağlarının içeriğine ve erişimine müdahale etmekte yasal önlemler bu sebeple yetersiz kalmaktadır.

Günümüzde çocuk-medya etkileşimleriyle ilgili tepkileri anlamının bir yolu da dijital medya öncesi medya araçlarıyla ilgili tarihsel tepkilere bakmaktır. Yazı, matbaa, telefon, telgraf, radyo ve televizyonun icadıyla beraber yaşanan birçok tepkinin benzerlerinin dijital medyanın yaygınlaşmasıyla gösterildiği söylenebilir. Buradan yola çıkarak, eleştirilen birçok kullanım biçimiyle dijital medyanın da daha önce kullanılmaya başlanan telefon, telgraf, radyo ve televizyon gibi kurumsal, hukuki ve sosyal bir zeminde normalleşeceği öngörülebilir. Ancak yaşadığımız dijital çağda bu

normalleşme sürecinin ne kadar süreceği önemli bir sorudur. Dijital medyadaki hızlı ve sıçramalı yeniliklerin devam etmesi, normalleşmeyi erteleteceği beklenebilir.

Modern ve postmodern toplumda iletişim teknolojisinde birçok yeniliğin ilk kullanılmaya başlandığı dönemlerde bir furya gibi yaygınlaştığı bilinmektedir. Radyo, televizyon, telefon veya bir bilgisayar edinme eğilimlerinin hızla yayıldığı dönemlerdeki gibi, günümüzde de yeni model bir akıllı telefon edinmenin ve yeni sosyal paylaşım sitelerini kullanmaya başlamanın bir furya gibi hızla yayıldığını görmek mümkündür. Araştırmada varılan önemli sonuçlardan biri de dijital medyadaki hızlı gelişme ve yayılmaya gösterilen yoğun ilginin değişkenlik göstermesidir. Bu değişkenlikten yola çıkarak, dijital dünyayla ilgili oturmuş genel kanılardan bahsetmek henüz mümkün değildir.

Bir masa üstü bilgisayar, diz üstü bilgisayar ya da cep telefonu sahibi olmak, sosyal yaşamda bireylerin bu araçları her hangi bir amaç için kullanması bir ayrıcalık olmaktan çıkıp normal günlük yaşamın bir parçası oldular. Ancak bu iletişim araçlarındaki yeni modeller ve yeni uygulamalar bu araçlardaki yeniliklerin çok yakından takip edilmesini sağlamaktadır.

İnternet, bilgisayar ve telefonun bir birleşimi olan akıllı telefonlardan edinme ve yeni sosyal paylaşım sitelerini kullanma furyasının ne kadar süreceği, normalleşmenin, yani yasal ve sosyal kontrol ve kabullerin yerleşmesinin kaç yıl alacağı önemli bir sorudur. Bu süre ne kadar uzun olursa, dijital göçebeler ile dijital yerliler arasındaki kuşak çatışmasında anlaşmazlık konusu olan dijital medyanın başat rol oynadığı yaşam biçimleri ve bu yaşam biçimlerinden doğan sorunları çözmek o kadar zor ve uzun sürece yayılacaktır.

Asosyallik, internet ve oyun bağımlılığı, obezite, dikkat eksikliği-hiperaktivite gibi sorunları olan çocuklar, yarının yetişkinleri olacaklar. Günümüzde dijital yerliler olarak çocuk ve gençler, dijital medyayı ne kadar sağlıklı kullanır ya da kullandırılırlarsa, yarının yetişkinleri olarak, yarının daha ileri medya teknolojilerini de hem kendileri hem de çocukları o kadar sağlıklı kullanma şansına sahip olabilecektir. O halde dijital medya öncesi ev içi ve ev dışı sosyal değerlerini yaşama deneyimleri olan, günümüzün dijital göçebeleri olarak ebeveynler başta olmak üzere tüm yetişkinleın çocukların medya

araçlarını belirli ilkeler doğrultusunda kullanma alışkanlıkları edinmelerinde bilinçli olarak rol almalıdırlar. Bunun için bazı önerileri şöyle sıralayabiliriz:

- Medya teknolojileri tüm dünyamızı sarmış durumda ve hızla yenilenmektedirler. Dolayısıyla çocukların bu teknoloji ürünlerine ulaşmasını fiziksel olarak engellemek her zaman mümkün değildir.

- Artık dijital çağda yaşadığımıza göre, çocukların dijital medya araçlarını kullanmaları ne kadar doğru ya da yanlış? Ayrıca, hangi yaşta hangi becerileri edinmesi ya da günlük ne kadar süre dijital araçları kullanması gerekir? Bu gibi temel sorulara psikiyatri ve pedagojik araştırmalarının belli kısıtlamalar önerse de, okuryazarlıktan önce çocukların dijital okuryazarlığına hızla alışması, dijital okuryazarlığın çocuklar için iyi bir kazanım olup olmadığı sorusu her gün daha ciddi bir şekilde sorulmaktadır. Dijital okuryazarlığın erken yaşta edinilmesinin sonuçlarını daha iyi anlamak için, erken yaşta dijital okuryazar olmayan iki grup çocuk üzerinde boylamsal araştırmalara ihtiyaç vardır. Bu tür bir araştırmanın, eğer yapılıyorsa, sonuçlarını görmek için, çocukluktan yetişkinliğe kadar geçen süreyi kapsaması gerekir. Bu da 25-35 yıllık bir süre demektir.

- Medya araçlarının, kullanım amacı ve biçimlerine göre, çocuklar için birçok açıdan olumsuz sonuçlar doğurabileceği gibi, sosyal ve eğitsel konularda birçok faydası da olabilir. Bir anlamda bir tarafı keskin bıçak gibidir dijital medya. Yapılması gereken şey, çocukların dijital medyayı güvenli ve kontrollü bir şekilde kullanarak, araştırma yapabilmesini, keşfetmesini ve öğrenmesini sağlamaktır. Yani mutlak yasaklar yerine, çocukların hangi bağlamda ve ne tür içerikler üzerinden medya araçlarıyla ilişki kurduğu önem kazanmaktadır.

- Aynı ev içinde olmamıza rağmen aile bireyleri olarak gün içinde yapmamız gereken birçok iş sebebiyle bilgisayar ya da telefonlarımızla zaman geçirmekteyiz. Bir arada olmanın ve aile olmanın farkına varmak için tüm araçlarımızı kapatıp birbirimize yardım edebilir, konuşabiliriz. Böylelikle gerçek yaşamın deneyimlerinden çocukların daha çok yararlanmasını sağlayabiliriz.

- Çocukların ekranda gördükleri her şeyi kontrol etmemiz mümkün değildir. Onların medyayı kullanmalarını sıkı kontrol etmek yerine, medyanın zararlı

kullanım biçimleri ve içerikleri hakkında bilgilendirme ve onlara örnekler sunmak daha kalıcı olacaktır.

- Çocuklar, sosyal medya sitelerinde birçok arkadaşıyla konuşabilir, yeni arkadaşlıklar kurabilir, akrabalarla konuşup onlarla paylaşımlar yapabilir, yardıma ihtiyacı olan birine yardım edebilir, gitmek istediği bir ülkeyi, bir şehri internetten gezebilir, vs. ancak unutulmamalıdır ki, bilgisayar veya cep telefonu ekranından tüm bunların yapılması, hiçbir zaman gerçek bir toplumdaki gerçek bir etkileşimin yerini tutamazlar. Ebeveynler ve onlardan sorumlu diğer yetişkinler, çocuklara tüm bu deneyimleri gerçek yaşamda yaşatmak üzere onlarla beraber planlar yapıp zaman ayırmalıdırlar.

- Çocukların internette fazla zaman harcaması, onların hangi içeriklere ulaştığını kontrol etmememizi zorlaştırırken, kısa sürede internet bağımlısı olmalarını da kolaylaştırır. Her iki sorunun önüne geçmenin en iyi yolu, çocukların ev dışında sosyal hayatta eğlenip dinlenebilecekleri, onlar için cazip mekânlara ve etkinliklere ulaşmasını sağlamaktır.

- Her gün sosyal medyada çocukları ürkütebilecek, tehlikeli, zorbalık, cinsel içerik içeren içerikler paylaşılmaktadır. Ayrıca çocuklar, onları ve ailelerini zora sokacak video, resimleri yükleyebilmekte, bilgiler girmektedirler. Ebeveynler, hem çocuklarını karşılaşabilecekleri içeriklerin niteliklerle ilgili hem de neleri internette paylaşıp neleri paylaşmamaları gerektiği konusunda bilgilendirmeli, yönlendirmelidirler. Kimi zaman interneti, sosyal medyayı beraber kullanmalı ve içerikler hakkında bilgi paylaşımında bulunması, çocuklar için örnekler göstermesi önemlidir. Kimi zaman da çocuklarının neler paylaştığı ve hangi içeriklere ulaştığı kontrol edilmelidir.

- Gerek zorunluluktan gerekse bir zorunluluk olmadan çocuklara alınan akıllı telefonların kullanımının her zaman kontrol edilmesi, tablet veya dizüstü bilgisayarlar gibi mümkün olmayabilir. Çocuklar akıllı telefonlarıyla bilerek ya da bilmeyerek uygunsuz ve zararlı veri ya da uygulama indirebilirler. Bu tür olayların önüne geçmek için gerekli filtre ve programların kurulmasına yardımcı olunmalıdır.

- Gerçek hayatla karşılaştırdığımızda, dijital dünyanın da benzer riskleri olmakla beraber, daha fazla riskleri olduğu görülebilir. Ebeveynlerin sosyal yaşamda çocukları için taşıdığı kaygıları ve önlemlerin dijital dünyada da geçerli olduğu, ya da olması gerektiği söylenebilir. Ancak çocukların dijital medyayı kullanmalarını kontrol altına almak için yığınla kurallar, engeller koymak yerine, çocuğumuzun nelere ilgi duyduğu ve neleri bilmesi gerektiğini göz önünde bulundurarak kuralları koymak daha inandırıcı olacaktır. Ancak kuralların da sorgulanamaz şekilde değil, nedenleri ile beraber çocuklara anlatılması gerekir.

- Uygun olmayan paylaşımlardan, ekrana gelen görüntü ve iletilere kadar çok farklı içerik ve uygulamanın birer risk taşıdığını kabul etmek gerekmektedir. Çocuklarımızın da medyada mizahi, uygunsuz ya da riskli olanın ayırdına varmaları için rehberliğe ihtiyaçları olacaktır. Çocukları dijital medya kullanımlarının olumsuz etkilerinden korumanın, bilinçli bir medya kullanıcısı, okuryazarı olması, hem yetişkinlerin bilgi ve örnekliği hem de teknik önlemleri (filtre ve koruma programları gibi) ile mümkün olabilir. Tüm bunlarla beraber, çocuğun ebeveynleri tarafından kontrol edildiğini bilmesi gerekir. Bu hem çocuğun kuralları ve sınırları bilmesi, hem de internette kendisine yönelik tehditleri saklamayıp paylaşması açısından yararlı olacaktır.

Son olarak; dijital medyanın yaşamımıza yeni bir gerçeklik sunduğu (sanal gerçeklik -virtual reality) konuşuldu. Artık gittikçe televizyon, radyo, video çalar, bilgisayar, fax, elektronik posta, sosyal paylaşım platformlarının internet ağıyla beraber akıllı telefonlarda birleşmesiyle; sanal-sanal olmayan kimlikler, göçebe ve yerli dijitaller, online ve ofline, sanal-gerçek kimlikler iç içe geçiyor, birleşiyor ve ayırımı anlamsız hale geliyor. İnternette bir araya gelen tüm bu ikilikler birleşerek yaşamın yeni dili, kültürü, imgesi yani ta kendisi olmaktadır. Yetişkinler, tüm bu olup bitenleri dijital dünya öncesi alışkanlıklarından dolayı temkinli karşılıyor, alışmakta sorunlar yaşayabiliyor. Ancak çocuklar bu dünyaya doğuyor ve bu dijital dünyanın tehlikeleri kadar fırsatları ve kolaylıklarıyla da karşılaşacaklar. Onları olumlu anlamda yararlandırmak, dijital dünyayı benimseyen ve anlayan yetişkinlerin çabalarıyla olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

AGAMBEN, Giorgio (2010) Çocukluk ve Tarih, Çev.Betül Parlak, Kanat Kitap, İstanbul.

ALGAN, Ece (2006) "Medya Okuryazarlığı Alanında Teorik Ve Pratik Yaklaşımlar", Medya Okuryazarlığı (I. Uluslararası Medya Okuryazarlığı Konferansı bildirileri, içinde, Edit. Nurçay Türkoğlu, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, s.38-44.

Ariès, Philippe (1962). Centuries of Childhood: A Social History of Family Life, Çev. Robert Baldick, Alfred A. Knopf, New york.

AYDIN, Mehmet Akif (1993) "Çocuk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt: 8, sayfa: 361-363, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

BAK, Mustafa (2011) Çocuk Gelişimi, Cinius Yayınları, İstanbul.

BERNS, Roberta M. (2009) Child, Family, School, Community Socialization and Support, Eighth Edition.

Bigdelli, Avissa (2012) Designing a Layer for Communication and Socialization for Digital Natives Within a Digital Library, Thesis Project 2012, Interaction Design Master at Malmö University, Sweden.

BRİGGS, Asa; BURKE, Peter (2011) Medyanın Toplumsal Tarihi, Kırmızı Yayınları.

Buckingham, (2006). "Children and New Media", Leah A Lievrouw,.,and Sonia Livingstone, Edited by., Handbook of New Media: Social Shaping and Social Consequences of ICTs, Student Edition, Sage Publications

BUMİN, Kürşat, 1983, Batı'da Devlet ve Çocuk, Alan Yayıncılık.

CALVERT, Sandra L. (2013) *"Medya Ve Gıda/İcecek Pazarlamasının Cocuk Beslenmesi Ve Sağlığı Uzerindeki Rolu"*, Çeviren: Merve Kurt - Editör: Dr. Feride Zeynep Guder, I. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi Bildiriler Kitabı, cilt 2, Yayıma Hazırlayan: Prof. Dr. Halûk Yavuzer, Mustafa Ruhi Şirin, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, 253-266.

COSER, Lewis A. (2011) Sosyolojik Düşüncenin Ustaları: Tarihsel ve Toplumsal Bağlamlarında Fikirler, Çev. Himmet Hülür, Serhat Toker, İbrahim Mazman, 2. Baskı, De Ki Basım Yayım Ltd.Şti.

Creeber, Glen and Martin, Royston Ed (2009) Digital Cultures: Understanding New Media, Open University Press.

CRESWELL, John W. (2013) Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni (3. Baskıdan çeviri) Çeviri Editörler: Yard. Doç. Dr. Mesut Bütün, Yard. Doç. Dr. Selçuk Beşir Demir, Siyasal Kitabevi, Ankara.

ÇAKIRER-ÖZSERVET, Yasemin; KÜÇÜK, Ezgi (2015) Çocukların Şehri Üzerine, Marmara Belediyeler Birliği Yayınları.

ÇAKMAK, Ebubekir, Edit. (2015) Medya Okuryazarlığı, MEB Devlet Kitapları, 2. Baskı, Ankara.

ÇIĞ, Muazzez İlmiye (2007) Sümerli Ludingirra: Geçmişe Dönük Bilimkurgu, Kaynak yayınları.

DeMAUSE, Lloyd, (2006) "The Evolution of Childhood", The History of Childhood içinde, Ed. Lloyd deMause, Rowman&Littlefield Publishers, ss. 1-74.

DEMİR, Oğuzhan Ömer (2011) "Nitel Araştırma Yöntemleri", *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* içinde, Edt.Kaan Büke, Alfa Yayınları, İstanbul, ss. 274-306.

EĞRİBEL, Ertan, 2011, "Türkiye Çocuk Hakları Anlayışı İçin-Önsöz Yerine: Mevcut Düzen İçinde Uygarlık Dışı, Uluslar Ötesi Yeni Bir Kategori Olarak Çocukluk mu, Yoksa Uygarlık Krizini Aşacak Yeni Bir Dünya mı", Türkiye Çocuk Hakları Kongresi, Yetişkin Bildirileri Kitabı-2, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul.

ELKİND, David (1999) Çocuk ve Toplum: Gelisim ve Egitim Üzerine Denemeler, Çeviren: Yard. Doç. Dr. Demet Öngen, Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Bekir Onur, ÇOKAUM Yayınları:3, Ankara.

ERKANAL, Hayat (2007) "Eski Önasya'da Çocuk", *Dünyada ve Türkiye'de Değişen Çocukluk*, III. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri, 16-18 Ekim, 2000, s.117-124, ÇOKAUM Yayınları, Ankara.

FARSON, Richard (1974) Birthrights, New York: Macmillan.

FASS, Paula S. (2013) The Routledge History of Childhood in The Western World, Routledge Taylor & Francis Group.

GİDDENS, Anthony (2000) Sosyoloji, Ayraç Yayınları

Giladi, Avner (1992) Children of Islam: Concepts of Childhood in Medieval Muslim Society, Macmillan St Antony's College, , Oxford.

Giladi, Avner, (2001) "İslam Uygarlığında Bir 'Çocukluk' Kavramı Var mı?", ONUR, Bekir, Yay. Haz. Dünyada ve türkiye'de değişen Çocukluk, III. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri, 16-18 Ekim, ÇOKAUM Yayınları, Ankara.

GİTELMAN, Lisa and Geoffrey B. Pingree, Ed. by (2003)New Media,1740-1915

GİTTİNS, Diana (2009) “The Historical Construction of Childhood”, Mary Jane Kehily, Edit., *An İntroduction to Childhood Studies*, Open University Press.

GÖKÇE, Birsen (2007) Toplumsal Bilimlerde Araştırma, Savaş Yayınevi, 5. Baskı, Ankara.

JOHNSON, “Heather Beth (2001) From the Chicago School toThe New Sociology of Children: The Sociology of Children and Childhood in The United States, 1900-1999”, Children at the Millennium: Where Have We Come From, Where Are We Going? Volume 6, pages by Elsevier Science Ltd.,53-93.

HEYWOOD, Colin (2003) Baba Bana Top At! Batı’da Çocukluğun Tarihi, Kitap Yayınevi, İstanbul.

HOLT, John (1974) Escape from Childhood, New York: Dutton.

HÖKELEKLİ, Hayati (1996) “Fıtrat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt: 13, sayfa: 47-48 Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

HEATHER Beth Johnson (2001) From the Chicago School toThe New Sociology of Children: The Sociology of Children and Childhood in The United States, 1900-1999, Children at the Millennium: Where Have We Come From, Where Are We Going? Volume 6, pages 53-93. by Elsevier Science Ltd.

Herring, Susan C. “Questioning the Generational Divide: Technological Exoticism and Adult Constructions of Online Youth Identity."Youth, Identity, and Digital Media. Edited by David Buckingham. The John D. and Catherine T. MacArthur Foundation Series on Digital Media and Learning. Cambridge, MA: The MIT Press, 2008. 71–92.

İNAL, Kemal (2014) Çocuk ve Demokrasi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

JAMES, Allison (2001) “Yeni Çocukluk Sosyolojisinde Sorunlar, Yaklaşımlar ve Pratikler”, Bekir Onur, Yay. Haz., 2001,Dünyada ve Türkiye’de Değişen Çocukluk, 3. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi, Akara Üniversitesi, Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama merkezi Yayınları, Ankara.

JENKS, Chris (2009) “Constructing Childhood Sociologically”, Mary Jane Kehily, Edit., *An İntroduction to Childhood Studies*, Open University Press.

KİD, Dustin (2014) Pop Culture Freaks: Identity, Mass Media, and Society, Westwiev Press, Colorado.

LİVİNGSTONE, Sonia (2002) Young People and New Media: Childhood and Changing Media Environment, Sage Publications.

MACCOBY, Eleanor E. (2007) “Historical Overview of Socialization Research and Theory”, Grusec, Joan E., Hasting, Paul D. Ed. Handbook Of Socialization Theory And Research, The Guilford Press.

MACİONİS, John (2012) Sosyoloji/Sociology, Çev. Prof. Dr. Vildan Akan, Nobel Yayın Dağıtım.

Marshall Berman, Katı Olan Herşey Buharlaşıyor, Çev: Ümit Altuğ, Bülent Peker, İletişim Yayınları, 1999. İstanbul.

MİLLER, Patricia H. (2008) Gelişim Psikolojisi Kuramları, Çev. Zeynep Gültekin, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Nakaya, Andrea C. (2015) Internet and Social Media Addiction, ReferencePoint Press, San Diego, USA:

ONUR, Bekir, Yay. Haz. (2001) Dünyada ve Türkiye'de Değişen Çocukluk, III. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri, 16-18 Ekim, 2000, ÇOKAUM Yayınları, Ankara.

PALMER, Sue, (2011) ,Zehirlenen Çocukluk, Çev. Özge Çağlar Aksoy, İletişim Yayınları, İstanbul.

PERDEW, Laura (2014) Internet addiction, Abdo Publishing, Minnesota, USA.

PROUT, Alan; JAMES, Allison, Ed. (1997) "A New Paradigm for the Sociology of Childhood? Provenance, Promise and Problems" *Constructing and Reconstructing Childhood*, Falmer Press, Second Editon.

QVORTRUP Jens, CORSARO William A. HONİG Michael-Sebastian, Ed. (2009) The Palgrave Handbook of Childhood Studies, Palgrave Macmillan.

RİCHTER, Rudolf (2012) Sosyolojik Paradigmalar, Çev. Necmettin Erdoğan, Küre Yayınları, İstanbul.

SİMMEL, George (2006) "Metropol ve Tinsel Hayat", *Modern Kültürde Çatışma*, Çev: Nazile Kalaycı, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, (85-102). SMALL, Garıy, Gigi Vorgan (2009) E-Beyin-Modern Beynin Evrimi, Çev. Merve Duygun, Omega Yayınları, İstanbul.

SMALL, Garıy, Gigi Vorgan (2009) E-Beyin-Modern Beynin Evrimi, Çev. Merve Duygun, Omega Yayınları, İstanbul.

STEARNS, Peter N. (2006) Childhood In World History, 2'nd Edition, Routledge

TANDOĞAN, Okşan (2015) "Şehirde Çocuk", Çocukların Şehri Üzerine, Ed. Çakırer Özservet, Yasemin, Küçük, Ezgi, Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları, No: 91, 66-89).

TEKİN, Oğuz (1998) Eski Yunan Tarihi, 2.Baskı, İletişim Yayınları.

TÜRK, Emrullah (2016) Hızlı Kentleşme Sürecinin Toplumsal Yapıya Etkileri: Batman Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

VASSAF, Gündüz (2014) “Önsöz”, Kemal İnal, Demokrasi ve Çocuk, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

WOODHEAD, Martin (2009) “Childhood Studies: Past, Present, and Future”, Mary Jane Kehily, Edit., *An İntroduction to Childhood Studies*, Open University Press.

Yavuz, Yusuf Şevki (1993) “Çocuk” , *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt: 8, sayfa: 359-360, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Süreli Yayınlar

ARSLAN, Yunus, Nefise BULGU (2010) Pamukkale Journal of Sport Sciences 2010, Vol. 1, No. 1, Pg: 08-22.

AY, Mehmet Emin (2000) "Hz. Peygamber (sav) ve Çocuklar" Diyanet İlmi Dergi, Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) Özel Sayısı, s. 173-177, Ankara,

BAYDAR, Nazlı; Küntay, Aylin, vd. (2010) Türkiye'de Erken çocukluk gelişim Ekolojileri Araştırması, Proje no: 106k347.

BUCKINGHAM, David (2007), Digital Media Literacies: Rethinking Media Education in the Age of the Internet, Research in International and Comparative Education 2(1), 43-55.

CENGİZHAN, Cahit (2005) Öğrencilerin Bilgisayar ve Internet Kullanımında Yeni Bir Boyut : "İnternet Bağımlılığı", M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Sayı 22, Sayfa : 83-98.

CRESWELL, J. W. (2009) Research Design: Qualitative, Quantitive and Mixed Approaches. 3'rd Ed., Thousand Oaks, CA: Sage.

DEMİR GÜRDAL, Ayça (2013) Sosyolojinin İhmal Edilen Kategorisi Çocuklar Üzerinden Çocukluk Sosyolojisine ve Sosyolojiye Bakmak, "İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Ekim/October, Cilt/Vol: 15, Sayı/Num: 4, Page: 1-26.

GÖMLEKSİZ M.Nuri, Burcu DUMAN (2013) Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 8/9 Summer 2013, p. 265-278, ANKARA

MATTHEWS, Sarah H. (2007) "*Teaching and Learning Guide for: A Window on the 'New' Sociology of Childhood*", *Sociology Compass* 1/2 (2007): 832–839.

HAZAR, Murat (2011), "Sosyal Medya Bağımlılığı-Bir Alan Çalışması", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Bahar, Sayı:32.

LİVİNGSTONE, Sonia and Helsper, Ellen (2008) Parental mediation and children's Internet use. Journal of Broadcasting & electronic media, 52 (4). pp. 581-599. Ayrıca burada bulunabilir: (http://eprints.lse.ac.uk/25723/)

MEYROWİTZ, Joshua (1984) The Adultlike Child and the Childlike Adult: Socialization in an Electronic Age, Daedalus, Vol. 113, No. 3, Anticipations, pp. 19-48.

NEUMAN, W. Lawrence (2007) Toplumsal Araştırma Yöntemleri, Nitel ve Nicel Yaklaşımlar II, Çev: Sedef Özge, Yayınodası Yayıncılık, 7. Basım, Ankara.

ÖZKALP, Enver (2011) Sosyolojiye Giris, 19. Baski, Ekin Basim Yayin Dagitim, Bursa.

TAN, Mine (1989) “Çağlar Boyunca Çocukluk”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Cilt: 22, Sayı: 1, 71-88.

TÜRK, Seçil Mine (2015) “Yirminci Yüzyıl Kent Kuramları,” Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Vol/Cilt:2, No/Sayı:3.

YILDIRIM BECERİKLİ, Sema (2013) Kuşaklararası İletişim Açısından Yeni İletişim Teknolojilerinin Kullanımı: İleri Yaş Grubu Üzerine Bir Değerlendirme, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1, 44, 19-31.

Diğer Kaynaklar

ASPB, (2011) Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Türkiye'de Ale Yapısı Araştırması.

ASPB,(2015) T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü ,Aile Dostu Kentler Etüt Araştırması

RTÜK, (2013) Türkiye'de Çocukların Medya Kullanma Alışkanlıklarının Araştırılması, 1. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi. Eylül, İstanbul.

TÜİK (2006) Aile Yapısı Araştırması.

TÜİK (2006) Aile Yapısı Araştırması.

UNICEF (2015) Çocuk Dostu Şehirler. http://unicef.org.tr/sayfa.aspx?id=64. Erişim Tarihi: 09.12.2016

ÖZGEÇMİŞ

Abdurrahman ÖZKAN 1977 Kâhta doğumlu olup, lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde 2002 yılında tamamladı. Yüksek lisans eğitimine Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde Türkiye *Defteri Dergisinin (1971-1975) Türk Edebiyatı ve Siyasal Düşüncesindeki Yeri ve Önemi* başlıklı teziyle 2007 yılında bitirdi. Yüksek lisans öğrencisi olarak bir yıl Erasmus öğrenci değişim programı çerçevesinde Bremen Üniversitesi'nde dil ve sosyoloji dersleri aldı. 2011 yılında Sakarya Üniversitesi'nde doktora eğitimine başlayan Özkan, aynı yıl Balıkesir Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başlamış ve hala buradaki görevini devam ettirmektedir. Özkan, evli ve iki çocuk babasıdır.